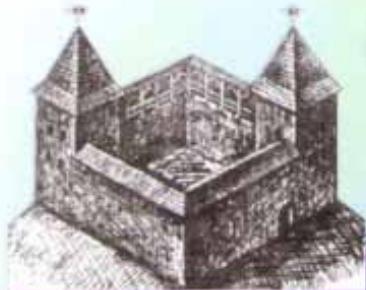

Лідскі Летапісець

Народ, які не ведае
свайго мінулага,
не мае будучыні

Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс

Выходзіць з 1997 года

№ 1 (73)

СТУДЗЕНЬ - САКАВІК

2016 г.

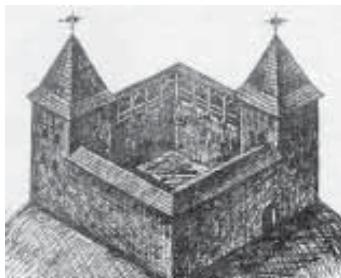
Граф Юзаф Антоні Салагуб, (26.07.1709- 04.05.1781)

уладальнік Вацкевічаў з 1748 г., Мінойтаў з 1750 г., фундатар уніяцкай царквы ў Ганчарах у 1774 г. (стайць да сёння), ваявода віцебскі, маршалак Трыбуналу ВКЛ, кавалер ордэна Белага Арла. Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай адмовіўся прысягнуць Кацярыне II са сваіх віцебскіх уладанняў.

Лідскі

Леманісці

Народ, які не ведае
свайго мінулага,
не мае будучыні

Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс

Выходзіць з 1997 года

№ 1 (73)

СТУДЗЕНЬ - САКАВІК

2016 г.

У НУМАРЫ:

**Стар. 2. Краязнаўчая канферэнцыя
ў Бярозаўцы.**

Стар. 4. Кроніка Ліды.

**Стар. 9. Лідскія юбіляры 2016 года.
Крыстына Лялько.**

Стар. 15. Прыход у Дзікушках.

Стар. 30. Да гісторыі Курасёўшчыны.

Стар. 32. Вашкевічы.

**Стар. 41. Мяжа паміж Лідскім,
Наваградскім і Слонімскім
паветамі.**

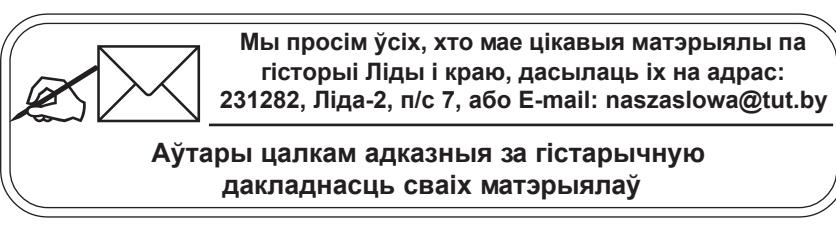
Стар. 45. Міхал Шымялевіч.

Стар. 59. Успаміны Міколы Лазоўскага.

Стар. 60. Паўвеку. Вайна.

На першай старонцы выкладкі макет помніка
заснавальніку Ліды вялікаму князю Гедзіміну.
Аўтар Рычард Грушка.

Мы просім ўсіх, хто мае цікавыя матэрыялы па
гісторыі Ліды і краю, дасылаць іх на адрес:
231282, Ліда-2, п/с 7, або E-mail: naszaslowa@tut.by

Аўтары цалкам адказныя за гістарычную
дакладнасць сваіх матэрыялаў

Пасведчанне аб реєстрацыі

№ 907

ад 18.12.2009 г. выдадзена
Міністэрствам інфармацыі
Рэспублікі Беларусь

Заснавальнік
Валерый Васильевич
Сліўкін,

старшы навуковы супрацоўнік
Лідскага гістарычна-мастацкага
музея, кандыдат геаграфічных
наук.

Рэдактар
Станіслаў Вацлававіч
Суднік

АДРАС РЭДАКЦЫИ:
231293, Лідскі р-н, в. Даліна

АДРАС САЙТА:
<http://naszaslowa.by>

Наклад 300 асобнікаў
8 друк. аркушай
Газета надрукавана ў Лідскай
друкарні. 231300, г. Ліда,
вул. Ленінская, 23.
Замова № 2182.

Часопіс падпісаны да друку
30.03.2016 г.

Часопіс надрукаваны
30.09.2016 г.

Падпісны індэкс 00257

Кошт падпіскі:

індывід. 3 мес. - 12300 руб.

індывід. 6 мес. - 24600 руб.

Кошт у розніцу: вольны.

ISSN 2218-1792

9 772218 179007

16001 >

Гісторычна-краязнаўчая канферэнцыя "Гэта мой горад!" (г. Бярозаўка, Лідскі р-н)

- Добры дзень, паважаныя сябры! Я ўпэўнены, што ў гэтай зале сёня сабраліся сапраўдныя сябры, якіх аб'ядноўвае адно цудоўнае і творчае захапленне - цікаўасць да гісторыі роднага горада, такога сцілага і такога вядомага ў шматлікіх краінах свету, таму наша сустэречка - канферэнцыя і мае назуву - "Гэта мой горад!", - так звярнуўся 27 лютага да сабраных у актавай зале СШ № 2 г. Бярозаўкі Сяргей Трафімчык, сябар Лідской арганізацыі ТБМ.

У зале акрамя вучняў, аматараў краязнаўства з Бярозаўскай гімназіі і дзвюх школ сабраліся таксама:

- Юрый Жыгамонт, вядомы тэлевядоўшчык Беларускага нацыянальнага тэлебачання, аўтар і вядомец папулярнай перадачы "Пада-

Сяргей Трафімчык

Юрый Жыгамонт

рожжа дылетанта", які і распачаў выступы палымнымі словамі на карысць краязнаўства і беларускай мовы;

- Станіслаў Суднік, сябар саюза беларускіх пісьменнікаў, рэдактар часопіса "Лідскі летапісец", старшыня Лідской гарадской арганізацыі "Таварыства беларускай мовы";

- навуковы супрацоўнік Лідскага гісторычна-мастацкага музея Але́сь Хітрун;

- Мечыслаў Супрон - краязнавец, вядомы даследчык гісторыі Лідчыны;

- Сяргей Дычок і Андрэй Буйк - бярозаўцы, якія захапляюцца мінулым, а мінулае захапляе іх.

На канферэнцыю было падрыхтавана 11 дакладаў. Першымі да tryбуны пайшли дзеци:

Дзмітрый Сідор

Ганна Мажэйка

- Сідор Дзмітрый, вучань 11 класа, гімназіі № 1 г. Бярозаўкі, тэма "Шляхамі вайны", кіраўнік Казлова Т.З.

- вучаніца 6 класа, гімназіі № 1 г. Бярозаўкі Мажэйка Ганна, з тэмай "Малочная прамысловасць на прылаўках крам горада Бярозаўкі", кіраўнік Мажэйка Н.В.

- вучань сярэдняй школы № 2 г. Бярозаўкі - Несцер Дзмітрый з дакладам "Дыялектны слоўнік жыхароў горада Бярозаўкі", кіраўнік Несцер С.В.

- Кротава Марыя, 9 "Б" клас ДУА "Бярозаўская сярэдняя школа № 3" з тэмай "Зараджэнне і росквіт горада над Нёманам", кіраўнік Матусевіч Т.У.

- Савельева Кацярына вучаніца ДУА "Бярозаўская сярэдняя школа № 3", 9 "Б" клас з тэмай: "Радавод сям'і Столе", кіраўнік - Матусевіч Т.У.

- Рабкоўская Анастасія, 11 клас, ДУА "Бярозаўская сярэдняя школа № 3", тэма "Гісторыя касцёла Спаслannія Святога Духа", кіраўнік Матусевіч Т.У.

Станіслаў Суднік выступіў з тэмай: "Адміністрацыйная прыналежнасць тэрыторый на мяжы Лідскага, Наваградскага і Слонімскага паветаў (Лідскага, Наваградскага і Дзятлаўскага раёнаў) або Чаму Бярозаўка адносіца да Лідскага раёна?

Алесь Хітрун распавёў пра методыкі краязнаўства.

Мечыслаў Супрон раскрыў тэму: "Археалагічныя знаходкі ў ваколіцах Бярозаўкі".

Дзмітрый Несцер

Марыя Кротава

Кацярына Савельева

Анастасія Рабкоўская

Сяргей Дычок дакапаў такі тэму: "Зянон Ленскі - заснавальнік Гуты: факты раней вядомыя і наноў адкрытыя" і пацвердзіў, што заснавальнікам Бярозаўкі з'яўляецца паўстанец 1863 года.

Андрэй Буяк прадставіў фоташэраг "Горад і людзі: гісторыя Бярозаўкі ў фотаздымках".

Н а п р и к а н ц ы

Алесь Хітрун

Мечыслаў Супрон

прадстаўніца аддзела адукцыі Федаровіч І.І. павіншавала ўдзельнікаў, выказала ўдзячнасць кіраўнікам тэмай.

Вучням-дакладчыкам былі ўручаны падарункі ад ТБМ, а гаспадар - дырэктар СШ № 2 атрымаў аркуш карты польскага Генштаба за 1922 год з тэрыторыяй вакол Бярозаўкі.

Была раздадзена вялікая колькасць часопіса "Лідскі летапісец" і паштовак серыі "Не забывайма беларускія словаў",

Канфэрэнцыя крыху зацягнулася, але гэта таму, што праходзіць падобныя імпрэзы рэдка. Калі праводзіць іх часцей, то даклады будуть больш кароткія і вузка скіраваныя, але пачатак неблагі.

Сяргей Дычок

Андрэй Буяк

Яраслаў Грынкевіч

КРОНІКА ЛІДЫ

Праз 13 гадоў Ліда вярнула сабе статус горада-
"статысячніка". Колькасць насельніцтва горада вяр-
нулася да ўзору пачатку тысячагоддзя.

Гучны статус "статысячніка" горад страціў у
2003 годзе. У параўнанні з 2002-м колькасць насе-
льніцтва тады скарацілася адразу на 735 чалавек і стала
99 810. І толькі праз 13 гадоў Ліда зноў змагла пера-
сягнуць 100-тысячную мяжу. Як паведамілі ў аддзеле
статыстыкі Лідскага раёна, на 1 студзеня цяперашняга
года ў раённым цэнтры зарэгістравана 100 443 жыхары
Ліды. Для параўнання: у 2015-м жыхароў было 99976,
у 2014-м - 99928, у 2013-м - 99430, у 2012-м - 98744...

У студзені 2016 года ўзнагароджаны орэнам Маці:
Самакар Марыя Генрыхаўна;
Вяниско Алена Міхайлаўна.

У канцы студзеня 2016 года ў Лідскім гісторычна-мастацкім музеі прайшла презентацыя фільма пра Лідскі замак студыі “Летапіс” кінастудыі “Беларусьфільм”.

Аўтарам ідзі і сцэнарыя ў з'яўляеца дырэктар студыі Уладзімір Мароз. Над кожным з дзесяці фільмаў працаваў свой рэжысёр. Рэжысёр фільма пра наш Лідскі замак - Ірына Волах. Здымачная група на чале з ёй працавала ў нашым горадзе ў кастрычніку 2015 г.

Кансультант - кандыдат гісторычных навук Алег Трусаў.

У пачатку лютага 2016 года ў Лідзе і Воранаве ішлі здымкі дакументальнага фільма пра генерала Кіпрыяна Кандратовіча з цыклу перадач “Загадкі беларускай гісторыі”. Аўтар і вядовец - доктар гісторычных навук Алесь Краўцэвіч.

У пачатку лютага 2016 года Лідскі мясакамбінат стаў пераможцам рэспубліканскага конкурсу “Прадукт года - 2015”.

Напярэдадні Міжнароднага дня роднай мовы 21 лютага 2016 года ў Лідзе ўстаноўлены тры белборды ў падтрымку беларускай мовы. Два пано ўстаноўлены па праспекце Перамогі - каля кнігарні і “архітэктуры”. Трэцяе пано ўстаноўлена ў пачатку вуліцы Камуністычнай адразу за мостам на Слабаду.

Пано ўстаноўлены пры ўзаемадзеянні Лідской гарадской арганізацыі ТБМ імя Ф. Скарыны з ідэалагічным аддзелам Лідскага райвыканкама і волей лёсу выдатна ўпісаліся ў плынь мерапрыемстваў абвешчанага месяц таго Года культуры.

Да Міжнароднага дня роднай мовы 21 лютага 2016 года Лідская гарадская арганізацыя ТБМ выпусліла камплект паштовак пад адзінным заклікам: “Не забывайма беларускія слова”. Агульны наклад - чатыры тысячи асобнікаў.

У акрэсе 21 лютага 2016 г. Лідчына пісала 9-ю Агульнанацыянальную дыктоўку.

Сёлете на 45 пляцоўках Лідскага раёна дыктоўку пісалі 5500 чалавек, што больш, чым ва ўсёй астатній Беларусі разам узятай.

У пачатку сакавіка 2016 г. ААТ “Лідскія харчканцэнтраты” атрымала на міжнароднай выставе харчовай прамысловасці ў Маскве “Прадэкспа - 2016” трывалыя дыпломы, залаты і срэбны медалі конкурсу “Лепшы прадукт”.

Польскі візавы цэнтр у Лідзе

У сакавіку 2016 г. у Лідзе адкрыўся польскі візавы цэнтр. З 18-га сакавіка, падаць дакументы на візу можна ў Лідзе па вуліцы Радзюка, 2а. Жыхарам вобласці зараз не трэба ехаць у Гародню. Уесь комплекс паслуг: запаўненне анкет, зняцце біяметрычных дадзеных, паслугі фатаграфіі і страхавання будуць даступныя ў Лідзе. Працуе цэнтр з 9 да 17 гадзін па буднях. Гэты візавы цэнтр стаў другім у вобласці і восьмым у краіне. Такія ўстановы адкрытыя ў Менску, Пінску, Баранавічах, Берасці, Гомелі і Магілёве.

У сакавіку 2016 г. на базе Лідскага дзяржаўнага музычнага каледжа прайшоў 22-гі адкрыты абласны конкурс імя Канстанціна Горскага.

Годна выступілі ў конкурсе імя Горскага і прадстаўнікі Ліды. Асабліва шмат дыпламантаў сярод лідзян аказалася ў намінацыі "Гітара". Так, дыпломам I ступені ў дадзенай намінацыі ганараваны Фёдар Шчэлін (Лідская дзіцячая музычная школа мастацтваў) і Анастасія Рак (Лідская ДМШМ). Настаўнікамі абодвух дыпламантаў з'яўляецца Ірына Рыбак. Дыпломы II ступені - у Віталя Аніскевіча (Лідская ДМШМ, настаўнік - Ірына Рыбак) і Георгія Рыбака (Лідская ДШМ, настаўнік - Васіль Сечка). Дыпламантамі III ступені сталі вучні Васіля Сечкі Арцём Качалка, Піліп Віхатэнка (Лідская ДШМ), Вера Кадлубай (школа педагогікі пры Лідскім дзяржаўным музычным каледжы).

У намінацыі "Балалайка" дыпломам I ступені ўзнагароджана Аляксандра Бялова, дыпломам II ступені - Аляксей Бортнік (абодва займаюцца ў Лідской дзіцячай музычнай школе мастацтваў, настаўнік - Святлана Марозава, канцэртмайстар - Наталля Бяльчыцкая).

Два дыпламанты сярод лідзян ёсьць і ў намінацыі "Домра". Гэта навучэнцы Лідской ДМШМ Паліна Абрамава (дыплом II ступені, настаўнік - Галіна Недагарак, канцэртмайстар - Алена Каршун) і Ксенія Швец (дыплом III ступені, настаўнік - Ірына Лайкоўская, канцэртмайстар - Людміла Булыга).

Лідскі музкаладж

Лідскія юбіляры 2016 года

Юбілей Крыстыны Лялько - маці "Ave Maria" і руплівай апякункі хрысціянской Беларусі

Гутарка Аксаны Ючкавіч з Крыстынаю Лялько

30 сакавіка, у час, калі абуджаеца і адраджаеца ўсё навокал у прыродзе, у 1956 годзе на хутары Хадзюкі пад Лідай нарадзілася яна - **Крыстына Лялько**, каб сваім жыццём і працаю таксама абуджаць і адраджаць сваю Радзіму, беларусаў, захоўваць скарбы мінулага і несці надзею для новых пакаленняў.

У 2016 годзе пісьменніцы, паэтцы і перакладчыцы, даме папскага медаля "Venememerenti" - "Асабліва заслужаным" споўнілася 60 гадоў, з якіх 22 гады яна прысвяціла і працягвае прысвячаць часопісу "Ave Maria". 21 год Крыстына Лялько з'яўляецца галоўным рэдактаром часопіса "Наша вера", гуртуючы вакол яго лепшых журналістаў і навукоўцаў, якіх хвалюе захаванне духоўных спажыткаў беларускага народа.

Яе рэдактарскае жыццё дапаўняеца творчым, у тым ліку актыўнай перакладчыцкай дзейнасцю. Ёй належыць пераклады многіх кніг, энцыклік і апостальскіх лістоў святога Яна Паўла II на беларускую мову ("Пераступіць парог надзеі", "Дар і таямніца", "Fides et ratio", "Устаньце, хадзем", "Памяць і самасвядомасць" і інш.), вершаў кс. Яна Твардоўскага, кс. Вацлава Бурылы, кс. Яна Соханя і іншых хрысціянскіх паэтаў.

Крыстына Лялько дала магчымасць усім беларусам знаёміцца на роднай мове з помнікамі містычнай літаратуры мінулага стагоддзя - "Дзённікам" св. Фаўстыны Кавальскай, які якраз у год яе юбілею чытае ўся Беларусь, перажываючы Юбілейны Год Божай Міласэрнасці. Ці не прайдзеца ў гэтым новая містыка і таямніца Божага Провіду?

Каб для нас адкрылася яшчэ больш постаць Крыстыны Лялько, Аксана Ючкавіч задала некалькі пытанняў юбілярцы, якую шчыра віншуе і якой складае шчырую падзяку за талент, які яна выкарыстоўвае на хвалу Божую і служэнне свайму народу.

- Спадарыня Крыстына, маё першае пытанне пра найпершае ў вашым жыцці: пра першыя крокі і першыя слова...

- Найпершае - гэта радзіма, маці, парог роднае хаты і падворак каля яе, зарослы пругкім румянкам, на які ўпершыню ступілі твае босья ногі; малады садок у ружовай кіпені цвету, з гудам пчолаў у кронах і жоўтымі цёплымі сонейкамі малачаю ўнізе, каля самага твару.

Найпершае - гэта адкрыццё роднага свету, калі,

па словах Гуардзіні, "усё яшчэ жыло ў невымоўнай чысціні пачатку". Гэта высокая і непаўторная пазія пачатку, якая застаеца з чалавекам на ўсё жыццё і прыходзіць як паратунак у самыя безнадзейныя хвіліны дарослага жыцця. Увогуле, як слушна заўважыў Поль Рыкёр: "Чалавек - гэта істота з доўгім дзяцінствам". І дзякую Богу!.. А першае слова, зразумела, было: "Мама".

- Вы з пячотаю і любою пішаце пра сваю матулю ў вершах і прозе, часта згадваеце яе ў інтэрв'ю і размовах. Што з яе жыццёвага вопыту вы змаглі перанесці ў сваё жыццё і чому ўдалося ад яе навучыцца? Які ўплыў на вашае духоўнае жыццё яна мела?

- Вельмі вялікі. Мама заўсёды была і застаеца для мяне цэнтрам сусвету, маім маральнym аўтарытэтам. Усё сваё жыццё яна кіравалася хрысціянскім,

*Крыстына Лялько ў 3-гадовымя узросце,
у сукеначцы, пашытай мамінымі рукамі*

бенедыктынскім правілам: *Ora et labora* - малітва і праца. Гэтаму з маленства вучыла і мянэ. Мама была вельмі працяўтая і гультайства лічыла найгоршым калецтвам для чалавека. Я не бачыла, калі яна клалася спаць і калі ўставала. Яшчэ ў маймраннім маленстве доўгімі зімовыімі вечарамі мама прала кудзелю, а ранняю вясною ткала кросны - ручнікі, дзяяругі, дываны з непаўторнымі ўзорамі, якія сама прыдумвала-малівала; у нас і сёння ў хаце на хутары стаіць яе нажная машынка - мае самыя прыгожыя сукеначкі ў маленстве з фальбонкамі-пелярынкамі, самыя мяkkія і зручныя піжамкі, каптанікі і камізэлькі (нават ужо ў дарослым жыцці) былі пашыты яе ўдалымі рукамі. А як яна шчыравала на зямлі! Наш агародчык каля хаты з ранняй вясны да позняй восені ярчэ ў самымі рознымі кветкамі. У мамы было тонкае адчуванне прыгажосці. Букеты з палявых і лясных кветак, якія яна збирала і якія заўсёды стаялі ў нашай хаце, былі непаўторныя. Працууючы, мама часта спявала: у яе

быў прыемны голас і добры слых. І, бадай, самае важнае, чаму мама мянэ ўсё жыццё вучыла - павазе і любові да ўсяго жывога на зямлі. Я найбольш удзячнай ёй за гэтую навуку любові і за жывую веру, якую яна мñe перадала - за тое, без чаго немагчыма заставацца чалавекам і, напэўна, увогуле немагчыма выжыць у гэтым свеце.

- Прыйшоў час і вам давялося пакінуць родную хату і выправіцца ў сталіцу: пасля заканчэння школы вы паступілі на філфак БДУ. Якою была ваша першая сустрэча з Менскам?

- Чамусыці найбольш памятаеца мая вандроўка ў Купалаўскі сквер. Там мянэ заспела нечаканая восеньская навальніца. Па небе гойсалі маланкі, пагрукаў гром, а я, як зачараўваная, стаяла перад помнікам Янку Купалу і ў нябесных гуках мне чуўся голас паэта. Тады склаўся мой першы "сталічны" верш, а тая сустрэча з Купалам у бронзе ў нечым была сівалічная, бо адразу пасля заканчэння ўніверсітэта я прыйшла працаўцаць у ягоны Дом - у Літаратурны музей паэта...

- Сапраўды, цікава. Распавядзіце, калі ласка, пра першыя ўражанні свайго студэнцтва - пра першыя знаёмствы са сваімі будучымі сябрамі...

- Самае першае блізкае знаёмства было з дзяўчатамі-аднакурсніцамі, з якімі мы пасяліліся ў 411-м пакоі ў студэнцкім інтэрнаце на былой Паркавай магістралі (цяпер - праспект Пераможцаў). Гэты інтэрнат узгадаваў не адно пакаленне айчынных філолагаў. Пра яго ў свой час напісаў таленавіты паэт з трагічным лёсам Анатоль Сербантовіч:

*"На Паркавай прыгорбленая хаты,
На Паркавай высокі інтэрнат,
Выходзіш ты на голас глухаваты,
Захутваешся ў тоненкі халат".*

У тыя, 1970-я гады наш студэнцкі пяціпавярховік сапраўды быў самым высокім будынкам на Паркавай. Цяпер, гледзячы на шклобетонныя хмарачосы

З сяброўкаю Чаславаю на родным хутары. 1964 г.

на месцы "прыгорбленых хатаў" і нашага інтэрната, ужо цяжка ў тое паверыць... Што ж да сяброў - іх у студэнцтве было шмат і найбольш сярод тых, з кім давялося пазнаёміцца ў літаб'яднанні "Узлёт", якім кіраваў вядомы паэт і літаратуразнавец, прафесар Алег Антонавіч Лойка. Гэта былі маладыя паэты Мікола Мятліцкі, Анатоль Шушко, Іван Рубін, Васіль Сахарчук, Віктар Сtryжак, Алеся Пісьмянкоў, Уладзімір Марук і паэткі Тамара Купрэвіч і Яўгенія Мальчэўская... На жаль, многія з іх ужо адышлі ў вечнасць. А тады мы часта збіralіся ў tym нашым 411-м пакоі або ў якім-небудзь іншым і чыталі вершы, размаўлялі пра літаратуру, спрачаліся.

- А якія ў той час былі прыярытэты - у вас, у ваших сяброў? Пра што марылі, што хацелася спраўдзіць у сваім жыцці?

- Напэўна, не памылося, калі скажу, што аднымі з самых важных прыярытэтаў былі для ўсіх нас літаратура і творчасць. Мы марылі друкавацца. Памятаю, якая я была шчаслівая, калі на трэцім курсе мae вершы былі апубліканы ў часопісе "Полымя". Аддзелам паэзіі там загадаваў паэт-франтавік Анатоль Вялюгін. Прайсці праз яго патрабавальны адбор лічылася вельмі ганаровым...

У той час у рэспубліцы выходзіў штогадовы альманах "Дзень паэзіі", калектывныя зборнікі маладых паэтаў, у якіх кожны з нас марыў надрукавацца. Мы жылі родным словам. Паглыбляць гэтае жыццё нам дапамагалі нашы выкладчыкі: народны паэт Беларусі, вядомы фалькларыст, прафесар Ніл Сымонавіч Гілевіч, які чытаў у нас курс народнай творчасці; тэарэтычныя веды па паэтыцы пашыраў вядомы літаратуразнавец і пісьменнік Вячаслаў Пятровіч Рагойша; хараство літаратурнай мовы раскрывала перад намі Ніна Іванаўна Гілевіч... А яшчэ ж былі сустрэчы з вядомымі пісьменнікамі і паэтамі ў літаб'яднанні "Узлёт", былі літаратурныя вечарыны, на якія мы заўсёды імкнуліся трапіць. У той час жылі і пісалі такія выдатныя майстры слова як Іван Мележ, Янка Брыль, Уладзімір Караткевіч, Васіль Быкаў, Максім Танк, Пімен Панчанка і многія іншыя, якіх мы мелі шчасце не толькі чытаць і вывучаць на філфаку, але і бачыць, і чуць. Усё гэта паглыбляла любоў не толькі да роднай мовы і літаратуры, але і да беларушчыны ўвогуле, выхоўвала нас патрыётамі.

- А хто для вас быў першым настаўнікам у літаратуры? Якія былі ягонія парады цi, можа, урокі?

- Мне ў гэтым вельмі пашанцавала: маё першое апавяданне, апублікаванае ў 1979 годзе ў тыднёвіку "Літаратура і мастацтва" (я тады была студэнтка пятага курса), заўважыў выдатны пісьменнік, тонкі стыліст, цудоўны знаўца роднай мовы і светлы, выскародны чалавек Ян Скрыган. З таго часу началося наша творчае сяброўства: Ян Аляксееўч чытаў амаль усё, што я пісала, часам рабіў заўвагі - пісаў на палях маіх тэкстаў свае думкі дробным, акуратным почыркам. Ён быў аўтарам прадмовы і рэдактарам маёй першай кнігі прозы "Дарога пад гару". Я і сёння памятаю, як ён мне раіў: "Калі сумняваешся ў якой-небудзь

*Аўтарка першага апавядання "Груган",
надрукаванага ў "ЛіМе". 1979 г. Фота Ул. Крука.*

фразе, уяві, пачуй, як бы яе сказала твая мама ці хтосьці з блізкіх; увогуле, слухай і запамінай, як гавораць дома, у вёсцы. Мова павінна быць натуральна, а не штучнаю, выдуманаю. Часам мы пішам так, як усё роўна выкручаем рукі, думаючы, што мове не баліць". Ён не стамляўся паўтараць, што "мова - гэта галоўны знак радзімы" і яе трэба берагчы і любіць. Калі, бывала, я наракала, што вось, маўляў, пішуцца толькі кароткія апавяданні, а за аповесць засесці няма часу, Ян Аляксееўч далікатна перапыняў мяне: "Запомні, апавяданне - гэта высокі клас літаратуры. На 5-7 старонках можна сказаць вельмі шмат, калі ў цябе ёсць талент". Ён вельмі хацеў, каб я пісала, і ў той, згаданай тут прадмове да маёй "Дарогі пад гару", заўважыў: "... З такою моваю маўчаць проста грэшна", але, на жаль, абставіны склаліся так, што на ўласную творчасць у мяне амаль не заставалася часу. Быў якраз пачатак 1990-х, у краіне пачыналася духоўнае і рэлігійнае адраджэнне, і мы, невялікая група свецкіх католікаў, заснавалі два часопісы: "Ave Maria" і "Наша вера".

- Так, і вы ад пачатку былі прызначаны іх галоўным рэдактарам і вось ужо больш за дваццаць гадоў рэдагуеце гэтыя вельмі важныя для нашай духоўнай і нацыянальнай прасторы выданні. Скажыце, калі ласка, якія тэмы і праблемы ў іх заўважаеце? Хто з вядомых аўтараў друкуеца ў гэтих часопісах?

- Тэматыка ў нас вельмі шырокая. Зразумела, аддаём перавагу духоўнай, тэалагічнай, філасофскай, але таксама і гісторычнай, і культуралагічнай. Друкуем

і літаратурныя творы прозу, пазію, хрысціянскую эзістыку і публіцыстыку. Назваць усіх аўтараў, на жаль, не магчыма, але хацелася б удзячна згадаць найперш тых, хто быў з намі ад самага пачатку, але ўжо адышоў у вечнасць. Гэта народны пісьменнік Янка Брыль, вядомы філосаф і літаратуразнаўц, хрысціянін з вялікай літары Уладзімір Конан, цудоўная паэтка, наша незабыўная Ніна Мацяш, вядомая паэтка, празаік і фалькларыст Валянціна Коўтун...

Удзячна вельмі за супрацоўніцтва з нашымі выданнямі літаратуразнаўцы Еве Ляўонавай, мастацтвазнаўцам Тамары Габрусь, Аляксандру Ярашэвічу, Валерью Буйвалу і Надзеі Усавай, вядомаму рэстаўратару і эзісту Аркадзю Шпунту, лаціністу і гісторыку Алесю Жлутку, маладому архівісту Андрэю Шпунту... Асаблівая ўдзячнасць нашым таленавітым святарам, якія вядуць рубрыкі ў часопісе "Ave Maria", уваходзяць у склад рэдкалегіі квартальніка "Наша вера", кансультиуюць нас...

- Вашае імя прадстаўляе духоўную пазію нашай краіны, а якая была ваша першая сустрэча з Богам, з вераю?

- Першай сустрэчы не памятаю, бо была яна праз сем тыдняў пасля майго нараджэння падчас христу ў белагрудскім касцёле на роднай Лідчыне, якраз у дзень Спаслannя Духа Святога, на Сёмуху. А пасля, калі я крыху падрасла, мама штонядзелі вазіла мяне на ровары, прывязаўшы ясік да рамы, за сем кіламетраў у наш касцёл. Маліліся таксама штодня дома -

рана і ўвечары. Сваёю вераю я абавязана маме, яе жывому прыкладу і яе малітвам...

- Ведаю, што вы сустракаліся з ужо святым Папам Янам Паўлам II. Якой вы тады былі, чым жылі?

- Гэта быў 1994 год. Мы толькі-толькі заснавалі і зарэгістравалі часопіс "Ave Maria". Я яшчэ працягвала працаўца ў часопісе "Беларусь", дзе вяла адзел літаратуры. Быў вельмі напружаны час. Восенню мне ўдалося выехаць на два месяцы ў Італію, у Перуджу, у знакаміты на ўвесь свет Universita reg Stranieri, каб падвучыць італьянскую мову. Вось падчас таго побыту ў Італіі мне і пашчасціла трапіць на аўдыенцыю да Папы Яна Паўла II. Гэта сустрэча - на ўсё жыццё. Яна адбылася ў летній рэзідэнцыі Папы ў Кастанэль Гандольфа, за сорак кіламетраў ад Рыма. Падчас сустрэчы я папрасіла ў Яго Святасці дабраслаўлення на нашу выдавецка-рэдакцыйную працу, якую мы тады распачыналі. Папа ахвотна ўдзяліў сваё апостальскае дабраслаўленне, якое дапамагае нам у працы вось ужо больш за два дзесяцігоддзі.

- Крыстына Аляксееўна, з чаго пачынаўся Ваш перакладчыцкі досвед? Гэта была рэлігійная тэматыка?

- Мой перакладчыцкі досвед пачынаўся з гісторычнага нарыса "Мінск" Уладзіслава Сыракомлі. Да яго перакладу мяне падахвоціў вядомы пісьменнік і перакладчык, галоўны рэдактар выдавецтва "Кніга-збор" Кастусь Аляксееўіч Цвірка, за што я яму да

Крыстына Аляксееўна з Папам Янам Паўлам II у 1995 годзе

гэтага часу ўдзячна. Калі ўлічыць, што Уладзіслаў Сыракомля ў сваім нарысе падрабязна апісае не толькі гісторыю і геаграфію старажытнага Менска, але і ўсе тагачасныя святыні - касцёлы, кляштары, капліцы, зборы і цэрквы ўключна з іх інтэр'ерамі, абразамі, фрэскамі і роспісамі, то можна сказаць, што ў пэўнай ступені гэтая мая першая перакладчыцкая праца мела дачыненне да рэлігійнай тэматыкі.

Асабіста для мяне яна была вельмі важная, бо дала ўяўленне пра Менск як пра каталіцкі, еўрапейскі горад, якім ён быў амаль да паловы XIX стагоддзя, пакуль не былі пазачынены або адабраны, а пазней проста знішчаны многія нашы святыні. Дзякуючы Уладзіславу Сыракомлю мы, прынамсі, ведаем, дзе яны знаходзіліся і як выглядалі... Ведаць гісторычную праўду вельмі важна, бо гэта дапамагае не толькі ганарыцца сваёю мінуўшчынай, але і правільна ўспрымаць сённяшнія падзеі і мець надзею на будучыню...

- **Вас можна назваць "перакладчыцай сучаснага святога", бо на Вашым "перакладчыцкім рабунку" і адгартацыі, і кнігі, і энцыклікі св. Яна Паўла II. Што асабіста для Вас даў вони перакладу яго працаў?**

- Магчыма, даў самае галоўнае, бо дапамог больш палюбіць Хрыста і Ягоны Касцёл.

Я мела шчаслівую магчымасць вучыцца гэтай любові і паглыбляць яе на старонках працаў св. Яна Паўла II - вялікага хрысціяніна і пастыра, выдатнага тэолага і чалавека, які валодаў прарочым дарам...

З першае кнігі "Пераступіць парог надзеі", якая адразу пасля выхаду ў 1994 годзе стала бестселерам і была перакладзена на многія мовы свету, і да апошняй прыжыццёвой кнігі "Памяць і самасвядомасць" - своеасаблівага тастаманту Вялікага Папы - гэтая перакладчыцкая праца была для мяне сапраўдна хрысціянскаю школаю любові, надзеі і веры. Таму ўспры-

маю яе, як асаблівую Божую ласку і не перастаю за ёсё дзякаваць Богу.

- **Ці вы знаёмыя з аўтарамі, чые творы перакладалі і перакладаеце?**

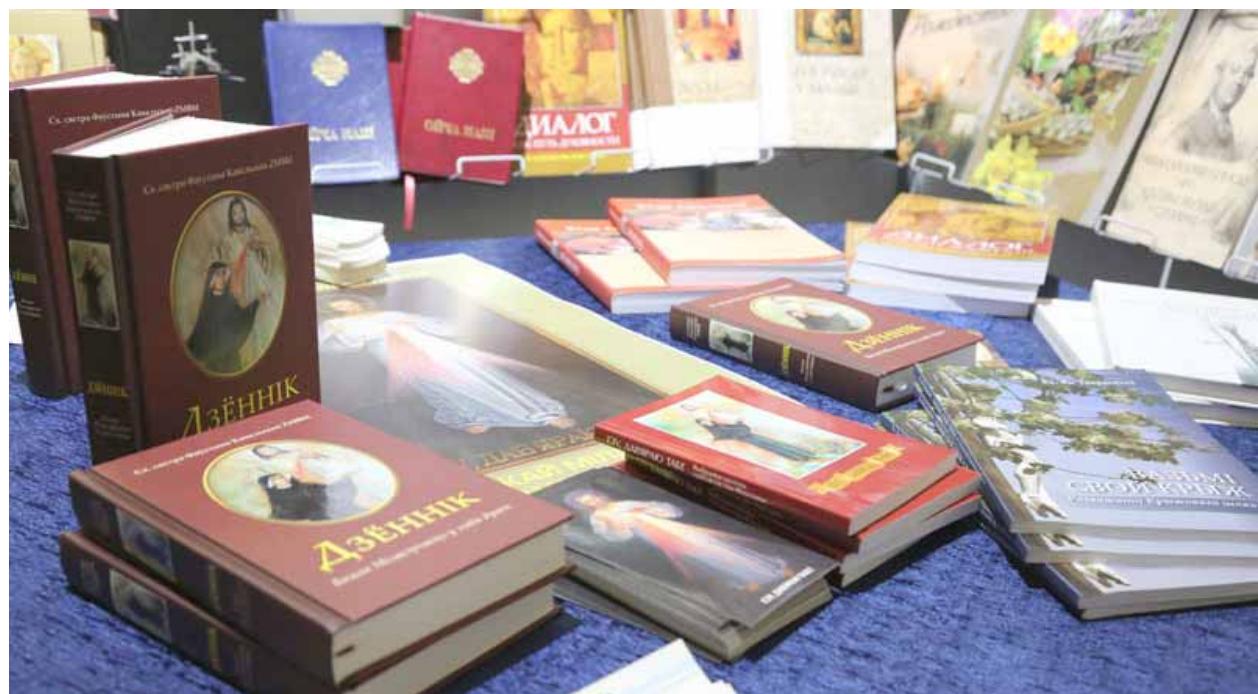
- Пра сустрэчу з Янам Паўлам II я ўжо казала. Дарэчы, іх было дзве. І гэта можна назваць знаёмствам, бо праз год, пры другой сустрэчы, Папа мяне адразу пазнаў і сказаў, што памятае. Я была шчаслівая... Знаёмая я таксама з ксендзам Вацлавам Бурылам, кніжачку вершаў якога "Павінен быць хтосьці" пераклала. Аўтар прыязджаў у Менск на яе презентацыю. Давялося сустракацца на кніжных кірмашах у Варшаве з паэтамі-святарамі Янам Соханем і Ежы Шымікам. З ксяндзом Янам Твардоўскім, на жаль, пабачыцца не пашчасціла, была толькі аднойчы ў tym варшаўскім касцёле, дзе ён служыў усё сваё доўгае і ахвярнае жыццё.

- **З'яўляючыся пісьменніцай і паэткай, Вы робіце і паэтычныя пераклады. А хто ўлюбёны аўтар, якім чынам выбіраеце творы і асобаў для перакладу?**

- Такое ўражанне, што гэта яны мяне "выбіраюць", бо ніводнага аўтара і ніводнага твору не было выпадковага. Люблю ўсіх, з кім звёў творчы лёс, бо ў кожнага знаходжу штосьці вельмі блізкае, сугучнае сваёй душы і сваім перакананням, і таму кожны аўтар на час працы з ягоным тэкстам становіўся настаўнікам, дарадцам і сябрам. Дарэчы, цеплыня творчага сумоўя застаецца ў душы назаўсёды...

- **Апошнім Вашым перакладам, які ўжо пабачыла і "паспытала" хрысціянская грамадскасць, стаў "Дзённік" св. Фаўстыны. Яшчэ адна святая ў Вашай перакладчыцкай біографіі, да таго ж містычка. Які фрагмент з "Дзённіка" Вас найбольши закрунуў?**

- Такіх фрагментаў у "Дзённіку" святой Фаў-

"Дзённік" святой Фаўстыны

стыны шмат. Увесь гэты натхнёны Богам тэкст, які адкрывае нам глыбіні бязмежнай Божай міласэрнасці, кранае неймаверна. Але, сапраўды, ёсьць і такія фрагменты, якія ўразілі асабліва і да якіх найчасцей вяртаюся, каб зноў і зноў іх перачытваць. Гэта найперш "Размовы Бога з душою", якая знаходзіцца на розных этапах свайго дасканалення: і "пагружаная ў цемру" роспачы, і акунутая ў такое моцнае цярпенне, што нават не мае сілы на размову з Богам, і ў час свайго асаблівага імкнення да дасканаласці...

Вельмі крануў мяне фрагмент "Дзённіка", у якім с. Фаўстына апісвае эпізод, які здарыўся з ёю, калі яна служыла ў кляштары брамніцаю. Аднаго разу да кляштарнай брамы прыйшоў Езус у образе галоднага, абарванага жабрака і папрасіў у яе есці. Калі яна Яго накарміла, з'явіўся падчас візіі і падзякаў ёй за гэты ўчынак міласэрнасці... Міласэрнасць, гэта як і любоў, жывая ўчынкамі. Езус казаў с. Фаўстыне: "Я патрабую ад цябе ўчынку ю міласэрнасці, якія павінны сыходзіць з любові да Мяне. Ты павінна заўсёды і ўсюды праяўляць міласэрнасць да бліжніх, ты не можаш ад гэтага ані ўхіліцца, ані адмовіцца, ані адрачыся..." (Дз. 742).

- Магчыма, цяпер таксама штосьці перакладаеце ці ўжо рыхтуеце да друку? Чым і кім здзівіце чытача ў чарговы раз?

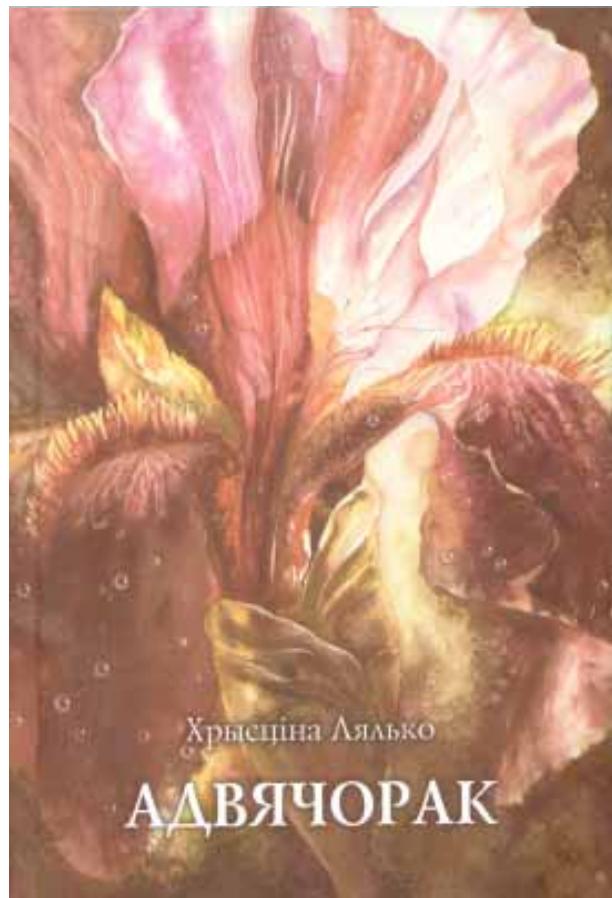
- У сувязі з Вашым пытаннем прыгадалася выказванне выдатнага хрысціянскага пісьменніка Дзмітрыя Меражкоўскага ў дачыненні Святога Пісання: "Пасля гэтай солі ўсё здаецца прэнским". Прыкладна такое адчуванне ёсьць у мяне пасля перакладу "Дзённіка" св. Фаўстыны, і таму пакуль што няма жадання брацца за нешта іншае. Зразумела, перакладаю асобныя тэксты для часопісаў "Ave Maria" і "Наша вера".

Скажам, адным з такіх перакладзеных нядаўна тэкстаў былі невялікія фрагменты "Асабістых нататак" св. Яна Паўла II, надрукаваныя ў першым мінулагоднім нумары квартальніка "Наша вера". Гэтыя "нататкі", якія пасля адыходу ў вечнасць Вялікага Папы выдаў былы ягоны сакратар, а цяперашні Кракаўскі Мітрапаліт кардынал Станіслаў Дзівіш, мяне вельмі ўразілі, бо яны - яшчэ адно моцнае і яскравае сведчанне "духоўнага жыцця ў Богу і з Богам" святога Папы... Толькі што выйшла з друку кніга маіх уласных вершаў і перакладаў духоўнай паэзіі...

- Спадарыня Хрыстына ці Хрысціна? У чым усё ж сакрэт вашага імя, якое можна сустрэць у дзвюх формах?

- Імя Хрыстына я атрымала падчас хросту. Імя Хрысціна - літаратурнае, дадзеное мне пры першай публікацыі маіх вершаў у лідскай раённай газеце ў 1971 годзе, калі я вучылася ў восьмым класе. Лідскаю раёнкаю тады кіраваў мудры рэдактар, цікавы чалавек Аляксандар Васілевіч Жалкоўскі. Думаю, што яму я абавязана гэтаю формай свайго імя... Зрэшты, літаратурнае імя я люблю гэтаксама, як і атрыманае на хросце.

- Вы і паэтка, і пісьменніца, і пераклад чыца, і рэдактар... Магчыма, маеце яничэ нейкую грань свайго творчага жыцця, пра якую я не згадала?

*Юбілейная кніга Хрыстыны Лялько "Адвячорак".
Менск. Про Хрысто. 2016.*

- Ды ўжо і гэтага больш, чым дастаткова...

- А каго ў вас бальш? Паэткі, якая, па словах Дануты Бічэль, перадае сваё найменш здэйсненае пачуццё глыбінёю верша, ці пісьменніцы, публіцысткі, якая вядзе чытача пройдзенымі і перажытымі сцежкамі свайго жыцця і свайго народа? А, можа, строгай рэдактаркі ці засяроджсанай перакладчыцы, якая імкненца як мага дакладней разгадаць чужую душу, каб перадаць яе перажыванні на роднай мове?

- Цяжка сказаць. Якраз нядаўна ў тэлефоннай размове мы разважалі з Данутаю Бічэль, чаму ўсё ж пішуцца вершы, у тым ліку і празаікамі, перакладчыкамі ды рэдактарамі... І Данута Янаўна слушна заўважыла, што вершам можно ахапіць увесь свет і увесь сусвет, бо верш не абмежаваны ні часам ні простором, ён неабдымны, як пачуццё, бо ён і ёсьць найперш - само пачуццё. Сапраўды, гэта як Дух дыхае, дзе хоча, гэта і нашае пачуццё здольнае ўздымацца да горняга, вышняга і ўзварушыць самыя патаемныя глыбіні чалавечай існасці. Проза ж, як правіла, засяроджданая на дэталі, абмежаваная просторам і часам... І ўсё ж, перакладаючы чужыя вершы і пішучы свае і бясконца рэдагуючы тэксты для часопісаў, я вельмі сумую па сваёй ненапісанай прозе...

Гутарыла Аксана Ючкавіч.

Фота з асабістага архіву Хрыстыны Лялько і Міколы Новікава.

Прыход у Дзікушках

Лічыцца, што ў 1442 г. прыход у Дзікушках ужо існаваў.

Газета "Литовские епархиальные ведомости" пісала, што Скуміны пабудавалі тут царкву ў 1598 г.¹. Аднак паводле адных дакументаў Дзікушская царква фундацыі Скуміна-Тышкевіча², паводле іншых - фундацыя Мялешка³. Магчыма справа ў тым, што гэта была ўжо другая драўляная царква на гэтым месцы - першую фундавалі Скуміны-Тышкевічы, а другую - Мялешкі.

Ад Скуміных-Тышкевічаў у прытворы царквы яшчэ ў XIX ст., у раме, знаходзілася перанесеная са старой драўлянай царквы, пабітая мармуровая пліта памерам 3x1,5 аршыны (1 аршын = 0,711 м) і таўшчынёй у 0,5 аршыны. На гэтай пліце маеца стараславянскі надпіс, тэст якога занатаваў мясцовы настаўнік: "Тут лежить в томъ гробе положена Марина Мартиновна М...сковича Скуминовня Тышкевичая невеста побожностью и учтивостью вишелякую часу жития своего на свете всем людям в том панстве въ 20 летъ знаемая цюнот вишелякихъ христіанскихъ взоръ и образъ видомыхъ дней добрыхъ благославенства божего пана пошедши за мужъ зъ дому родичевъ своихъ у году 14 летъ отъ нароженія своего жила у малженскомъ стані ... 42 годы по смерти мужа своего удоюю годовъ 32 учтиво своего про виденія до конанія своего о другомъ малженствіе не мыслечи оставивши ... всего потомства своего душъ больше 838 ... въ старости ... не только матка маткомъ але бабкомъ и прабабкамъ маткою была дождавши працуя т.е. четвертага поколенія своего оглядавши в року 88 отъ нароженія своего душу свою въ руки Творцы Своему отдала и до фалы его святое зъ сего света представилася у выменю отчинномъ малジョンка ... на каторомъ отъ него оставлена была в Дикушахъ Року божага нар. 1598 міца іюля 28 дня у второю годину 4 и въ томъ же року 98 міца сентября 3 дня похована при церкве преображенія Христова отъ своихъ старшага Дмитра Скумина старосты менскаго маршала его к. мсти у в. кн. лит. писаря замковъ волости украины а молодшага Теодора Скумина воеводы Новгородскага старосты Городенскага, Олитскаго, Юрборскага и Нововольскаго"⁴. Уверсе

¹ Литовские Епархиальные Ведомости № 6-1873. С. 67.

² НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. Арк. 15.

³ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Спр. 53. Арк. 109.

⁴ Труды Віленскага отделения Московскаго предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда. Отдел II. Вильна, 1893. С. 101.

Прамалёўка надмагілля Марыны Тышкевіч з кнігі Яўстаха Тышкевіча

Фрагмент надмагілля Марыны Тышкевіч 1598 г. з Дзікушскай царквы ў Музее старабеларускай культуры (фота Д. Лісейчыкава)

„Тут з лежитъ въ томъ грекъ положена Марина Скуміновна
дъскобіца Скуміновна Тышкевічамъ не бѣста побожногъю и чутн-
бостю кішелакою часу житіемъ своею на сѣкътъ всѣмъ людемъ въ томъ
паметѣ въ 20 лѣтъ злаемаа цюоти кішелакихъ христіанскихъ взоръ
и образъ видомыхъ дній добрыхъ благословенства кожего пана пошедшіи
за мужъ зъ долу родичекъ скончъ у году 14 отъ нароженія своеого
жизніи и малженскому станови... 42 годы по смрті мужа своеого чадо-
бю годокъ 32 чутнѣво своеого прокліенія до конаніа своеого о дружомъ
малженствіе не мыслечи отгакніши... всего потомества своеого душъ
больше 838... въ старости... не только матка маткомъ але бацкомъ
и пра бацкамъ маткою была дождавши праіцуратъ т. е. четвертаго по-
колініа своеого оглаждавши въ року 88 отъ нароженія своеего душъ свою
въ руки Георцы Своему отдала и до франы его секте Зъ сего сѣкъта
представлялася въ быленію отчиномъ малженка... на которомъ отъ него
оставлена была въ Днікүшкахъ Року... воже нар. 1598 міца Іюля
28 дна въ баторокъ годину 4 и въ томъ же року 98 міца сентября
3 дна похобана при церквѣ преображенія Хрба отъ скончъ старшаго
Дмитра Скуміна старости мінскаго маршала его к. магніи и к. ки.
ант. писаря замковыхъ колостеніи украины а молодшаго Теодора Скуміна
боекоды Новгородскаго старости Городенскаго, Олітскаго, Юрковскаго и
Нескіольскаго

Тэкст з надмагілля Марыны Тышкевіч

ў цэнтры пліты, вырабленай з чорнага мармуру, мелася
выява чэрата і перакрыжаваных касцей, па кутах пліты
выявы гербау "Корчак" і "Корсак". Надмагілле багата
аздобленае раслінным арнаментам і ў цэлым выканана
на вельмі высокім маастацкім узроўні. На сённяшні
дзень фрагмент названага надмагілля захоўваецца ў
Музей старажытнабеларускай культуры⁵. Менавіта пра
гэтае надмагілле пісаў Яўстах Тышкевіч у кнізе "Над-
магіллі сям'і Тышкевічаў"⁶.

Скуміны-Тышкевічы - старажытны шляхецкі
род (гербу Ляліва), які прыняў прозвішча ад трэцягня
сына Каленіка Мішковіча Цішкі (Цімафея), што жыў
у першай палове XV ст. Унук другога сына Цішкі -
Льва - Ян Тышкевіч, стараста Чарнобыльскі, меў сем
дачак і двух сыноў. Яго сын Зміцер Скумін-Тышкевіч

(маршалак ВКЛ, менскі стараста) быў бацькам
чатырох сыноў. Разам са сваім другім сынам Тэадорам
(Фёдарам) Скуміным-Тышкевічам ён фундаваў мар-
мурцовую дошку ў Дзікүшской царкве. Тэадор Скумін-
Тышкевіч быў у 1577 г. паслом ад караля Стэфана
Баторыя ў Москве. Потым прыняў удзел у вызваленні
Полацка ад войскаў Івана Жахлівага.

Першапачаткова Тэадор Скумін-Тышкевіч вы-
ступаў супраць аб'яднання цэркви. Але потым стаў
прыхільнікам унії⁷. Мітрапаліт Макары ў сваёй "Гіс-
торыі Рускай царквы" пісаў: "...и наваградскі ваявода
Скумін-Тышкевіч, які настолькі раней быў супраць
унії, зараз прыняў яе і зрабіўся яе заступнікам"⁸. Да-
рэчы, апошнім з роду Скуміна-Тышкевічаў быў Люд-
вік Скумін-Тышкевіч († 1808), польны гетман ВКЛ,

⁵ Лісейчыкаў Дзяніс. Надмагільныя камяні з "рускімі" надпісамі XVI-XVII стст. каля в. Малькавічы Ганцавіцкага раёна // Архіварыус: зб. наук. паведамл. і арт.; вып. 13. Мінск, 2015. С. 104.

⁶ Groby rodziny Tyszkiewiczow. Opisał Eustachy Tyszkiewicz, b. Prezes Komisji Archeologicznej i kurator Muzeum starożytnosci w Wilnie, członek honorowy cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu, Krolewskiej Akademii Historyi i Starożytnosci w Sztokholmie, Instytutu Archeologicznego w Londynie, Cesarskiej Publicznej biblioteki w Petersburgu, Serbskiej Maticy w Budystynie, towarzystw naukowych: w Moskwie, Kopenhadze, Odessie, Rydze, Moguncyi, Krakowie, Poznaniu, Mitawie, etc. Warszawa, 1873. S. 14a.

⁷ Niesiecki K. Herbarz Polski. Wyd. J. N. Bobrowicz. Lipsk, 1842. T. 9. S. 17-184.

⁸ Макарий. История Русской церкви. Том 5. Отдел 1. [Электронный ресурс] - Режим доступу: zhurnal.ru/magister/library/history/makary/mak5102.htm - Дата доступу: 07.02.2010.

жанаты з сястрой апошняга караля Рэчы Паспалітай Канстанцы Панятоўскай. Людвік валодаў маёнткам Гародна на Лідчыне⁹. З яго смерцю галіна Скумінаў-Тышкевічаў спынілася.

Інфармацыя аб старой драўлянай царкве ёсьць ў "поданы" (перадачы) 31 ліпеня 1732 г. Дзікушскай царквы і прыходу лідскаму протапрасвітару Яну Скарымскаму. Дакумент змяшчае воліс царкоўнай маёмагасці: "Царква драўляная, з адным купалам, на ім жалезны крыж, дах нанова пакрыты гонтаю ... Срэбная чаша старадаўняй работы, пазалочаная, паламаная ... Евангелле рукапіснае старадаўняе ... Цудатворны абраз Найсвяцейшай Панны Чанскахоўскай. Царкоўная адзежда, кнігі, пабудовы (плебанія), зямля і селяне (12 мужчын з 2 канямі і 6 валамі). Прывісная царква - Лябёдская"¹⁰. 15 лістапада 1781 г. слухалася справа аб абвінавачванні дзікушскага параха Антонія Свідэрскага "в неблагоповедении"¹¹. Вядома, што на пачатку XVIII ст. Дзікушскай уніяцкай царкве належыў адзін "дым" (селянская гаспадарка).

Яшчэ ў канцы XIX ст. у царкоўнай рызніцы захоўвалася рукапіснае з кінаварру Евангелле (верагодна тое, што згадваецца ў волісі 1732 г.). Дата напісання ў самім рукапісе не ўказана, але на срэбнай дошчачцы вокладкі паставлены 1587 г.¹².

Пра стан Дзікушскай царквы мы можам даведацца з актаў візітацый цырынскага дэкана Васіля Нупрэя Марцінёўскага ў 1784 г.¹³ і полацкага суфрагана Адрыяна Тапор-Бутрымовіча ў 1792 г.¹⁴. Акрамя актаў гэтых візітаў, у 1792 г. у царкоўным архіве захоўваліся візіты гарадзенскага сурагатара Антона Бялькевіча 1754 г. і 1763 г. Акрамя таго ў акце візіту 1784 г. згадваецца наяўнасць у архіве "старога рускага дакумента", пры праверцы ў 1792 г. высветлілася, што ён належыць царкве ў Малым Мажайкаве, і было вырашана туды яго і перадаць¹⁵.

З актаў візітаў бачна, што пры канцы XVIII ст. царква была "драўляная, на падмурку, добра пабудаваная, з склепам, гонтай крытая, з па-мастаку зробленымі крыжамі, з дзвюмі вежамі на якіх жалезныя пазалочаныя крыжы, пасярэдзіне фасцыята з жалезнім пазалочаным крыжам, па баках два бляшаныя

вазоны, па сярэдзіне купал з жалезным пазалочаным крыжам, на гэтым крыжы чатыры менишыя пазалочаныя крыжы. Усе гэтыя крыжы з бляшанымі рукалатамі¹⁶. Могілкі агароджаны плотам з старой парушанай званіцай на слупах, саломай крытай, з трывама званамі і сыгнатуркай .... Хоры (царквы - Л.Л.) упрыгожсаны балясамі і гзымсамі. Столъ з дошкі, падлога з цэглы. Лаўкі з абодвух бакоў сталарнай работы, з правага боку сакрысції, дзвёры на жалезных завесах з унутраным замком. Два вялікія акны з белага шкла, апраўленага ў дрэва. Mensa¹⁷ з шуфлядамі, дзе знаходзяцца царкоўныя рэчы. Амбон пафарбаваны, сніцарскай работы, пры амбоне, перад вялікім алтаром, пафарбаваныя балясіны стрыжнямі жалезнымі падпёртыя, з дзверцамі на падвойных жалезных завесах з пакрывалам гарусавым чырвоным, пры якіх спявядальня сталарнай работы. ... Царква мае восем калон ..." ¹⁸.

Мелася капліца "пры плябаніі старая, гонтай крытая, з малым купалам і крыжам жалезнім. Уваход у яе праз бабінец, падвойныя дзвёры на завесах жалезных з зашчапкамі, прабоямі і замком унутраным ..." ¹⁹. Ранейшая капліца была ў вёсцы Макары²⁰.

Па класіфікацыі беларускага гісторыка Д. Лісейчыкава, Дзікушская плябанія, безумоўна, адносілася да багатых²¹, бо акрамя вялікай колькасці пабудоў (нават свой бровар і лазня) мела ажно 7 прыгонных сямей, якія адпрацоўвалі паншчыну: мужчыны 3 дні ў тыдзень, а жанчыны - 2 дні ў зімку і 4 падчас уборкі ўраджаю²².

Падрабязнае апісанне царквы таго часу гл. у дадатку.

У першай палове XIX ст. драўляная царква прыйшла ў занядаб. Маеца дакумент Берасцейскай Кансісторыі ад 1825 г. (гл. дадаткі), у якім гаворыцца, што вялебны святар Баброўскі, Берасцейскі кафедральны канонік паведаміў: "Дзікушская царква з-за сваёй старасці пагражасе разваліца, а таму лепей было бы яе апячатаць", і таму было вырашана "зяярнуцца да яснавільможнага пана калятара ці да ўладальніка маёнтка, на зямлі якога знаходзіцца царква, каб замест старой ... пачаў мураваць у Дзікушках новую

⁹ Aftanazy, R. Dzieje rezydencji T. 4. Wrocław, 1993. S. 122-139.

¹⁰ Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов. Т. 2. СПб., 1907. С. 68.

¹¹ Там жа. С. 396.

¹² Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда. Отдел II. Вильна, 1893. С. 101.

¹³ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Спр. 53. С. 109-113 адв.

¹⁴ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. С. 15-18 адв.

¹⁵ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Спр. 53. Арк. 118; НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. Арк. 18.

¹⁶ Падстаўка-ножка

¹⁷ Прастол.

¹⁸ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. С. 15-15 адв.

¹⁹ Тамсама. С. 16 адв.

²⁰ Литовские Епархиальные Ведомости № 8-1873. С. 84.

²¹ Лісейчыкаў Дзяніс. Штодзённае жыццё ўніяцкага парафіяльнага святара беларуска-літоўскіх зямель 1720-1839. Мінск, 2011. С. 66.

²² НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. С. 17адв-18.

царкву"²³. Тоё, што знакаміты навуковец, прафесар Віленскага ўніверсітэта Міхайл Кірылавіч Баброўскі - адзін з першых творцаў "беларускага нацыянальнага адраджэння" ці "беларускай нацыянальнай ідэі"²⁴ бываў у Дзікушках, каб асаніць стан царквы, мае несумнеўную цікаўсць для гісторыі Лідчыны.

Пасля скасавання унії ў Дзікушкі прыход Літоўскай епархіі, на месца, дзе раней працаваў святар Канеўскі, будучы мітрапаліт Іосіф Сямашка ўладкаваў свайго бацьку, таксама Іосіфа Сямашку, які страціў месца святара ў Кіеўскай губерні. Пасля таго, як Іосіф Сямашка-бацька прыняў праваслаўе, ён быў высвячаны ў 1840 г. у Жыровічах на званне саборнага пратагіерэя і ўзнагароджаны залатым наперсным крыжам. Сямашка-бацька разам з жонкай пераехаў на Лідчыну. Дзікушкі спадабаліся старым Сямашкам, і яны пра жылі тут 15 гадоў, адсвятковалі залатое вяселле і да жылі да 80-гадовага веку. Сын-мітрапаліт наведваў іх адзін-два разы ў год²⁵. Усяго ў сям'і Сямашкаў было 5 сыноў і некалькі дачок, мітрапаліт Іосіф - малодшы сын.

Новая Прэабражэнская мураваная царква, пра неабходнасць якой пісалася яшчэ ў 1825 г., была пабудавана мясцовым абшарнікам Рафайлам Грабоўскім як уніяцкая і асвечана ў 1840 г.²⁶. Гэтая царква, адразу пасля заканчэння будаўнічых работ, часова была пакрытая саломай. 26 красавіка 1842 г. загарэлася карчма, размешчаная каля царквы. Пажар хутка перакінуўся на саламяны дах храма, у якім якраз ішло набажэнства. Усе драўляныя часткі царквы згарэлі, выратавалі толькі царкоўнае начынне. На ўзнаўленне і ўпрыгожанне Дзікушской царквы настаяцель зрабіў значныя ахвяраванні. Ён набыў 130 пудоў лістравога жалеза і пабудаваў новыя бляшаны дах, збудаваў мураваную званіцу і мураваную агароджу вакол царквы. Акрамя таго, быў уладкаваны іканастас, на двух ярусах якога стаялі абразы апосталаў, прарокаў, Спаса, Тайнай вячэры, а образ Бога Айца быў прымыкаўны да столі над прастолам. Стары Сямашка быў старанным і вельмі сумленным святаром. Ён шмат зрабіў для сваёй царквы і прыхаджан, быў добрым бацькам сваім дзесятам²⁷.

Сямашка-бацька адмоўна ставіўся да ліквідацыі унії, а адзін з братоў мітрапаліта - гранічна адмоўна. Дарэчы, яшчэ дзед будучага мітрапаліта, таксама ўнія-

цкі святар Цімафеў Сямашка, цвёрда адмовіўся пераходзіць у праваслаўе²⁸, калі ўвесь ягоны прыход быў сілай прыведзены, як пісалася ў афіцыйных паперах таго часу, "в первобытное состояніе".

Пасправуем разобрацца з гэтым пытаннем.

Хутка пасля смерці мітрапаліта Іосіфа Сямашкі пратагіерэй А. Мацкевіч, у "благочиніи"²⁹ якога знаходзіўся прыход Паўлаўка, радзіма Сямашак (пад Кіевам), сабраў пісьмовыя і вусны ўспаміны пра гэты род. З нагоды заўвагі архімандрыта Мадэста (потым архіепіскапа Валынскага) аб tym, што "бацька Іосіфа ахвотна прыняў праваслаўе", пратагіерэй Мацкевіч пярэчыць: "Ведаўшы яго асабіста, і пры тым блізка, магу сцвярджаць толькі адваротнае: толькі пераехаўши ў Літву ... ён стаў праваслаўным і то больш па назве". Далей Мацкевіч кажа, што "фанатызм і няnavісць да праваслаўя асабліва выказваў сын пратагіерэя Сямашкі, святар Ян (Іоанн) Сямашка" (родны брат мітрапаліта)³⁰. Але пра брата мітрапаліта трохі ніжэй.

У 1827-1829 гг. стары святар, бацька будучага мітрапаліта, "атрымаў шмат засмучэння". "Рай-ніцелі учні" абражалі яго з-за сына і пагражалі пазбаваць права на богослужэнне (ён служыў у асобным уніяцкім алтары ў Ілінецкім каталіцкім касцёле). Кіпрыяновіч піша, што бацька таксама падазраваў свайго сына ў схільнасці да "схізмы"³¹. І таму стары быў у захапленні, прачытаўши ў 1828 г. у "Віленскім весніку", што адкрытай ў Жыровічах Літоўская семінарыя засталася ў "злученні з рымскай царквой", а не звернутая ў "схізму", як баяліся дбайнія ўніяты. Не зразумела і прычына, па якой стары Сямашка пакінуў месца службы пры сваім алтары ў касцёле: "з-за непрыязнісці ксяндзоў, а можа быць і ў слу новых, выданых урадавых распараджэнняў". З гэтага факту, прыведзенага Г. Я. Кіпрыяновічам, можна дапусціць, што бацька галоўнага ліквідатора унії мог быць пазбаўлены сваёй пасады з-за таго, што не адразу прыняў палітыку сына. Стары не прыняў праваслаўной абрааднасці, якая ўводзілася ў той час у ўніяцкай царкве. Пасля страты месца, ён падарыў сваю хату каля касцёла сыну-лекару Мікалаю і купіў іншы дом, насупраць старога, дзе зрабіў з кухні малельню, упрыгожыўши яе абразамі. У гэтай малельні стары Сямашка даў па ўніяцкім абраадзе шлюб сваёй дачцы Алене. Па ўспа-

²³ Архив Лідскага благочиния. Ф. 1., Оп. 1., Д. 6.

²⁴ Гл: Латышонак Алег. Народзіны беларускай нацыянальнай ідэі // Спадчына. 1992. №1. С. 9-14.

²⁵ Кіпрыяновіч Г. Я. Жызнь Іосіфа Сямашкі, мітраполіта літовскага и віленскага, и воссоедзінение западно-рускіх униатоў с праваславнай церковью в 1839 году. Вільна, 1893. С. 419.

²⁶ Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Віленская губернія. СПб., 1861. С. 550.

²⁷ Кіпрыяновіч Г. Я. Жызнь Іосіфа Сямашкі, мітраполіта літовскага и віленскага, и воссоедзінение западно-рускіх униатоў с праваславнай церковью в 1839 году. Вільна, 1893. С. 419-420.

²⁸ Шабатін І. Из истории воссоедзінения Беларускіх униатоў (Очерк другой) // Журнал Московскай Патрыархіі. №2-1951. С. 35.

²⁹ Царкоўная акруга на чале якой стаіць "благочинны", які назірае за дзейнасцю і маральнасцю "белага" святарства на сваёй тэрыторыі.

³⁰ Киевская старина. Киев, 1884. Т. VIII. С. 332-340.

³¹ Раскол - у дадзеным выпадку маецца на ўвазе не з'яднаная з Рымам усходняя царква.

мінах відавочцаў, маладыя падчас вянчання стаялі на каленях.

Ліквідацыя уніі была нечаканасцю для Сямашкі-бацькі. Па словаах мітрапаліта Іосіфа, стары Сямашка "нічога не ведаў папярэдне" аб кіраўнічай ролі свайго сына ў гэтай справе і не спагадаў яму ў гэтым. Мітрапаліт у сваіх лістах да бацькі пераконваў яго ісці за сабой і прыняць праваслаўё. Ён даслаў свайму бацьку багатую рызу і падрызнік узамен лацінскага "габіта" (габіт - манаская рыза), які святар насыў да гэтага часу.

У пачатку 1840 г. стары святар, не маючы месца працы, даў падпіску аб далученні да праваслаўя. Далей Сямашка-бацька старанна і добрасумленна служыў праваслаўным святаром на Лідчыне. Па нядзелях, а таксама ў храмавыя святы, стары Сямашка вёў з народам у царкве духоўныя гутаркі і тлумачыў Евангелле. Ён клапатліва рыхтаваў сваіх вернікаў да споведзі, навучаў дзяцей малітвам і катэхізісу³².

Ён памёр 17 ліпеня 1856 г. (па старым стылі). Высокапастаўлены сын у гэты час быў у Маскве на каранаванні Аляксандра II і ў пахаванні бацькі ўдзелу не прыняў. Святар Іосіф Сямашка быў пахаваны ў каменай пячоры пад левым клірасам Дзікушской царквы. Над магілай была прымащавана мармуровая пліта з надпісам: "Здесь покоятся тело раба Божия протоиерея Иосифа Семашко. Родился 1776 г. 20 августа. Скончался 17 июля 1856 г." ³³. У 80-х гг. ХХ ст., калі царква стаяла зачыненай, зладзе разрабавалі пахаванне. Парэшткі засталіся на месцы, але каштоўныя, па меркаванні злачынцаў, рэчы былі выкраўзеныя.

Інакшай была справа з родным братам мітрапаліта Іосіфа, святаром Янам Сямашкам. Пра свайго брата Ян Сямашка гаварыў так: "Пракляты: ён і сябе ўтапіў, і народ загубіў". Калі, аднойчы, праваслаўны святар паказаў Яну партрэт яго знакамітага брата, "ён з шаленствам кінуў партрэт на падлогу і пры гуках пабітага шкла ўцёк". Паміраючы, Ян запавядаў пахаваць сябе пры Ілінецкім касцёле, і ксяндзы былі гатовы выкананць яго волю. Але праваслаўныя святары забралі цела нябожчыка і пахавалі пры праваслаўнай царкве, чаму мітрапаліт быў рады і даслаў ім за гэта грашовую ўзнагароду. Жонка Яна Сямашкі, дачка ўніяцкага святара, каб пазбегнуць пераводу ў пануючу веру, перайшла ў рымска-каталіцтва³⁴.

...Маркотная гісторыя падзелу сям'і верай...

Але і для вышэйшых бюрапратычных колаў імперыі Іосіф Сямашка заставаўся чужким. У 1843 г. дзяржаўны сакратар М.А. Корф, прымеціўши, што

Мікалай I не дае Сямашку асабістых аўдыенций, выказаў здагадку, што імператар дзеянічае згодна з прынцыпам "любяць зраду, але зраднікам пагарджаюць"³⁵. А віленскі генерал-губернатар пры канцы 1840 - на пачатку 1850-х гг. І. Бібікаў публічна называў Іосіфа Сямашку "простым, але хітрым папом, які ва ўсіх сваіх учынках мае асабістыя інтарэсы"³⁶.

Аднак вернемся да гісторыі Дзікушской царквы.

Падчас свайго святарства, Сямашка-бацька лічыўся чыноўнікам 6-га класу і акрамя пенсіі, атрымліваў заробак у 96 руб. у год. Разам з ім у царкве працавалі, спачатку святары Мірановічы (два - адзін за другім), а з 1852 г. - святар Грудзінскі, які ў свой час скончыў вучэльню падрыхтоўкі дыяканаў пры кафедральным саборы ў Жыровічах³⁷.

Эдвард Хлапіцкі ў рэдкай зараз кнізе "Нататкі падарожжа ў краі ў розныя часы" пісаў пра сваё падарожжа ў красавіку 1862 г. дарогай з Наваградка ў Гародню, дзе ўзгадаў Дзікушскую царкву: "...За Нёманам вёска і мястэчка князя Вітгенштэйна Беліца. Дарога ў тры мілі з Беліцы да Жалудка бяжыць сярод шырокіх раўнін, якія ўпрыгожваюцца гаямі і маляўнічымі вёскамі. Вялікія абышары, а пасярод іх купкі з бярозак, ліп і каліны. Часам па квяцістых лугах уноցца раўчукі, нагадваючы нам добра знаёмую Францыю і яе прыгожыя раўніны пад Саонам у Бургунды. Тая ж дримотнасць і пышнотнасць пейзажу, тая ж самая неахопная вока, у імжы вясковых дымоў і надводнай пары, знікаючая перспектыва. Толькі сялянскія хаты і сам быт сялян іншыя. Толькі згода і еднасць паміж рознымі сацыяльнымі пластамі іншая! На дзесятай вярсце за Беліцай краявіды мяняюцца. Прыйгожы пас сасновых бароў, а сярод іх высокі надмагілны абеліск з напісаным на бронзе іменем харунжага Філіповіча; скрыжаванне дарог, за лесам зноў палі, вёскі і абсаджаныя ляшчынай крыжы. Далей млын (Ходараўцы), белая і прыбраная як маладая дзяўчына цэркаўка паноў Грабоўскіх (Дзікушкі) і потым Жалудок"³⁸. Высокая прыгожая стэла ля дарогі - надмагілле абышарніка Філіповіча, які памёр да 1862 г., стаіць да нашага часу, але, на жаль, бронзавай дошкі на помніку з інфармацыяй пра пахаванага ўжо няма.

З 23 чэрвеня 1876 г. святаром Дзікушской царквы стаў а. Віктар Плаўскі (1824-1898). Плаўскі - сын уніяцкага святара, у 1847 г. па 2-му разраду скончыў Літоўскую духоўную семінарію, і 20 кастрычніка 1848 г. рукапакладзены ў святары, службу пачаў у Са-

³² Киприанович Г. Я. Жизнь Іосифа Семашки, митрополита літовскага и віленскаго, и воссоединение западно-руssских униатов с православной церковью в 1839 году. Вильна, 1893. С. 417-418, 420.

³³ Киприанович Г. Я. Жизнь Іосифа Семашки, митрополита літовскага и віленскаго, и воссоединение западно-руssских униатов с православной церковью в 1839 году. Вильна, 1893. С. 422-423.

³⁴ Киевская старина. Киев, 1884. Т. VIII. С. 332-340.

³⁵ Долбілов М., Міллер А. Западные окраины Российской империи. Москва, 2006. С.110.

³⁶ Литовский митрополит Іосіф Семашко в 1839-1844 г. // Русская старина. 1889. мая. С. 319, 322.

³⁷ Киприанович Г. Я. Жизнь Іосифа Семашки, митрополита літовскага и віленскаго, и воссоединение западно-руssских униатов с православной церковью в 1839 году. Вильна, 1893. С. 424.

³⁸ Chłopicki Edward. Notatki z roznoczasowych podrózy po kraju. Warszawa,1863. S. 81 - 82.

Мікалай Віктаравіч Плаўскі

Ганна Іванаўна Плаўская (Лебедзева)

бакінскай царкве. 25 красавіка 1851 г. пераведзены ў Лябёдскую царкву. З 1863 па 1874 гг. працаваў настаўнікам і выкладаў Закон Божы ў Дзікушкі, з 1876 г. выкладаў Закон Божы ў Жалудоцкай народнай вучэльні. Пасля пераводу ў Дзікушкі, з 1876 г. выкладаў Закон Божы ў Жалудоцкай народнай вучэльні. З 1863 па 1869 г. быў сябрам рады Лідскага дабрачыння, з 1873 па 1876 г. працаваў памочнікам Лідскага дабрачыннага. Пасля выдзялення асобнага Шчучынскага дабрачыння, з 1878 па 1882 г. лічыўся дэпутатам у сваім дабрачынні, а з 1882 па 1894 г. быў памочнікам Шчучынскага дабрачыннага. З 1894 па 1897 г. выконваў абавязкі Шчучынскага дабрачыннага. Узнагароджаны рознымі царкоўнымі і дзяржаўнымі ўзнагародамі. Жонка - Касінія Міхайлаўна (1829 г.н.), сын Мікалай (1870 г.н.) і дачка Людміла (1868 г.н.). Дзікушскі святар памёр 2 лютага 1898 г., 4 лютага пахаваны пры ўдзеле 9 святароў³⁹.

Пры канцы XIX ст. царква належала да Шчучынскага дабрачыння, мела 63 дзесяціны зямлі, частка якой здавалася ў арэнду за 200 руб. Святар атрымліваў

446 рублёў, з якіх 52 рублі за перададзенія ў казну маёнткі, псаломшчык атрымліваў 126 рублёў, з якіх 17 рублёў за перададзенія ў казну маёнткі і 23 рублі 52 кап. дадатковага жалавання. Акрамя таго атрымліваліся адсоткі з капіталу ў 800 рублёў, які мітрапаліт Іосіф Сямашка пакінуў для памінання ягоных бацькоў. Прихаджан мужчынскага полу было 1259, жаночага 1209, гэтая прыхаджане жылі ў 350 дварах⁴⁰.

У 1885 г. пры Дзікушскай царкве Шчучынскага дабрачыння меліся наступныя царкоўна-прыходскія школы і школы пісьменнасці: у вёсцы Дзірванцы вучылася 19 вучняў, у вёсцы Ашмянцы - 23 вучні, у вёсцы Мацевічы - 9 вучняў⁴¹.

Пасля смерці а. Віктара, месца святара Дзікушскай царквы заняў яго сын - Мікалай Плаўскі (1870 - 1916). У 1893 г. ён скончыў Літоўскую духоўную семінарыю, 6 снежня 1895 г. прызначаны псаломшчыкам царквы ў Бабрах, 15 красавіка 1898 г. пераведзены ў Дзікушскую царкву, дзе 6 верасня таго ж года быў высвячаны ў святары. Дзікушскі святар меў жонку Ганну

³⁹ Литовские Епархиальные Ведомости № 52-1898. С. 520.

⁴⁰ Извеков Н. Статистическое описание православных приходов Литовской епархии. Вильна, 1893. С. 25.

⁴¹ Памятная книжка Виленской губернии на 1886 год. Отдел III-й. Вильна. 1885. С. 81.

Дзікушская царква. Пачатак XX ст. Здымак Яна Балзукевіча. Над царквой уніяцкі крыж.

Іванаўну і 7 дзеяй.

У 1915 г. а. Мікалай жонку з дзецьмі адправіў у Арол. Жонка, пакінуўшы дзеяй сваім сваякам у Арле, вярнулася ў Дзікушкі, але ў верасні 1915 г. а. Мікалай і Ганна Іванаўна Плаўскія разам са шматлікім праваслаўным беларускім насельніцтвам выпраўліся на ўсход - сталі бежанцамі. У Арол на возе ехалі больш за месяц, у Бранскіх лясах былі абрабаваны бандытамі. У Арле ў святара пачаліся праблемы з сэрцам, але памёр ён ад тыфу 8 траўня 1916 г.⁴². 10 верасня 1916 г. указам Сіноду ўдаве святара Дзікушской царквы Ганне Плаўскай з непаўнагадовымі дзецьмі была прызначана пенсія ў памеры 100 рублёў у год⁴³.

У 1921 г. газета "Беларускі звон" пісала: "Цікавае зьявішча, арыгінальнае! Бацюшка ў сваім уласным будынку адчыніў проці волі насялення польскую школу. Дацка скончыла беларускія вучыцельскія курсы ў Вільні ў 1921 г., цяпер яна здраджвае беларускіх дзетак,

калечыць памален'ку ix. А бацюшка стараецца не адставаць ад дачкі. Ён лае грамадзян за тое, што яны ня хочуць слыць дзетак да школы. Будзем цешыць сябе думкай, што гэта зьявішча рэдкае"⁴⁴.

Незадаволенне святаром-паланафілам, вылілася ў незвычайны бок.

Па адной з версій, восенню 1924 г. на пасаду псаломшчыка ў прыход Дзікушкі быў прысланы забаронены за нейкія правіны протаіерэй Марк Ячыноўскі⁴⁵. У прыходзе вакол яго ўтварылася група вернікаў, незадаволеных настаяцелем.

Па другой версії Ячыноўскі і быў у той час настаяцелям храма⁴⁶, верагодна, ён замяніў святара-паланафіла і пачаў збіраць подпісы вернікаў за пераход у унію⁴⁷.

Пра гэтую падзеі дастаткова шмат пісала прэса таго часу. Напрыклад газета "Беларуская доля" паведаміла: "Уніяты ў Заходній Беларусі. У сувязі з развалам праваслаўнае царквы і палянізацыі каталіцтва, у

⁴² Вестник Виленского православного Св.-Духовского братства. № 6-7 - 1916. С. 67-68.

⁴³ Литовские епархиальные ведомости № 12 - 1916. С. 46.

⁴⁴ Беларускі звон № 24-1921.

⁴⁵ Ніколаев К.Н. Восточный обряд. Дорога Рима в Россию (Рим - Польша - Россия). Париж: YMCA-PRESS, 1950. С. 138.

⁴⁶ Katolik № 47-1925.

⁴⁷ Свирид А.Н. Распространение католичества византийско-славянского обряда на Гродненщине в 20-30-е гг. ХХ в. // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: сб. науч. ст. / ГрГУ им. Я. Купалы ; редкол.: М.А. Можейко (гл. ред.) [и др.]. - Гродно: ГрГУ, 2012. С. 220-221.

заходній Беларусі з'яўляюца новыя рэлігійныя кірункі. З аднаго боку тут пачалі сваю працу амерыканскія месадысты, з другога - уніяты. ... калькі дзён назад у Вільню прыехаў з Лідскага павету съяшч. Лаўроў, які зрабіў вышэйшай духоўнай уладзе даклад аб пераходзе на унію цэлага прыходу Дзікушкі з прататыерэем Ячыноўскім. Кабя вярнуць на ложса праваславія адпаўшую парафію, архіяпіскап Хвядом паслаў туды съяшч. Дзічкоўскага"⁴⁸.

Польская газеты паведамлялі: "Праваслаўны прыход на чале з сваім настаяцелям Ячыноўскім перайшоў з праваслаўя ў унію"⁴⁹. Ці "З Вільні даносяць, што цэлы Дзікушскі прыход разам з сваім настаяцелем Ячыноўскім, перайшоў з праваслаўя ў унію"⁵⁰. А віленская газета "Слова" пісала: "Унія. Віленская праваслаўная кансісторыя атрымала паведамленне, што ў вёсцы Дзікушкі Лідскага павета, цэлая парафія на чале з святаром ... Ячыноўскім перайшла з праваслаўя ў унію"⁵¹.

Андрэй Раствароўскі, уладальнік маёнтка Скаўбейкі, адукаваны чалавек і чалец Лідскага павятавага сойміка, пісаў з гэтай нагоды: "Цікавым выпадкам была гісторыя з царквой у Дзікушках. Гэта царква пабудавана ў раманскім стылі без аніякіх цыбулінаў і купалоў у 1835-1840 гг. і была з уніі пераведзена ў праваслаўе. Пры царкве мелася добрая плябані і ладны кавалак поля, а таксама плодовы сад. Праваслаўным пробаишчам быў тут вельмі цікавы тып - аматар гарэлкі. Не ведаю, па чыёй ініцыятыве, падазраю ў гэтым Лідскае староства, раптам у нейкі дзень пробаишч і ўся парафія перайшлі ў "уніяты". Былі нейкія святы і набажэнства, ніхто не пратэставаў. ... Змены ў Дзікушках нават людзям падабаліся, яны казалі, што зараз разам будзем святкаваць святы - праваслаўныя святы спазняліся на 13 дзён. Але гульня ва "уніятаў" цягнулася не болей 6 тыдняў. У пэўны дзень з'явіліся 4 ці 5 папоў і выгналі нефартуннага "апастату", а на яго месца пасадзілі новага папа -

Царква ў Дзікушках. Сучасны выгляд

Жаброўскага, і парапія зноў стала праваслаўнай. Тым не менш, у выніку гэтых падзеяў больш дзесяці сямействаў перайшло ў каталіцтва, а наведванне царквы, якое і раней было мінімальным, зараз упала амаль што да нуля. Толькі некалькі гадоў сталай працы Жаброўскага, які быў салідным, маральным і прыстойным чалавекам, направіла хісткую раўнавагу"⁵².

Пераход прыходу ў унію не рабіўся па ініцыятыве павятовой улады, без ведама належных уладаў грэка-каталіцкай царквы.

Як бы там ні было, але ўжо праваслаўны настаяцель гэтай царквы Барыс Жаброўскі за сакавік і краставік 1926 г., атрымлівае ад польскага ўраду сталую матэрыйальную дапамогу ў памеры 65 злотых⁵³.

Шмат цяжкасцяў перажыў прыход у Дзікушках у XX ст., аднак у 1936 і 1956 гг. у храме рабіўся капітальны рамонт.

Прэабражэнскую царкву ў Дзікушках зачынілі ў атэстычным 1961 г., і аж да 1998 г. яна паступова прыходзіла ў запусценне.

Са зменай дзяржаўнай палітыкі адносна рэлігіі і царквы ў Беларусі, храм у Дзікушках аднавіў сваю дзейнасць. У 1999 г. на ім усталявалі новы купал з крыжам. Пасля доўгіх рамонтных работ, якія праводзіў настаяцель царквы а. Георгій Сяўрук, 10 кастрычніка 2009 г. храм быў асвечаны архіепіскапам Наваградскім і Лідскім Гурьевім.

⁴⁸ Беларуская доля № 23-1925.

⁴⁹ Katolik № 47-1925.

⁵⁰ Oredownik Wrzesinski №43-1925.

⁵¹ Słowo №72 (786)/ 29 marca 1925.

⁵² Rostworowski Andrzej. Moje życie na Nowogrodzynie lata 1924-1928 // Goniec Kresowy Nr 41. Rok 2003. S.13.

⁵³ Загідулін А.М. Беларускае пытанне ў польскай нацыянальной і канфесійнай палітыцы ў Заходній Беларусі (1921-1939 гг.). Гродна, 2010. С. 162.

Дадаткі

Вёска Дзікушкі⁵⁴

З акту візітацыі 1792 г. якую рабіў Адрыян Тапор-Бутрымовіч, супраган полацкі.

A. 15.

Царква пад тытулам Апекі Найсвяцешай Панны, у даўнейшай фундацыі яснавальможных паноў Скумін-Тышкевічаў, знаходзіцца ў каліцыі яснавальможных паноў Хадкеўчаў, старастаў Жмудскіх, у павеце і дэканце Лідскім. Драўляная, на падмурку, добра пабудаваная, з склепам, гонтай крытая, з па-мастаку зробленымі крыжкамі, з дзвюмі вежамі, на якіх жалезныя пазалочаныя крыжы, пасярэдзіне фасцыята з жалезным пазалочаным крыжам, па баках два блішаныя вазоны, пасярэдзіне купал з жалезным пазалочаным крыжам, на гэтым крыжы чатыры меншыя пазалочаныя крыжы. Усе гэтыя крыжы з блішанымі ріклами⁵⁵. Могілкі агароджаны плотам з старой парушанай званіцай на слупах, саломай крытая, з трывам званім і сыгнатуркай у купале царкоўным. Уваход у царкву праз падвойныя філёнчатыя дзвёры на патройных жалезных завесах, з унутраным замком. Трэція вялікія філёнчатыя дзвёры на патройных жалезных завесах з жалезнымі antabami⁵⁶ і засаўкай. Дзвёры на хоры падвойныя, на жалезных завесах з унутраным замком, на уваходзе на хоры так сама дзвёры на падвойных завесах з зашчапкамі і прабоямі. Да вежачак дзвёры на жалезных завесах з зашчапкамі і прабоямі. Хоры упрыгожаны баласамі і гзымсамі. Столъ з дошак, падлога з цэглы. Лаўкі з абодвух бакоў сталярнай работы, з правага боку закрыстыя, дзвёры на жалезных завесах з унутраным замком. Два вялікія акны з белага шкла, апраўленага ў дрэва. Mensa⁵⁷ з шуфлядамі, дзе знаходзіцца царкоўная рэчы. Амбон пафарбаваны, сніцарскай работы, пры амбоне, перад вялікім алта-

ром, пафарбаваныя балясіны,

A. 15 адв.

stryжнямі жалезнымі падпёртыя, з дзверцамі на падвойных жалезных завесах, з пакрывалам гарусавым чырвоным, пры каторых спавядальня сталярнай работы.

З левага боку ложа з вялікім падвойнымі шклянімі дзвярыма, на завесах жалезных патройных з замком французскім, у ёй лаўка ... сталярнай работы, адно акно вялікае белага шкла, на могілкі вядуць падвойныя філёнчатыя дзвёры на завесах жалезных з трывам жалезнымі засаўкамі, у царкве вокнаў вялікіх - 17, малое круглае - 1. Царква мае восем калон і мае па чатыры жалезныя шворні.

Вялікі алтар сталярскай і сніцарскай работы, пафарбаваны ў чорны колер, з абразом Найсв. Панны, Міласэрнасцю Слыннай, на абрэзе срэбныя шаты з каронамі, карон срэбных пазалочаных - дзве, з чэшскімі каралямі, таблічак срэбных - дванаццаць, з іх 5 таблічак, якія важаць 4,5 лота і перададзеныя, каб зрабіцца Pixin⁵⁸, заслонак kitaycanych⁵⁹ ... пара 1, кукарда з бісеру, на другім уздоўні абрэз Св. Казіміра, рознымі асобамі (прозвішчы якіх выразаны) упрыгожаны, вызалачаны.

Mensa мураваная, на якой цыборыюм⁶⁰ пафарбаваны, часткова пазалочаны, ... дзе asservatur⁶¹ Sancti-fsimum⁶² у срэбнай пушцы⁶³ знутры і звонку пазалочанай, з верхам і крыжыкам. Tuwalen⁶⁴ - дзве, абрус, antymis⁶⁵ яснавялебнага Валадкевіча, Мітрапаліта, пакрываля гарусавае. Krucifix⁶⁶ з корпусам драўляны, падсвечнікаў алтаровых з волава - дзве пары, spizowych⁶⁷ настольных - адна пара. Падушка пад mszal⁶⁸ улачковая, anteredium⁶⁹ сніцарскай і сталярнай работы, пафарбаваны. Градусаў⁷⁰ - два, сталярнай работы, ёсьць засаўка з абразом Апекі Найсв. Панны.

Над цыборыном распяцце сніцарскай работы, пафарбаванае ... у футляры за шклом.

⁵⁴ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. С. 15-18адв.

⁵⁵ Падстаўка-ножка

⁵⁶ Металічная ручка, якая выкарыстоўваецца таксама ў якасці дзвярнога звону.

⁵⁷ Прастол.

⁵⁸ Даразахавальніца для хворых.

⁵⁹ Тонкая шаўковая альбо баваўняная тканіна.

⁶⁰ Даразахавальніца.

⁶¹ Захоўваецца, бароніцца.

⁶² Еўхарыстыя.

⁶³ Даразахавальніца.

⁶⁴ Ручнік.

⁶⁵ Antimins, Антымінс (грэч. замест і лат. Mensa - прастол). Ва ўсходнім абраадзе плат з ушытай у яго часціцай мошчай якога-небудзь святога і надпісам біскупа. Неабходная прыналежнасць для здзяйснення поўнай Літургіі. Асвячаецца па адысловым чыне толькі епіскапам. Чатырохугольны, з ільняной або шаўковай матэрый плат, на якім паказваецца палажэнне Хрыста ў магілу; па кутах змяшчаецца выява чатырох евангелістаў, а на верхнім баку ўшываецца часціцы мошчай.

⁶⁶ Укрыжаванне (cruci fixus - lat.).

⁶⁷ Бронзавых.

⁶⁸ Падушка пад служэбнік.

⁶⁹ Франтальная, аздобленыя заслона Прастола.

⁷⁰ Прыступак.

Алтар другі, бакавы сніцарскай і сталярнай работы, пафарбаваны, часткова пазалочаны. На першым узроўні - статуя Пана Езуса, укрыжаванага з цярновым вянком. На другім узроўні - абраз Найсв. Панны Міласэрнай, рознымі асобамі (прозвішчы якіх выразаны) упрыгожаны. Mensa мураваная з шуфлядай са шклом, на ёй статуя Успення Найсв. Панны ў блакітнай атласнай сукенцы, падушачак - дзве, адна белая, другая блакітная, атласная. З атласнымі фіранкамі колеру ..., за срэбной засаўкай у кола, заслонак блакітных новых - 2. У Пана Езуса - krucifix драўляны з корпусам, туvalen - 2. Абрус-пакрываала гаруснае, гранатавае, падушка пад машал улачковая, падсвечнікаў вялікіх алтаровых - пара 1.

Алтар трэці бакавы, па левым баку, сніцарскай і сталярнай работы, пафарбаваны, з абразом на першым узроўні

A. 16.

Св. Дысмаса, у другім узроўні Св. Марыі Магдалены. Увесь алтар рознымі асобамі (прозвішчы якіх выразаны) упрыгожаны. Mensa мураваная, на якой krucifix драўляны з корпусам, падсвечнікаў драўляных - адна пара, туvalen - 2. Абрус, antepedium драўляны, пафарбаваны і градусы.

У капліцы па тым жа баку; алтар фарбаваны, сталярнай работы з абразам Перамянення Панскага, праца непрафесійнага мастака, часова ў сакрыстыю перанесены, на яго месцы пастаўлены абраз Св. Тэклі. Mensa драўляная з пафарбаваным antepedium, туvalnia - 1, падушка старая, драўляных падсвечнікаў пара адна, у капліцы па правым баку ёсьць алтар сталярнай работы з абразом Святых апосталаў Пятра і Паўла, mensa сталярнай работы без усякага начыння.

Алтарык працэсіяльны сталярнай работы з абразом Найсв. Панны Марыі Чанстахоўскай і Міласэрнай, на ім таблічак срэбных - дзве. Засаўка атласная чырвоная, кукарда з бісеру добрая, караляў добрых шнурков - 2. Збоку ютранькі. Кітайчына папяровая, antepedium атласны, стары, белы.

Odrusty нададзены ад сталіцы апостальскай на першую нядзелю месяца. 1-шы - у траўні і чэрвені, з поўным адпустам ад віны і кары, і штомесячна, у нядзелю, сем гадоў ... 2-гі - на Перамяненне Панскае, адпуст поўны і ў Дзень Апекі Маці Божай, гэтыя ўсе на вечныя часы нададзеныя.

Алтар вялікі, прысвечаны за душы памерлых, з адпустам поўным выратавання душ з чысцілішча тым, хто мае пакуту і слухае, гэта на вечныя часы. Адпусты ў 1781 г. на Унебаўзяцце Найсв. Панны Марыі, праведзеная коштам былога параха ... .

Iprzety, срэбны посуд, наяўнасць і іх вагі. Monstracya⁷¹ срэбная пазалочаная ў розныя кветкі, з адным непазалочаным аброзом, з кветкамі дзвюмя, і праменямі пазалочанымі, і мельхіседэкам, і крыжыкам, келіх вялікі і патына, знутры пазалочаныя. Келіх меншы з патынай, знутры пазалочаныя і пушка пазалочаная, чорная. Крыжык срэбны з пяццю большымі каменчыкамі і чатырма меншымі. Крыжык другі, срэбны, з каменчыкамі на стужцы чырвонай. Ёсьць крыжык срэбны з корпусам на цыборыюме. Кадзіла срэбнае з чатырма ланцугамі і дзвюмі лодкамі, лыжачка срэбная - адна.

Vagi. Шата з дзвюмі каронамі ў вялікім алтары важыць 26 грывень. Крыжык срэбны пазалочаны з корпусам важыць 1 лот і $\frac{1}{2}$. Ёсьць дзве кароны вагой 1 грыўня і 2 лоты. Таблічка - 1, вагой 1 грыўня 4 лоты. Келіх з патынай - 2 грыўні. Другі з патынай і лыжачка - 15 лотаў. Келіх трэці з патынай - 1 грыўня і 2 лоты. Пушка з верхам -

A. 16 адв.

грывень 1 і лотаў 14. Monstracya - грывень 5 і лотаў 4. Кадзіла - грывень 2 і лотаў 8, карон - 2, на аброзе Працэсіяльным, лотаў 7 і $\frac{1}{2}$. Падсвечнікі алтарныя з волава - пар 2, фунтаў 27. Падсвечнікі вялікія стаячыя - фунтаў 2 і $\frac{1}{2}$ . ... ампулак з волава - пара, лотаў 13, келіх з волава з патынай - фунт 1. Званкоў алтарных - 6 фунтаў і $\frac{1}{2}$ лота. Званок алтарны з надпісам - адзін фунт, званок пры сакрыстыі - 1 фунт. Сігнатурка ў купале важыць палову каменя. Звон вялікі важыць 6 камянёў. Звон сярэдні - 4 камяні. Малы звон - 2 камяні. Звон пры капліцы важыць 1 камень і $\frac{1}{2}$. Балдахін, у кветкі вышыты, з блакітнай кітайкі з галуном бантаеравым. Тры харугвы гарусавыя, 4-я новая з аброзамі. Крыж працэсіяльны з корпусам, драўляны. Бурса для хворых атласная шэрага колеру. Медніца з волава, палову фунта важыць, лодка да кадзіла медная - чвэрць фунта. Кубак бляшаны для вады, antymis адзін - яснавялебнага Валадкевіча, мітрапаліта, другі - мітрапаліта Кішкі. Portatell⁷² лацінскі, шчыпцы, лыжачак прафіравых - тры.

Apparatus. З тканіны моцнай, у кветкі, з галуном срэбным сим omnibus requisitis⁷³. Другі аксамітны, вішнёвы, з каўняром lamowyn⁷⁴. Трэці белы, работы старашвейкі, з каўняром суконным і аборамі з золата ... сіні requisitis. Чацвёрты gredilurowy⁷⁵, блакітны, у квадраты, з галуном срэбным. Пяты, жалобны, gredilurowy, з каўняром белым з кітайчыны сим omnibus requisitis. Apparat лацінскі, gredilurowy, у паскі, з каўняром блакітным, з галуном срэбным сим omnibus requisitis. Далматык з тканіны - адна пара неўжываных, альба⁷⁶ швабская з карункамі, новая, шырокая, кітайка

⁷¹ Дараносіца. Спеціяльны посуд для Святых Дароў, якую выкарыстоўваюць для перанясення запасных Святых Дароў, каб здзейсніць Сакрамант сабаравання цяжкахвorum.

⁷² У традыцыях Захадняй царквы - невялікі ахвярнік з аброзом, выкарыстоўваецца падчас працэсіі.

⁷³ Адпавядае ўсім патрабаванням

⁷⁴ Тканіна з тонкага залатога альбо срэбнага дроту на шаўковай аснове.

⁷⁵ Выраблена з "gredyturu", цяжкага французскага шоўку.

⁷⁶ Доўгая сподняя літургічная вопратка з тканіны белага колеру.

кармазінавая⁷⁷, падшытая, другая швабская, з карункамі, вузкая. Грэцкіх - дзве, старых. Ёсьць альба грэцкая, новая, з карункамі, вузкая, humeralow⁷⁸ швабскіх - 4, грэцкі - адзін, паскаў - 4, korporalow⁷⁹ баціставых - 4, швабскіх - 6. Riryfikarergow розных - 30. Комж і капланскіх грэцкіх - 2, комж ... - 2.

Кнігі. Мішал інфоліо віленскага друку, Евангелле рукапіснае, актаіх стары, Евангелле польскае з навукамі, трэбнік супральскі, мішал лацінскі ў футляры, метрыкі хростаў, шлюбаў і пахаванняў ці рэгістр парафій разам з табелем люднасці.

Капліца пры плябані старая, гонтай крытая, з малым купалам і крыжам жалезным. Уваход у яе праз бабінец, падвойныя дзвёры на завесах жалезных з зашчапкамі, прабоймі і замком унутраным, ...

A. 17.

дзвёры на завесах жалезных, вокнаў - 2 сталярнай работы, хор з балясамі, алтар сталярнай работы з абрэзом за шклом Найсв. Панны Марыі Чанстахоўскай, прастол на якім цыборыюм пафарбаваны, падушка пад мішал, кгисуфіх, падсвечнікаў - пара, драўляных, antepeduiм драўляны з прыступкай. Ёсьць прастол для апранання капланаў, алтарны званочак - адзін.

Плябань знаходзіцца за стаю ад царквы, шнуроў⁸⁰ 30 ці 23. Хата белая, у яе дзвёры на жалезных завесах, з унутраным замком. Печ кафляная салатнага колеру з комінам, як шафа. Вокнаў - 3, чыстага шкла, хата знутры атынкованая глінай. Падлога і столъ з дошак, столъ пафарбавана, сталярнай работы. Да каморы дзвёры на жалезных завесах з унутраным

замком, акно - адно, дзвёры на падворак на жалезных завесах з зашчапкай, у каморы дзвёры на бегунках. З каморы дзвёры ў сені так сама на бегунках з зашчапкамі. Праз сені пякарня, дзвёры на жалезных завесах. Усе жылыя пабудовы старыя, крытыя саломай, да рэпарацыі нягодныя. Два свіраны. Адзін стары ... дранкаю крыты з двумя ганкамі і двумя дзвярыма з дошак на жалезных завесах з клямкамі і прабоймі. У адным з іх - 3 засекі, ад папярэдняга паrapha застаўся. Другі новы, саломай крыты, tym жа паraphам пабудаваны, засекаў - 4. Ёсьць памост з дошак і столъ, дзвёры на жалезных завесах з зашчапкай і прабоймі. Гумно драўлянае, страха саломай крытая, на трох соах з прымымі варотамі, з замком навесным ... . Адрына драўляная, саломай крытая, на двух соах, вароты з дошак з зашчапкай і прабоймі. З другога

A. 17 адв.

боку адрына з хросту на дзвюх соах, саломай крытая, з прымымі варотамі з жалезнай штабой і замком. Перад будынкам бровар, крыты дранкай, і з старой лазенкай, крытай саломай, пры бровары студня. З аднаго боку дзядзінца пякарняка з сенцамі, добрая, крытая саломай, хлеў драўляны на дзвюх соах з варотамі, саломай крыты, перасыпаны. З другога боку дзядзінца адрына на дзвюх соах з варотамі, вазоўня з варотамі на дзвюх соах ..., стайні дзве з варотамі, жалезнімі цвікамі збітыя і штабкамі, і з зашчапкамі. Пры канцы малы хлеў. Усе пабудовы пад адной страхой саломай крыты, перасыпаныя. Брама за варотамі, з абодвух бакоў агароджана ляскамі ў слупах.

Падданыя. Ян Драчыла, жанаты, мае 75 гадоў.

Табель люднасці разам з рэестрам парапії Дзікушскай абодвух палоў, якія здольныя і не здольныя да споведзі

	Хаты	Мужчын		Жанчыны		Колькасць люднасці	Колькасць дымоў
		здольны	не здольны	здольны	не здольны		
Вёска Заброёўцы	23	51	22	49	21		
Вёска Агароднікі	18	35	15	33	13		
Вёска Бурцічы з Казінцамі	16	39	17	32	18		
Вёска Раманаўцы	8	21	9	24	11		
Вёска Навасады	10	20	15	22	13		
Вёска Баяры	12	24	19	26	12		
Вёска Макары	5	13	14	8	5		
Вёска Ходараўцы	11	23	11	26	10		
Вёска Казляны	3	7	3	5	4		
Разам	106	226	125	219	107	677	106

⁷⁷ Цёмна-чырвонага колеру.

⁷⁸ У традыцыі Заходній царкви белая ільняная доўгая тканіна, падчас з капюшонам, якая апраналася пад стыхар і прыкрывала шыю і плечы святара.

⁷⁹ Абрусы на прастоле сімвалізуюць вонратку Хрыста. Верхні абрус у форме белай хусткі мае грэцкую назыву "ілітон" (у традыцыях Заходній царкви когрол) і сімвалізуе тканіну, якой была абвіта галава Хрыста ў момант, калі яго клалі ў труну.

⁸⁰ У ВКЛ міля (7798 м) складалася з 300-315 шнуроў.

Сын Якуб мае 33 гады, жанаты. Адам - 22 гады, жанаты, Міхал - 21 год. ... Валоў - 3, кароў - 2, бычок - 1, авечак - 3, свіней - 2. Хата пабудавана скарбам, з каморай, сенямі, драўляным гумном на два бакі, старая, хлеў з хросту. Зямлі трывалокі ў дзве змены, адна судзебная, завецца Верціняшкі, сенажаць на 5 вазоў, другая змена ляжыць каля луга, трэцяя прыгадзеная. У забудаванні пасля пажару дапамагаў вялебны святар-пара.

2-гі Антон Буча, жанаты, мае 38 гадоў. Яго браты Казімір - 34 гады, Міхал - 25 гадоў, сыны Рыгор - 10 гадоў, Якуб - 9 гадоў. Коней - 2, валоў - 3, кароў - 2, авечак - 5, свіней - 2. Хата з каморай і старымі сенямі з хросту, саломай крытая. Гумно добрае на дзвюх сохах, саломай крытае. Хлеў з хросту. Стаянка драўляная, крытая саломай. Зямлі трывалокі ў дзве змены, адна сядзібная, другая засяваецца, трэцяя прыгадзеная, сенажаць на 5 вазоў ва ўрочышчы Верціняшкі.

3-ці ў вёсцы Макары Мацея Грысевіч, мае 34 гады, жанаты. Тры дачкі: Агата, Кацярына, Ева. Брату Казіміру - 26 гадоў. Адзін конь, валоў - 2, кароў - 3, свіней - 2, авечак - 7. Хата з сенямі, крытая саломай. Свіран малы, драўляны. Гумно з хросту на дзвюх сохах, старое. Хлявоў - 2, часткова з хросту, часткова з дрэва. Студня. Зямлі - чвэрць у трывалокі, адна сядзібная, другая Мілаўшчына, трэцяя Капека. Ад зямлі плябані прыгадзеная чвэрць ва ўрочышчы Капека.

4-ты Вінцэнт Суркей - 44 гады, жанаты. Сын Андрэй мае 16 гадоў. Дачка Разалія. Брату - 33 гады, жанаты, служжкам у плябані. Конь - 1, валоў - 3, кароў - 2, авечак - 5, свіня - 1. Хата з каморай, крытая саломай. Свіран новы, малы. Гумно з хросту. Хлявоў - 2. Адрына з хросту, крытая саломай. Зямлі - адна чвэрць у трывалокі. Другі надзел прыгадзеный ў тым самым урочышчы, дзе маецца сенажаць на 6 вазоў, яшчэ ў Купніках - 9 вазоў.

A. 18.

5-ты Самуэль Драчыла, жанаты, 34 гады. Трымае хату пасля дзядзькі Паўла. Выгадаваны ў плябані, бо сын памёрлага ... Марціна, які меў свою маё масць. Конь - 1, валоў - 2, кароў - 2 і падцёлка. Маё масць Самуэля Драчылы ... авечак - 9, свіней - 5. Хата з сенямі ... добрая, саломай крытая. Гумно з хросту, старое. Хлеў - 1. Зямлі - чвэрць, у дзве змены. Другая частка прыгадзеная ў тым самым урочышчы, дзе Мацею Грысевічу сенажаць ....

Самуэль Драчыла мае дваіх дзяцей, Паўлу - 14 гадоў, Мікалаю - 13 гадоў. ...

6-ты. Ян Грыц - 78 гадоў. Яго сын Ясюк мае 33 гады, жанаты, другі Янак - 24 гады. Унук Макуш - 8 гадоў, унучка Разалія. Конь - 1, валоў - 3, кароў - 3, авечак - 10. Хата з сенямі і каморай, добрая, саломай крытая. Гумно з хросту на дзвюх сохах. Хлявы - 2, адзін драўляны новы, другі з хросту. Свіран драўляны, саломай крыты. Зямлі - чвэрць, у трывалокі, другая частка прыгадзеная з сенажаццю ў тым самым урочышчы, як першая сенажаць у Грудках на 6 вазоў, у

Купніках на дзесяць вазоў.

7-мы Янук Буча, які памёр. Яго сыны Андрэй - 31 год, Ігнат - 28 гадоў і Ян - 24 гады. Конь - 1, валоў - 2, кароў - 2, авечак - 5, свіней - 3, гусей - 22, раней за даўгі даўнейшым парахам да плябані забраныя, потым па дамове часткова аддадзены. Хата з каморай і сенямі, старая. Гумно на дзвюх сохах драўлянае. Хлеў з хросту, стары. Зямлі трывалокі ў трывалокі, адна змена сядзібная, другая - ва ўрочышчы Міляўшчына, трэцяя - ва ўрочышчы Капеках. Сенажаць адна - у Гайдках на 6 вазоў, другая - у Капеках на 10 вазоў.

Павіннасці падданых. Мужчына 3 дні з вупражжу, а жанчына 2 дні адбываюць паншчыну, гэта ўзімку. Улетку, жанчыны ад пачатку жніва аж да поўнай уборкі з поля - 4 дні.

Зямля, якая да плябані належыць, у добрай пасведчанні. Зараз валок дзевяць, моргаў 8, шнуроў 2, precikow⁸¹ 256 і $\frac{1}{2}$. Гэта ёсьць грунт вымяраны, і межы абазначаныя васпанам Вінцэнтам Янчэўскім, каморнікам Старадубскім ў 1784 г. 20 ліпеня, як указвае пасведчанне і карта гэтых зямель, зробленая тым жа каморнікам. Пасведчанне і карта ёсьць у дакументах плябані ... . Рознымі часамі, рознымі пацесарамі і рознымі дварамі забраная зямля з сенажаццю, якая раней была плябані, 1 валока і 8 моргаў, precikow 9, як сведчыць карта.

Документы. Фундуши царкоўныя не знайдзены, пасведчанні, некаторыя візіты ў архіве мітрапаліта знаходзяцца. Документ рускі, стары, скапіяваны, як высветлілася, належыць царкве Мажэйкаўскай і павінен быць ёй вернуты, наданне ад 1732 г.

A. 18 адв.

вялебнага святара Яна Скаримскага. Генеральная візіта вялебнага святара Бялькевіча сурагатара гарадзенскага ад 1754 г. Наданне вялебнага святара Басталоўскага ў 1767 г. Візіта вялебнага святара Бялькевіча ў 1763 г. Наданне вялебнаму святару Антонію Свідерскаму ў 1772 г. ад вялебнага святара Тупальскага пра адабранне зямлі і сенажаці ў вёсцы Макары яснавальможным панам Янам Хадкевічам, старастам Жмудскім у 1779 г. Пасведчанне аб пушцы, двух келіхах з патынай, з якога срэбра зроблены, ад 28 студзеня 1781 г. Ёсьць квіткі вялебнага святара Пятровіча ў 1772 г. Візіта генеральная вялебнага святара Марціненскага ў 1784. Карта з пасведчаннем аб землях васпана Вінцэнта Янчэўскага, каморніка Старадубскага ад 20 ліпеня 1784 г.

У гэтай царкве парахам ёсьць вялебны святар Гамаліцкі, пісар апостальскі, скончыў Віленскі алюмінат. Высвечаны ў Варшаве праз презенту яснавальможнага пана Александра Сапегі, канцлера ВКЛ 19 сакавіка 1783 г. на плябані Дзярэчынскую. Як сведчыць аўтэнтычная прэзента ад яснавялебнага Ясона Смагаржэўскага, мітрапаліта цэлай Русі, ... дакумент аб інсталяцыі ад 1784 г. 27 ліпеня p.d.k. ...

Паколькі царква ў добрым стане, а званіца зруйнавана, неабходна парупіцца аб пабудаванні новай пры

⁸¹ Мера даўжыні, каля 446,65 мм.

дапамозе ... яснавяльможных паноў калятараў ці пажожных парафіян.

Так сама калі Pīxis ці начынне для wiatyk⁸² для хворых не знойдзеца, тады стараннем мясцовых уладаў ці праз дарэнне кагосыці, ці нават з ахвяраванага срэбра, з дазволу яснавяльможных паноў калятараў, атрымаць гэтую прыладу.

Аб Дзікушской царкве⁸³

Атрымана 9 чэрвеня 1825 г.

Указ Яго Імператарскай вялікасці ..., з Берасцейскай Кансісторыі вялебнаму святару Яну Канеўскаму, берасцейскому каноніку, дэкану лідскому па справе рапарта вялебнага святара Баброўскага, берасцейскага кафедральнага каноніка ад 19 траўня гэтага года, які паведамляў пра: 1-е, Дзікушская царква з-за сваёй старасці пагражае разваліцу, а таму можа было б лепей яе апячатаць. 2-е, у 1776 г. ад ад гэтай царквы валока зямлі адышла да фальварка Лябёдка, а ў 1778 г. сенажаць пад вёскай Макары на 15 вазоў забрана калятарам, папярэдні парах Антон Свідерскі гэтую справу падаваў у Лідскі гродскі суд.

Вырашылі: 1-е, звярнуцца да яснавяльможнага пана калятара ці да ўладальніка маёнтка, на зямлі якога знаходзіцца царква, каб замест старой ... пачаў мураваць у Дзікушках новую царкву. Пра адказ калятара паведаміць неадкладна Кансісторыі. 2-е, патлумачыць чаму па вышэй апісаных зямельных спраўах да гэтага часу няма выраку, ці ёсьць дакументы на забраныя пашу і сенажаць, якія маглі б дапамагчы вырашыць спраўу?

Дадзена ў Жыровіцах, 5 чэрвеня 1825 г.

/Подпіс/

Пра Мітрапаліта Іосіфа Сямашку⁸⁴

(З ліста, пісанага неўзабаве пасля яго смерці)

Толькі ў цяперашнім годзе з'явіліся "Запіскі Іосіфа, мітрапаліта літоўскага", выдадзеныя па запавяданні аўтара Акадэміяй навук у 3-х вялікіх тамах і надрукаваныя яшчэ ў канцы мінулага года. Мы не паспелі яшчэ даць справа здачы аб гэтым капітальным выданні, з якога так шмат цікавых ... вынятак зроблены рознымі газетамі. Пакуль будзе гатова наша справа здача, даём месца лісту, у якім маеща цікавыя біяграфічныя звесткі аб памёршым ... архіпастыры, якіх няма ў самой яго аўтабіографіі. Пісьмо напісаны а. протаіерэем Ліпавецкага павета Кіеўскай губерні, Аляксандрам Мацкевічам, у падпарафаванні якога знаходзіўся прыход Паўлаўка, радзіма Сямашкі, праз 7 месяцаў пасля смерці гэтага апошняга, - напісаны ў адказ на запыт кіеўскага кафедральнага протаіерэя Н.Г. Лебядзінцева, які, рэдагуючы яшчэ ў той час кіеўскія Епархіяльныя Ведамасці, хацеў сабраць па свежай памяці, ацалелыя на радзіме спачыўшага іерарха пісъмовыя і вусныя звесткі пра яго і яго сям'ю; яно засталося нена-

друкаванае і зараз перададзена нам. Апускаем пачатак і канец ліста, што выкладаюць нагоду і вынік пошукаў, і прыводзім істотную і самую вялікую яго частку. Сабраныя а. Мацкевічам звесткі выкладзены ў парадку звернутых да яго пытанняў, а таму яго паведамленне не мае звязнага выкладання і аздаблення.

Дзед мітрапаліта Іосіфа, падчас быўшай ў тутэйшым краі уніі паступіў уніяцкім святаром у сяло Паўлаўка, праваслаўным не быў. Як распавядае жыхар гэтай вёскі селянін Аляксей Сідарук, які мае 72 гады і памятае яго, ён павінен быў пакінуць свой прыход з-за таго, што не хацеў прыняць праваслаўя, і на яго месца тады быў прызначаны праваслаўны святар Міхail Чарпінскі. Было гэта падчас далучэння паўднёва-заходнягага краю да Рэспублікі, а разам ... да праваслаўя ўніяцкага насельніцтва. Па даведцы ў кліратычных ведамасцях прыходу Паўлаўка за 1834 год значыцца: "Святар Mixail Andrэy Чарпіnскі пасвечаны ў святары прывялебным архіепіскапам Вікторам у 1795 годзе, сакавіка 6; ад роду яму 31 год". Наколькі мне вядома па расказах майго бацькі, святарам, якія засталіся тады ў уніі, пасля ліквідацыі іх парафій ад казны было прызначана на ўтрыманне па 100 руб. асіг. у год. Меркаваць можна, што і дзед Сямашкі карыстаўся тым жа ўтрыманнем. Па расказах таго ж старога селяніна, Цімафеем Сямашкай ў гэты час па ранейшаму жыў у сваім доме ў в. Паўлаўка, але для здзяйснення набажэнства ездзіў у мястэчка Ілінцы, дзе была ўніяцкая капліца, пабудаваная ў выглядзе звычайнага дома; насупраць цяперашняй становай кватэры, на тым месцы, дзе зараз хата замежніка Уха. Пры ім жылі і ўнук яго Іосіф, пасля мітрапаліт, і бацька апошняга, які тады яшчэ не быў святаром: але ўнук не ішоў па прыкладу свайго дзеда і бацькі і разам з маці сваёю хадзіў да набажэнства ў праваслаўную царкву сяла Паўлаўка, былу ўніяцкую, у якой служыў згаданы вышэй праваслаўны святар Mixail Чарпінскі.

У № 15 Іркуцкіх Епархіяльных Ведамасцяў за 1868 г. у нататцы пра мітр. Іосіфа між іншым, сказана, што ён на восьмым годзе ад нараджэння разам з братамі Янам і Мікалаем, быў ададзены для хатніга навучання нейкаму Бучкоўскаму. Хто гэты Бучкоўскі? У метрычнай кнізе царквы вёскі Паўлаўка значыцца, што з 1803 года Трафім Бучкоўскі быў дзячком гэтай царквы; а, вядома, што як у той час, так і ў пазнейшыя гады дзячкі насыціўшыя ганаровую назыву "бакаляраў", былі адмысловымі педагогамі і навучалі не толькі сялянскіх, але і святарскіх дзяцей. Выходзіць, што першапачатковое навучанне мітрапаліт Іосіф атрымаў ў праваслаўнага дзяяка і, зразумела, гэта акалічнасць мела вельмі важны на яго ўплыў, стрымліваючы дзеянне неправаслаўнага элементу яго сям'і. Як вучань пра візантыйскую царкву, разам з ім ён хадзіў у праваслаўную царкву, співаў і чытаў на клірасе, асабліва чытаў: "Дабраслаўлю Господа". Вянком тагачаснага вучэння, марай бацькоў навучэнца-дзіцяці было менавіта ўмен-

⁸² Так называеца еўхарыстыя, якаючы даеца чалавеку які памірае.

⁸³ Архіў Лідскага дабрачыння. Ф. 1., Воп. 1., Спр. 6.

⁸⁴ Киевская старина. Киев, 1884. Т. VIII. С. 332-340.

не гучна і працяжна прачытаць гэты псалом, падчас раздачы антыдора. Асабліва займала гэта дзяцей. Бывала, пагоніць будучы мітрапаліт ў полі валоў, каля яго збярэцца гурма такіх жа сялянскіх падлеткаў і просяць яго прачытаць: "Дабраслаўлю Господа", як у царкве ён чытаў, "галосна, з працягам, з роздыхам", а ўзамен гэтага ён прасіў іх співаць песні і навучыць яго якой-небудзь новай, невядомай. Песні, вядома, былі ўкраінскія, і будучы свяціцель горача іх любіў. Гадоў за сем перад гэтым (1869 г.) памёр у Паўлаўцы нехта Базько (Васіль) Цінскі, які да самай смерці быў царкоўным вартаўніком - і ў часы уніі, і потым - у праваслаўі. Царкоўны вартаўнік служыў звычайна святару замест фурмана ў паездках больш далёкіх, і Базько вазіў "Іосіпка-паніча" - пасля мітрапаліта, у "школы" - перш у Няміраў, а потым у Вільню. Па захадах сябе ў яго добраі памяці рассказах, паніч нічога так не любіў, як спіняцца ў дарозе на начлег у полі, пад адкрытым небам. Любуючыся прыгажосцю летніх начэй, ён доўга не стульваў вачэй, співаў украінскія песні, пераважна "чумацкія", просячы Базьку, каб і ён падпіваў яму, і за гэта даваў яму ў дарозе асаблівую порцьню гарэлкі. Найбольш любімай яго песняй была: "Ой, маці, маці, та не гай мене; у далёкую дарогу выражай мене". Між-волі пры гэтых словах нам уяўляеца той далёкі жыццёвы шлях, якім пасля праішоў ... іерарх царквы. Будучы ў сане архірэйскім, прывялебны Іосіф адносіўся да "Базька", як да свайго прыяцеля, калі той прыязджаў да яго ў Вільню, і ветліва яго частаваў і адараў. Акрамя "Базька", ужо нябожчыка, у Паўлаўцы застаецца ў жывых аднадворац Ян Душынскі, быўшы па найму на службе ў бацькі мітраполіту Іосіфа: здаралася і яму вазіць "паніча" ў школу ў Няміраў, і яго апавяданні супадаюць з апавяданнямі "Базька". Такім чынам душа ... іерарха выхоўвалася на гуках роднай песні і думы. [...]

З якога часу дзед мітраполіту Сямашкі служыў святаром у в. Паўлаўка, пра гэта ў пісьмовых дадзеных не знайшлося. Шукаць яго паслужны спіс ў ілінецкага ксяндза я не знайшоў магчымым, ведаючи яго кірунак, а ўніяцкія справы Ліпавецкага духоўнага праўлення, дзе ён мог знаходзіцца, у саракавых гадах запатрабавалі ў Кіеўскую кансistorию. Але помнікам, які паказвае час свяшчэнства ў Паўлаўцы Цімафея Сямашкі, служыць надпіс па паціры, які ён ахвяраваў у тутэйшую царкву. Надпіс гэты, я бачыў, быў выпадкова адкрыты цяперашнім святаром а. Парфірам Маўчанаўскім, калі ён развінціў пацір для чысткі, і заключаеца ў наступных знаках: "1768. T.S.P.P.". Разгадка не цяжкая: лічбы паказваюць год, а пачатковыя літары хаваюць пад сабою наступныя слова: Thimotheusz Siemaszko, Paroch Pawlowski. Па словах старога Сідарука і іншых, келіх гэты зроблены Цімафеем Сямашкам на трэцім годзе яго свяшчэнства з срэбра, якое ён выратаваў падчас Каліеўшчыны⁸⁵ ад гайдамакаў, і зроблены, як ахвяра ў падзяку Богу за захаванне жыцця і маёmacці. Такім чынам пачатак свяшчэнства Цімафея Сямашкі ў сяле Паўлаўка прыблізна можна адносіць

да 1765 года. Той жа стары памятае час смерці Цімафея Сямашкі (яму самому было тады 10 гадоў) і як яго хавалі ў сяле Паўлаўка, каля царквы, на месцы, дзе пасля быў пабудаваны прыдзел.

Бацька мітрапаліта Іосіфа быў жанаты з дачкой уніяцкага святара Серацінскага; сын яго Іосіф нарадзіўся ў той час, калі бацька яшчэ не быў святаром. У метрычнай кнізе прыходу Паўлаўка, год 1808, месяц кастрычнік, запісаны артыкул аб нараджэнні і хрышчэнні сына той іх вёскі сціхарнага дзяка Паўла Бараноўскага, а ў ёй значыцца, што хросным пры хрышчэнні быў "тамтэйшы уныятин Іосіф Сомашко"; святаром ён тут не названы, значыць, і не быў такім у той час. Пражываючы пры бацьку, бацька ... іерарха наогул займаўся гаспадаркай, а пераважна пакупкай і продажам валоў і свінога сала, і "чумакаваў" - ездзіў у Крым па соль; застаючыся дома, выконваў усе палявыя работы; уласнымі рукамі касіў, араў і раліў, толькі не жаў; разам з ім працавалі і ягоныя сыны, у тым ліку і будучы мітрапаліт. Калі сяляне казалі бацьку: навошта ён на такіх цяжкіх работах ўжывае "панычаў", ён адказваў: няхай перш навучацца працаваць, а "пана-ваць" будуць пасля. Аднаму з сваіх сыноў, менавіта Іосіфу, бацька пераважна перад іншымі, даручаў пасвіціць валоў і ахоўваць іх у начны час, і вось у гэтай працы, у начной варце ўдзельнічаў з ім і стары Сідарук, апавяданнямі якога мы карыстаемся, і атрымліваў ад яго па кавалку сала за добрую песню, або калі вартаваў за яго валоў, калі Іосіф хацеў заснуць. Старому гэтаму я паказваў партрэт мітрапаліта Іосіфа, які быў у красавіцкай кніжцы "Странніка" за 1869 год, і ён пазнаў яго, знайшоўши ў ім рысы, знаёмыя яму з дзяцінства.

У 1813 годзе Іосіф Сямашка (бацька) пасвечаны быў уніяцкім біскупам у сан святара ў м. Ілінцы, але служыў ён не ва ўніяцкай Ілінецкай царкве, якая мела асабістага святара, а ў тамтэйшым касцёле. Там, кажуць, ўладкаваныя былі два бакавыя алтары для ўніяцкіх святароў, і на адным з іх у імя Свяціцеля Мікалая святарыў Сямашка, а на іншым таксама ўніяцкі святар Духоўскі. У некралогу мітраполіту Іосіфа, змешчаным у "Іркут. Еп. Ведамасцях", архімандрит Мадэст кажа нават, быццам у першым з гэтых прыбудоў Сямашкам (бацькам) уладкаваны іканастас. Нам здаецца і тое, і другое няслушным: у каталіцкіх касцёлах заўсёды ёсць бакавыя алтары, а ўніяцкія святары таксама служылі ў касцёлах, як ксяндзы ў цэрквях ўніяцкіх, пабудова ж іканастаса ў касцёле не магчыма ўжо таму, што гэтага не дапусціў бы ксёндз і парафіяне. Струхлелыя абрэзы, пісаныя на палатне, у тым ліку абрэз Свяціцеля Мікалая і іншых патронаў роду Сямашак, ёсць і цяпер у званіцы, пры царкве в. Паўлаўка, і па рассказах, яны належалі ўніяцкай святару Іосіфу Сямашку; але ці былі яны калі-небудзь у Ілінецкім касцёле, таго ніхто не ведае; дакладней яны складалі звычайна ўпрыгожванне ў доме тагачаснага святара, хоць бы і ўніяцкага. Раней за тое было ў звычай ў праваслаўных і ўніятаў рукапакладацца "на ваканс", у надзеі адysкання прыходу; вельмі можа быць, што і бацька Сямашкі па-

⁸⁵ Каліеўшчына - паўстанне ўкраінскіх казакоў і сялянства ў 1768 - 1769 гг.

свечаны з такім-жа разлікам, але ўніяцкі прыход знайсіці тады было ўжо цяжка і, за адсутнасцю яго, ён служыў у касцёле. Прымамо чы да сябе ўніяцкіх святароў, польскія ксяндзы разлічвалі, вядома, скарыстацца рэшткамі гінуўшай уніі; але ... хутка сталі згняць зноў іх са сваіх касцёлаў - выгнаны быў пры гэтым і Сямашка з Ілінецкага касцёла. Тады, падарыўшы пабудаваны ім паблізу касцёла дом сыну свайму Мікалаю, які быў у Ілінцах вольнапрактыкующим лекарам, ён купіў для сябе іншы vis-avis, і тут з кухні, якая складала памяшканне асобнае ад дома, зладзіў малельню; менавіта тут і былі абразы, пра якія мы перад гэтым згадвалі. У гэтай бажніцы ў студзені 1840 года старыя Сямашкі ўчынілі па ўніяцкім абраадзе шлюб іх дачкі Алены, любай сястры праваслаўнага ўжо тады правялебнага Іосіфа. Жаніхом быў Віктар Гамаліцкі, цяперашні віленскі кафедральны пратаіерэй, а шлюб здзейснены ўніяцкім святаром Фёдарам Кудрыцкім, які празываў у той час у прадмесці горада Ліпаўцы Гайсіп, і знарок для гэтага сюды выкліканым. Прыйдзялі гэтага шлюбу, тыя, хто браў шлюб, як перадаюць відавочцы, па ўніяцкім звычаі стаялі па каленях.

Прыняўшы праваслаўе, правялебны Іосіф ў канцы трыццатых і ў пачатку саракавых гадоў, не раз пісаў свайму бацьку ў Ілінцы, пераконваў і з сыноўніяй пакорай упрошваў рушыць услед па яго прыкладу, некаторыя з гэтих лістоў даводзіліся і мне чытаць; пісаныя яны былі заўсёды па-руску, адваротны ж бок ліста заўсёды пакідаўся чыстым. Па заканчэнні ліста была прыпіска да брата Мікалая (лекара) і яго жонкі на польскай мове, якая пачыналася словамі: "Panstwu Mikolaiostwu ...". Прыйдзялі з лістоў дасланая была для бацькі багатая раса і падраснік; але ніякія перакананні паважнага ... сына не дзейнічалі на старых бацькоў. Нарэшце восенню 1846 года правялебны Іосіф прыбыў асабіста ў Ілінцы да сваіх бацькоў, маючи адрошчаныя на галаве валасы і бараду, але і гэта не паўплывала на бацьку адносна перамены веры, ён толькі сказаў, што яму лянота галіць бараду, але валасы стрыг і не пакідаў апранаць свой "габіт" цалкам цураючыся рызы і падрызніка. У час знаходжання архіепіскапа Іосіфа ў бацькоў яго прасілі наведаць праваслаўныя цэрквы ў Ілінцах і Паўлаўцы, але ён ад гэтага адмовіўся, пазбягаючы архірэйскіх сустрэч, і сказаў, што прыехаў сакрэтна. Потым, у наступным годзе, бацька і маці правялебнага Іосіфа з'ехалі да яго ў Вільню, прадаўшы свой дом, які перайшоў у валоданне памешчыка гр. Плятара і заняты потым пад станавую кватэру, пры чым малельня атрымала ранейшае сваё прызначэнне і стала зноў кухнёй. Дом гэты

пасля падораны Плятэрам замежніку Уху і ў цяперашні час цалкам перабудаваны.

А архімандрит Мадэст ў згаданым некралозе мітрапаліта Іосіфа кажа між іншым, быццам бацька яго цалкам спачуваў думкам яго пра ўз'яднанне ўніятаў, і калі выйшаў акт ўз'яднання, ахвотна прыняў праваслаўе. Ведаючы яго асабіста, і прытым блізка, магу сцвярджаць толькі адваротнае; толькі пераехаўшы ў Літу, дзе дадзена было яму святарскае месца ў сяле Дзікушкі, ён стаў праваслаўным, але і то больш па імені. Фанатызм і нянявісць да праваслаўя асабліва моцна выкасаліся ў сыне яго, святары Яне Сямашку, які і памёр па-за межамі праваслаўнай веры. Аб сваім родным браце мітрапаліце Іосіфе заўсёды адгукаўся так: "Пракляты! І сам сябе ўтапіў, і народ загубіў". У бытнасці яго ў мяне ў Лапаўцы, я паказаў яму партрэт яго знакамітага брата; ён з шаленствам кінуў партрэт па падлогу і пры гуках разбітага шкла ў той момант уцёк. Паміраючы, ён запавядаў пахаваць яго каля Ілінецкага касцёла, і ксяндзы ўжо прыняліся было за выкананне яго волі; але праваслаўныя святары адбіралі яго ў ксяндзоў і пахавалі пры праваслаўнай ілінецкай Вакрасенскай царкве, чым застаўся задаволены брат памерлага, мітрапаліт Іосіф. Святарам, якія яго хавалі, даслаў грашовую ўзнагароду. Жонка Яна Сямашкі, дачка ўніяцкага святара Грачыны, зусім перайшла ў лацінства, пра што вялася бясплодная перапіска ў Ліпавецкім духоўным праўленні. Пасля смерці, ксёндз пахаваў яе на рымска-каталіцкіх могілках. На Евангеллі, дасланым мітрапалітам Іосіфам ў царкву сяла Паўлаўка, наступны надпіс: "А сціллы Іосіф, мітрапаліт літоўскі і віленскі, гэтую кнігу святога евангеля паклаў назаўжды ў царкву парофіяльную ў сяле Паўлаўка, Кіеўскай губерні, Ліпавецкага павета, дзе дзед мой - Цімафей Сямашка добра пастырстваў, дзе ля самага дзядзінца спачывае прах маёй бабы Марыі, а таксама трох братоў і сястры, памерлых у маленстве, дзе і я маліўся з дзяцінства да юнацкага ўзросту. Прынашэнне гэтае ў студзені 1853 года, на пяцьдзесят пятым годзе майго жыцця. Спамяня! Госпадзе мяне недастойнага і ўсіх прысных маіх". Дзіўна, што мітрапаліт Іосіф у прыведзеным надпісе, кажучы аб пахаваных пры царкве сяла Паўлаўка бліжэйшых яго родных: бабе, братах і сястры, не згадаў пра свайго дзеда, які па сведчанні відавочцы, пахаваны пры гэтай жа царкве, ды і нідзе ў іншым месцы і не мог быць пахаваны, бо знаходзіўся да самай сваёй смерці ў tym сяле.

Протаіерэй Аляксандар Мацкевіч.

Да гісторыі Курасёўшчыны

Шаноўны рэдактар часопіса “Лідскі Летапісец”

Я вельмі ўдзячны, Вам, а таксама краязнаўчу музею Ёдкаўской школы за тое, што дзякуючы ўсім вам, я змог знайсці на мапе месца радаводу маіх продкаў. Уводзячы назыв *Kurosioszczyna i Kurosevitschyna*, я не змог знайсці адпаведнага адказу: дзе гэтая мясцовасць, ці існуе ў рэчаіснасці? І толькі, калі я ўпісаў на беларускай мове *Курасёўшчына*, адразу высвেцілася адпаведная тэма і ваши артыкул. Усё гэта натхnilа мяне напісаць Вам на беларускай мове (не судзіце строга). Я дасылаю вам фрагмент свайго радаводу, з якога вынікае, што мой далёкі продак Самуэль Радзіволовіч (*Samuel Radziwillowicz*) маёр (*major*) войск ВКЛ меў у спадчыне (*dziedziczył*) маёнтак Курасёўшчына (*Kurasiowszczyzna*) ў павеце Лідскім. Ужо пазней яго сыны: Ежы - скарбнік віцебскі (*Jerzy Skarbnik Witebski*), Францішак (*Franciszek*) і Міхал - ротмістр ашмянскі (*Michał Rotmistr Oszmianski*) прадалі Курасёўшчыну Юзафу Тукалу (*Józef Tukallo*) ў 1710 годзе 9 красавіка за 8500 золотых, а 12 красавіка 1710 года была прызнана (купля - продаж) у Лідскім земстве.

З наяўных дакументаў не вядома, з якога часу валодалі Курасёўшчынай Радзіволовічы і іх продкі.

З павагай,

Раман Бараноўскі, Вільня.

Па просьбі рэдакцыі дасланы аркуш расчытаў і адаптаваў да сучаснай беларускай мовы, на колькі гэта дазволіла якасць, **Леанід Лаўрэш**. Расчытка пацвярджае прыведзеныя ў лісце Рамана Бараноўскага звесткі.

Вывад - радаслоўная шляхецкая фаміліі Радзівілавічай герба Любіч

*Года тысяча восемсот трэціцаць пятага,
лістапада, другога дня.*

Перад намі, Янам Марцінкевічам Жабам, маршалкам Віленскай губерні, стацкім дарадцам і старшинствуючым кавалерам, а таксама дэпутатамі ад паветаў Віленскай губерні, а менавіта: Ковенскага - Бернардам Кудароўскім, дарадцам ... і Упіцкага - Феліксам Ялавецкім, чыноўнікам 8-га класа і кавалерам, былі выслушаны і разгледжаны довады шляхецкага паходжання. Імі (Радзівілавічамі - Л.Л.) быў складзены вывад шляхецкай радаслоўной фаміліі ўроджаных Радзівілавічай герба Любіч. При просьбі ЯМ шляхціца Юзафа сына Яна Радзівілавіча, у якой ідзе размова пра яго фамілію, ёсць дададзены дакумент ад 7 верасня 1799 г., у якім прызнаецца шляхецкая годнасць і з гэтым дакументам просьбара незаконнароджанага (?) Баніфацыя, а таксама стрыечных Фелікса і Базыля Юзафавічаў ... быў далучаны дакумент ад 15 снежня 1820 г. ... у гэтым дэкрэце ... прывілей продка Самуэля Радзівілавіча, іншыя дакументы па дэкрэту ...., апрача таго, даверанасць з рэзалюцыяй 1820 г. знікла, трэба паўторна разгледзець справу, але гэтай фаміліі не ўсе асобы, а таксама прадстаўленыя ў Геральдью доказы праходзяць працэдуру. Сабраўшы аб сваёй галіне шляхецкія дакumentы і склалі ў гэту Дэпутацый для сфермавання папраўчага дэкрэту і прадстаўлення цэлай справы ... для выраку Геральдыі з наступным тэкстам: “Самуэль (?) Радзівілавіч быў маёрам войск Вялікага Княства Літоўскага, а праз грамадзянскія заслугі атрымаў давер карала польскага Уладзіслава IV, праз гэтага манарха абраны камісарам для вызначэння маставой аплаты на рацэ Нёмане, праз які ішла дарога з Варшавы да Гародні і Вільні, доказам гэтага ёсць прыкладзены прывілей вышэйназванага караля 1699 чэрвеня 12 дня. Той самы маёр Радзівілавіч ў Лідскім павеце дзедзіц маёнтка з падданымі Курасёўшчына, які яго сыны Ежы - скарбнік віцебскі, Францішак і Міхал - ротмістр ашмянскі, за 8 500 зл. назаўсёды Юзафу Тукалу прададлі, як гэта даводзіць дакумент аб вячыстым праве продажу памяняённымі сынамі Самуэлю Радзівілавіча ад дня 9 красавіка 1710 г., а 12 таго ж месяца і года Лідскім земскім судом (дамова - Л.Л.) прызнана. З іх Міхал Радзівілавіч меў ... праз набыцё маёнтак Шчэпанавічы ў Ашмянскім павеце, які пасля яго смерці дастаўся тром яго сынам Антонію, Яну і Уладзіславу, а гэты апошні, трэцім членам памяняёнага маёнтка свайму сыну Ежы (Юрыю - Л.Л.) падараўваў, пра што ўсім сведчыць дакумент на права дарэння ад Уладзіслава Міхайлівіча Радзівілавіча сыну Ежы ў 1768 г.” ...

Такім чынам, дзякуючы Раману Бараноўскаму, на гісторычным ланшафце Лідчыны з'яўляецца шляхочы род Радзівілавічаў або Радзівіловічаў, якія займалі значныя пасады ў Вялікім Княстве Літоўскім (каралеўскі камісар, скарбнік віцебскі, ротмістр ашмянскі). У гісторыі Курасёўшчыны з'яўляецца 1710 год.

Далейшыя пошуки па роду Радзівіловічаў могуць даць і больш раннія даты. Дзесьці, напэўна, ёсць дакументы, якія сведчаць і пра тое, як Курасёўшчына трапіла да Радзівіловічаў, бо паводле правілаў утварэння беларускіх тапонімаў: Курасёўшчына - спадчына пасля Курася (Кураша, Каруся), а гэта значыць, што або быў нейкі Курася Радзівіловіч, або Радзівіловічы неяк гэтую Курасёўшчыну ад некага набылі.

Падрыхтаваў Станіслаў Суднік.

Wspomnienia i opowieści z historii rodzinnej Radziwiłłowiczów

Herbe

Lubica

Rozta typic ośmiesiąc trzydziestego piątego
Listopada brzegiego dnia.

Przed Nami Sonem i Marvinieusum Fabr. Komisarzem Gubernialnym Wilem
szkiem Radca Stan Komisarzem i Kancelierzem Prezydium, maz. Deputatem z powiatu
Gubernie Wilenskiej, a naczelnikiem Powiatowym Katedrom Radomskiem Radca Komisarzem
Uprawnionego Felizyanem Salawetowem Wilemianem 84 Klasy i Kawalerem do przyjmowania
wystąpień doświadczonych obyczajów, stanu zdroju myślenia i doświadczenia, ka-
roliego i odnoszących Radziwiłłowiczów / herbu Lubisza / przy prośbie pana Feliziana Szafra-
jana i Lata Radziwiłłowicza / podany, o który mówiąc, iż fakty i sytuacje przedstawione
z Rosji w 1799 roku miały przypominać doświadczenia obyczajów, iż do tego dobrobytu przyczynił się kon-
federat Winiętyn, tadeusz Strojczyński Potocki i Bożek Józefowicz, obyczaj zdroju myśle-
nia rodu Radziwiłłów, mówiąc, iż gdy wypominano dobrobytu, gospodarkę
i gł. przysły, podkowi. Samuela Radziwiłłowicza / przekazywając, o której dozwolonego jest roste-
niu obyczaju przypominać, gospodarkę, gdy z rosnącymi Rosyjszczyzną, rodotową za-
pracą, powstaniem ulega przypomnieniu / a do czystego, gdy z fakty dobrobytu myśle-
nia obyczaju, mówiąc, iż obyczaj nowej gospodarki, dawny miedziach, przedstawia-
do Kordziki, a pojęte gospodarkę, obyczaj nowej gospodarki obyczajem, obyczajem Kordziki-
ej Deputacji, na cel spomnienia i przypomnienia dobrobytu i przedstawiania całego dobrobytu myśle-
nia na obyczaj opiniu, do Kordziki / k. rok 1799. Miesiąc lipiec, dnia 12. Monach, obyczaj komisarzem do czasów obyczaju, miedziowym, na rzecz Klementa, prewitem drogi z Warszawy do Grodna i Wilei / przekazywane; dawdom jest przysły, mówiąc, iż Kordzika po-
witanie 1633. Czwarta 12. dnia, myślany. Tonie van Major Radziwiłlowic, dawno-
szy w Litwie i powieciu majątek zienny z podanymi Kurosiowszczyną zwany, klo-
ry synem / jgo Krzysztofem Radziwiłlem, Francuzem / Michael Klemensow Oranien-
ski za 8500 złotych, na wieczorną Tarczynę myśle myślak, jen kego doświadc-
znowi mówiąc przekazane / gospodarki przypomnionych synów Samuela Radziwiłłowiców / do
dnia 9. Kwietnia 1710 myślany, a 12. kegoż, mówiąc, iż nowy rok Kumpkin Silesium przys-
zwanie. Z nich Michael Radziwiłlowicz, miał 2 statki, rebycia, majątek dwie-
zawodnicze w powieciu Oranienku potwory, który po jego śmierci dobra te tron-
now Antoniem Sonow / Wadysławowem, a ten statki, cała trzecia przypomniona
zajmował synem swoim Janem Oranienkiem, o czym mówiąc, iż nowy rok Kumpkin Silesium przys-
zwanie. W nich Michael Radziwiłlowicz, miał 2 statki, rebycia, majątek dwie-

391

1835 m
1546

-152

20080429

du

Сергей Дычок

ВАШКЕВИЧЫ

Спроба гістарычнай рэканструкцыі

Сёння паселішча з такою называю ў межах Лід-
скага раёна не існуе. Нават не ўсе жыхары суседній
вёскі Агароднікі, што каля Нёмана на трасе Р11 з Ліды
у Наваградак, чулі такую назыву. Ад зніклых Вашке-
вічай (Васькавічай у іншым, спрошчаным гутарковым
вымаўленні) на сёньня засталіся толькі цвінтар пры
рэстаўраваным напрыканцы мінулага тысячагодзя
філіяльным касцёле св. Яўхіма ды Ганны, а таксама
легенды пра апошняга ўладальніка маёнтка графа Ле-
духоўскага, пра нібыта спалены ім (ці пры ім?) стара-
даўні палац, пра скарбы і падземныя хады...

Не маючи доступу да першакрыніц (прынамсі, такога доступу, які дазволіў бы раскрыць усе таямніцы і адказаць на ўсе пытанні) і прафесійнага досведу гісторыка, я мушу карыстацца напрацоўкамі іншых, больш дасведчаных і абазнаных папярэднікаў. Найперш маю на ўвазе інтэрнэт-артыкул навуковага супрацоўніка Лідскага музея В.В. Сліўкіна (www.lida.info/imeniya-lidskogo-uezda-imenie-vashkevichivaskevichi/), а таксама артыкул "Філіяльны касцёл святых Яўхіма і Ганны ў Вашкевічах" Конрада Пызеля (Konrad Pyzel. Kosciol filialny p.w. SS. Joachima i Anny w Waszkiewiczach // Koscioly i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wilenskiego. T.2. S. 192-195.).

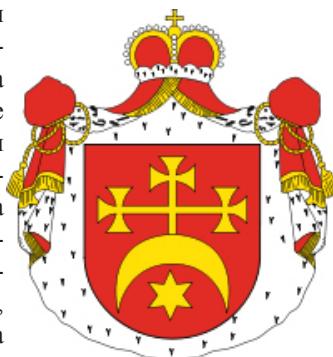
Але адразу пазначу, што пры ўсёй павазе да іх прафесіяналізму і працы пакідаю за сабою права сумнівацца і нават абвяргаць нейкія высновы.

Першае ўпамінанне Вашкевічай абоўда аўтары адносяць да 1560 года. Князь Андрэй Вішнявецкі купляе землі ў белагрудскага клана Завішаў (Кезгайлай-Завішаў, па Пызелю, які лічыць, што праз дваццаць гадоў Вішнявецкі прадае маёнтак нейкаму Яраслу Ваўчку). В.В. Сліўкін тут значна больш падрабязны: “Спадчыннікі судзі земскага драгічынскага Юрый Янавіч Завішы (каля 1480 - да 1528) прадалі Вашкевічы князю Андрэю Іванавічу Вішнявецкаму. Чатыры сыны Юрый Завішы: Мікалай, Ян, Альбрэхт і Крыштаф памерлі да гэтага часу, не пакінуўшы прамых нашчадкаў”.

А.І. Вішнявецькі (каля 1528-1584), князь з 1555 г., меў вялікія зямельныя ўладанні на Валыні. Выстаўляў у 1567 г. са сваіх маёнткаў 71 вершніка. У 1568 г. прызначаны луцкім кашталянам. Удзельнічаў у падпісанні Люблінскай унії (1569). Ваявода брацлаўскі (1571-76), валынскі з 1576 г., стараста лоёускі, луцкі і любецкі з 1580 г. Быў жанаты з Яўфіміяй дачкой Юрыя Вяржбіцкага (1539-1589), мелі чатырох дачок.

Зазірнуўшы ў Вікіпедыю, можна многа знайсці пра знакаміты род князёў Вішнявецкіх (Карыбут-Віш-

нівецькіх). Легендарны родапачынальнік - Ка-рыбыт, сын Вялікага князя Альгерда, але не ўсе гісторыкі з гэтым згодныя, і больш упэў-нена можна казаць пра Міхала Васільевіча, першага князя Вішнявец-кага (1474?-1517?), ваяводу брацлаўскага (1507г.), які даводзіцца дзедам "нашаму" Віш-нявецкаму.

Герб Вішнявецьких "Карыбут"

Род знакаміты і
ўпльвовы, прадстаўнікі займалі значныя пасады ў ВКЛ, пералік усіх - непасільная задача. Адзначу толькі, што бацька Андрэя Іванавіча Вішнявецкага, дзяржаўца Эйшишак, Прапойска, Чаркаска (памёр каля 1542 г.), быў жанаты двойчы і меў не меней шасці дзяцей, сярод якіх дочкі Кацярына - жонка вялікага гетмана літоўскага Рыгора Хадкевіча, і Аляксандра - жонка Івана Шымковіча. Але найбольш адзначыўся ў гісторыі сын Дзмітры, гетман запарожскіх казакаў, што пад імем Байды, наводзячы жах на крымчакоў і турак, увайшоў у эпас Украіны. Яркае жыццё Дзмітры абарвалася пасля яго абрання гаспадаром Валахіі, палону і страты ў Канстанцінопалі ў 1563-м. Бяздзетны, ён пакінуў тытул і землі брату Андрэю.

Аднак і наш Андрэй Іванавіч пакінуў значны след на старонках летапісаў. Люблінская унія, уздел у дэлегацыі, якая запрашала на трон Генрыха Валуа, паход на Пскоў пад сцягам караля Стэфана Баторыя, судовыя зямельныя спрэчкі з Андрэем Курбскім, абарона паўднёвых межаў Рэчы Паспалітай ад татарвы (не заўсёды пераможная - у 1577-м тыя захапілі і спалілі радавое гняздо, Вішнявец). З усяго гэтага я раблю адну выснову - Андрэю Іванавічу Вішнявецкаму было зусім не да Вашкевічаў над Нёманам. І таму зусім не дзіва, што Вашкевічы сталі пасагам адной з чатырох дачок Андрэя Вішнявецкага і Яўфіміі з Вяржбіцкіх (1539-1589), а менавіта Ганны (1569-1595).

Старійша дачка Віснявецьких Ганна (каля 1560-1595) у 1581 г. вийшла замуж за менскага ваяводу Мікалая Паўлавіча Сапегу (1529-1599). Жаніх быў аднаго ўзросту з бацькам маладой, але меў выдатную адукацыю: вучыўся у Ляйпцигскім і Крулявецкім універсітэтах. Удзельнік Лівонскай вайны. Ды і пасады меў значныя: маршалак гаспадарскі (1566-76), ваявода менскі (1576-88), берасцейскі (1588), віцебскі (1588).

стараста рэчыцкі (1570-73) і аршанска (1588), дзяржаўца суражскі і веліжскі. Ганна Вішнявецкая была ў яго другой жонкаю, праўжылі яны разам 14 гадоў. Двор Вашкевічы быў пасагам Ганны Вішнявецкай, таму пасля яе смерці адышоў мужу і заставаўся маёmacию Сапегаў на працыгу ўсяго сямнаццатага стагоддзя.

Што праўда, Вікіпедыя называе мужам Ганны Мікалая Сапегу (1545-1599), ваяводу віцебскага. Зняць сумненні маглі бы толькі аўтэнтычныя дакументы тых часоў...

Цэлае стагоддзе знаходжання Вашкевічаў у руках клану Сапегаў - суцэльная невядомасць і чакае свайго даследчыка. Напрыканцы веку клан Сапегаў абняў многія вышэйшыя пасады ў ВКЛ, злоўжывалі службовым становішчам, з-за чаго супраць іх узніялася ліцвінская шляхта. Сапегі былі разбітыя ў бітве пад Алькенікамі (1700). Да таго ж падчас Паўночнай вайны Сапегі былі на баку шведаў і караля Станіслава Ляшчынскага, таму з перамогаю Аўгуста Моцнага страцілі пасады і маёнткі, многія ўцяклі за мяжу. Вашкевічы адышлі Пацеям.

В.В. Сліўкін, спынаючыся на Конрада Пызеля, а той - на *Polski Słownik Biograficzny* (т. 40. с. 309-314), называе гаспадаром Вашкевічаў Антонія Пацея герба Вага (каля 1690 - 1749).

Антоні - сын віцебскага ваяводы Казіміра-Аляксандра Пацея, або з-най вялікі (з 1715), страjnік ВКЛ (1729-48), стараста ваўкавыскі, суражскі, радамышлскі і жыжмарскі. На элекцыйным сойме 1733 г. галасаваў за Станіслава Ляшчынскага, ваяваў супраць рускіх у 1734-ым. З 1735-га за мяжой, праз год вярнуўся, признаў каралём сына Аўгуста Моцнага - Аўгуста Прыгожага з саксонскай дынастыі. Але пакуль Пацей вымушана быў за мяжою, маёнтак Вашкевічы 26 студзеня 1736 года ўзяў у заклад, а 22 кастрычніка 1745 года выкупіў падскарбі літоўскі Ян Міхал Салагуб герба "Праўдзіц" сын Іераніма Салагуба, чашніка ковенскага і Кацярыны Грутус. Чашнік жмудскі (1713 г.), падкаморы гастваўскі (1722 г.), лоўчы ВКЛ (1724-1731), падскарбі ВКЛ (1731-1746), ваявода берасцейскі (1746-1748), маршалак Трыбуналу (1730 і 1747), брыгадзір войска літоўскага. Кавалер ордэна Белага Арла (1732 г.). Уладальнік Чарэi, Турава, Івянца, Горак.

Ізноў-такі, заглянем

Герб "Вага"

Герб "Праўдзіц"

у інтэрнэт. Ян Міхал Салагуб - асоба каларытная, вельмі харектэрная для таго часу, вартая асобнага авантурна-прыгодніцкага рамана пяра Дзюма, Вальтара Скота ці Уладзіміра Караткевіча. Зрэшты, як выяўляеца, ён і ўвайшоў ужо ў сучасную беларускую мастацкую літаратуру ў рамане Людмілы Рублеўскай "Авантуры Пранціша Вырвіча, шкаляра і шпега." Што праўда, толькі эпізодам і безназоўна, аднак гэтую гісторыю Л. Рублеўская ў іншай публікацыі раскрыла больш поўна.

Шляхціц Марцін Матушэвіч у модным па тым часе жанры мемуару запісаў, як яго прыяцель Ян Салагуб ажаніўся з Шамоўскай. Падчас гасцініні ў Шамоўскіх - па ўсіх традыцыях таго "сармацкага часу" - пачостка была "з прымусам", ганьба гаспадару, калі госьць паедзе цвярозы, а на стале застанеца недапітае. Цэлая традыцыя развітальных чарак: "аглаблёвая", "страмянная", "на ход каню", ды і ці мала яшчэ на што - на гэта досціпу хапала...

Ян Салагуб, ужо седзячы ў сядле, паставіў умову - вып'е "страмянную", калі якая з дачок гаспадара "прап'е чарку", то бок прыгубіць на знак павагі і сімпатыі. Пагадзілася дачка гаспадара Алена.

Існаваў і другі шляхецкі звычай - разбіць посуд, з якога выпіў асабліва паважаны госьць альбо чароўная паненка. Відаць, каб ніхто болей не дакрануўся вуснамі да адметнай чары. Вось і Салагуб разбіў чару, прычым адмыслова, з сармацкім барочным зухвальствам - паставіў на галаву свайго каня і выстраліў з пісталета. Конь меў добрыя нерви, а Ян Міхал пасля стрэлу адразу спешыўся, упаў на калені перад чароў-

Граф Ян Міхал Салагуб

Графіння Алена Салагуб з Шамоўскіх

Граф Юзаф Антоні Салагуб

най паненка і ейнымі бацькам і папрасіў яе руکі. Магчыма, гаспадар таксама не вельмі цвёрда трymаўся на нагах, магчыма, Алёне спадабаўся ўчынак Салагуба... Сведка Матушэвіч пісаў, што Шамоўскі даў згоду жартам, думаючы, што і госць, прачнуўшыся наступнага дня, не ўспомніць пра сваю прапанову.

Але ў Яна Салагуба выявіўся зусім не п'яны разум і цвярозы разлік. Алена Шамоўская яму падабалася, яе пасаг - таксама, і ён не адступіўся. Шамоўскі, клянучы свой язык і зяця, мусіў стрымаць слова - шляхецкі гонар...

Пражылі разам Ян Міхал і Алена каля 20 гадоў, яна памерла ў 1727, мелі чатырох дзяцей, пра кожнага можна асобыні аповед весці. Але нас цікавіць старэйшы сын, Юзаф Антоні (26.07.1709- 04.05.1781), да якога перайшоў двор Вашкевічы пасля смерці бацькі.

Юзаф Антоні ў 1750-ым прыкупіў суседні двор Мінойты.

Пра новага гаспадара Вашкевіч вядома наступнае - вучыўся за мяжой, абіраўся паслом Сойму ад Жамойці ў 1736, 1738, 1740 гадах, у 1737-ым - дэпутат Трыбуналу ВКЛ. У 1742-ім стаў жмудскім кашталянам, потым (1748-1751) - кашталянам віцебскім. Кавалер ордэна Белага Арла (1750), маршалак Трыбуналу ВКЛ. Ад каstryчніка 1751-га да 1781-га - ваявода віцебскі. У 1764-ым падтрымаў Станіслава Панятоўскага на элекцыі, канфедэрэт радамскі з 1767 г., дарадца Пастаяннай Рады з 1776 г. Жыццё Ю.А. Салагуба было бурным, бясконцыя шляхецкія соймы і соймікі, канфедерацыі і закалоты, то саюзы палітычныя, то звада з Радзівіламі, Чартарыйскімі, Браніцкімі. Па маладосці ў 1734 г. разам з Ляшчынскім адбіваўся ад рускіх у Гданьску. У 1758-ым насуперак Чартарыйскім галасаваў за абраннне Карла Саксонца, сына Аўгуста Прывожага герцагам Курляндскім. Адмовіўся прысягнуць Кацярыне Другой са сваіх віцебскіх уладанняў пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай. Але напрыканцы жыцця стаміўся, адыйшоў ад палітыкі. Жонка - Антаніна Тарэса з Агінскіх (1714-1773), дачка Каалая Агінскага (1690-1716) і Элеаноры Войны. Дзяцей не мелі, пахаваныя ў Варшаве, у родавай усыпальніцы ў касцёле Св. Крыжа. Свае радавыя землі ў Польшчы (Апораўскі ключ) Юзаф Антоні граф Салагуб пакінуў у спадчыну пляменніку Яну Міхалу Салагубу.

Буйны магнат, які праводзіў жыццё ў сталіцах, Юзаф Антоні Салагуб спрычыніўся аднак і да жыцця маленькіх Вашкевічаў. Менавіта на яго просьбу біскуп віленскі Зянкевіч зацвердзіў 23.10.1755 г. фундацыю дваровай драўлянай капліцы пры будаваным палацы. Будоўля, як лічыцца, адбылася ў прамежку 1763- 1769 гадоў. Уніяцкая царква 1774-га года ў недалёкіх Ганчарах - таксама фундацыя Салагуба, існуе і дзейнічае па сёння (як праваслаўная).

У 1783-м маёнтак перайшоў ва ўладанне старавісты дзевянішскага князя Пузыні герба Брама. Якім шляхам - пакуль невядома, ёсць згадка, што адзін з Салагубаў, войскі ўпіцкі, быў жанаты з Пузыні.

У 1784 г. Пузынім належала: у парафії Беліцкай двор Вашкевічы з філіяльным драўляным кас-

цёлам і карчмою, вёска Ганчары з карчмою і драўлянаю ўніяцкаю царквою, фальварак і вёска Ганцавічы, вёскі Дроздава, Масявічы, Агароднікі (1) і вёска Мінойты ў парафії Лідской (2) Дарэчы, гэта абвяргае версю К. Пызеля, што Ленскі купіў Вашкевічы ў 1777 годзе.

У 1789 г. (па версіі В.В. Сліўкіна) двор Вашкевічы купляе стараста любоніцкі Павел Ленскі, кавалер ордэна Белага Арла, ордэна Святога Станіслава. Рэвізію 1795-га года падпісаў ён (3), а ў дакументах 1811 года "по смерти его" (4) маёmmasь засталася ўдаве, другой (?) жонцы Петранэлі, дачцэ Франца Бучынскага.

У 1804 (па іншых звестках - у 1807) замест драўлянай капліцы Салагубаў фундацыяй Петранэлі Ленскай будуюць мураваны філіальны касцёл ад прыходскага касцёла дамініканоў у

Герб "Брама", якім карысталіся Пузыні

Герб Ленскіх "Астоя"

Ельні. Прыёр ельнінскі Ян Стырпейка высвяціў касцёл у гонар Святой Ганны. Праект касцёла прыпісвають камусыцы з вучняў віленскага архітэктара В. Гуцэвіча. Рызыкну выказаць версію, што пабудова мураванага касцёла магла стаць помнікам ад Петранэлі Ленскай памерламу мужу.

У 1819-ым годзе на Петранэлю Ленскую накладвалася нейкае спагнанне расейскімі ўладамі, а ў 1825-ым яна прыграла трохгадовую судовую цяжбу з селянінам Янам Дычкам, які паскардзіўся гарадзенскаму губернатару (спачатку Андрайковічу, потым Бабяцінскаму), а потым віленскаму генерал-губернатару Назімаву на неправавыя дзеянні Ленскай і яе эканома Навіцкага (5). Лідскі павятовы суд падтрымаў Ленскую, але ўмяшанне Вільні прывяло да рашэння 2-га Дэпартамента Гарадзенскага суда ад 20 чэрвеня 1825-га года на карысць Яна Дычкі, прызнанага вольным. Загадкаю застаецца тое, што ў рэвізскіх дакументах 1834-га года (віленскі гістарычны архіў, фонд 515, воліс 15, вёска Супраўшчына маёнтка Вашкевічы) рашэннем таго ж суда за гэтаю дату выпісаны ў вольныя селянін Іван Цімафеев Падроба з вёскі Супраўшчына, 1782-га года нараджэння з жонкаю Ганнаю і дочкамі Антанінаю ды Кацярынаю, хаця ў ранейшых рэвізіях ён запісаны як Іван Матэвшашаў (1816 г.). Іван, брат Матэвшаша, сын Сямёна, (1811 г.). Ясь, сын Сямёна (1795 г.). А ўсе Дычкі ў Супраўшчыне (тры гаспадаркі) засталіся па-ранейшаму прыгоннымі.

У 1830-ым Ленская прадае Мінойты, здаецца, Буткевічам.

У 1840-ым Вашкевічы наведаў мастак Вікенці Дмахоўскі (1807-1862), удзельнік паўстання 1830-1831 года, які вярнуўся на Радзіму пасля 7-гадовай эміграцыі. Яму прыпісвають аўтарства карціны з выявай

вашкевіцкага сядзібнага дома (палаца Салагубаў). Копія захоўвалася ў сям'і А.С. Лысёнка. Палац у паўтара паверхі з двухпавярховым высунутым наперад цэнтральным памяшканнем, ламанаю лініяй страхі мансарды, высокімі вокнамі і пяццю дымавымі комінамі печаў. Усходняя - правая - прыбудова большая і высунута наперад, што надае асиметрычнасць. Дрэвы падрэзаныя на ўзор французскага парку. На пярэднім плаці садоўнік з дзвумя сабакамі, пасярэдзіне ў группе вылучаеца мажная жанчына, магчыма, гэта гаспадыня, Петранэля Ленская, у

Палац Ленскіх у Вашкевічах. Мастак Э. Дмахоўскі (?).

дзвярах палаца яшчэ некалькі постацяў (сям'я ?). На цэнтральным будынку ўверсе, вельмі падобна, шчыт з гербам.

Згодна інвентара 1848-га года (6) Петранэлі Ленскай належала сялянскіх "душ" 524 мужчыны і 516 жанчын, што складалі 148 цяглых і 2 агародніцкія гаспадаркі ў васьмі вёсках: Агароднікі (56 мужчын, 70 жанчын), Ганцавічы (64/50), Супраўшчына (38/47), Навасады (25/28), Масявічы (69/71), Дроздава (86/72), Ганчары (84/74), Беня-

вічы (78/76) і трох засценках - Старамлыніца (2/3), Буячкі (19/23), Астроўна (3/5). Напісанне называў паселішчаў у інвентары не супадае з сучасным - там яно гучыць "Ганцевиче, Супровиціна, Мосевіч, Старомлыніце, Мосіовичына", асобныя паселішчы сёння адсутнічаюць і з цяжкасцю лакалізуюцца. Напрыклад засценак *Старамлынічча*, што разам з Ганчарамі і Дроздавам складаў фальварак "Зайончице", знаходзіўся прыблізна на тэрыторыі сёняшніх дач "Дзітва" на аднайменнай рэчцы. Засценкі *Астроўна*, *Буячки* былі на левым беразе Нёмана. Фальварак *Масёўчына* - дзесяці між вёсак *Супраўшчына* і *Жучкі*.

PRZEPRAWA PRZEZ RZEKĘ NIEMEN

Паромная переправа цераз Нёман. На беразе - высокія дрэвы пры палацы ў Вашкевічах

*Zam w moj. Naszkiewiczach nad Niemnem
właściwość rodzin Lęskich zbudowany w
XVIII wieku i spalony w koncu XIX*

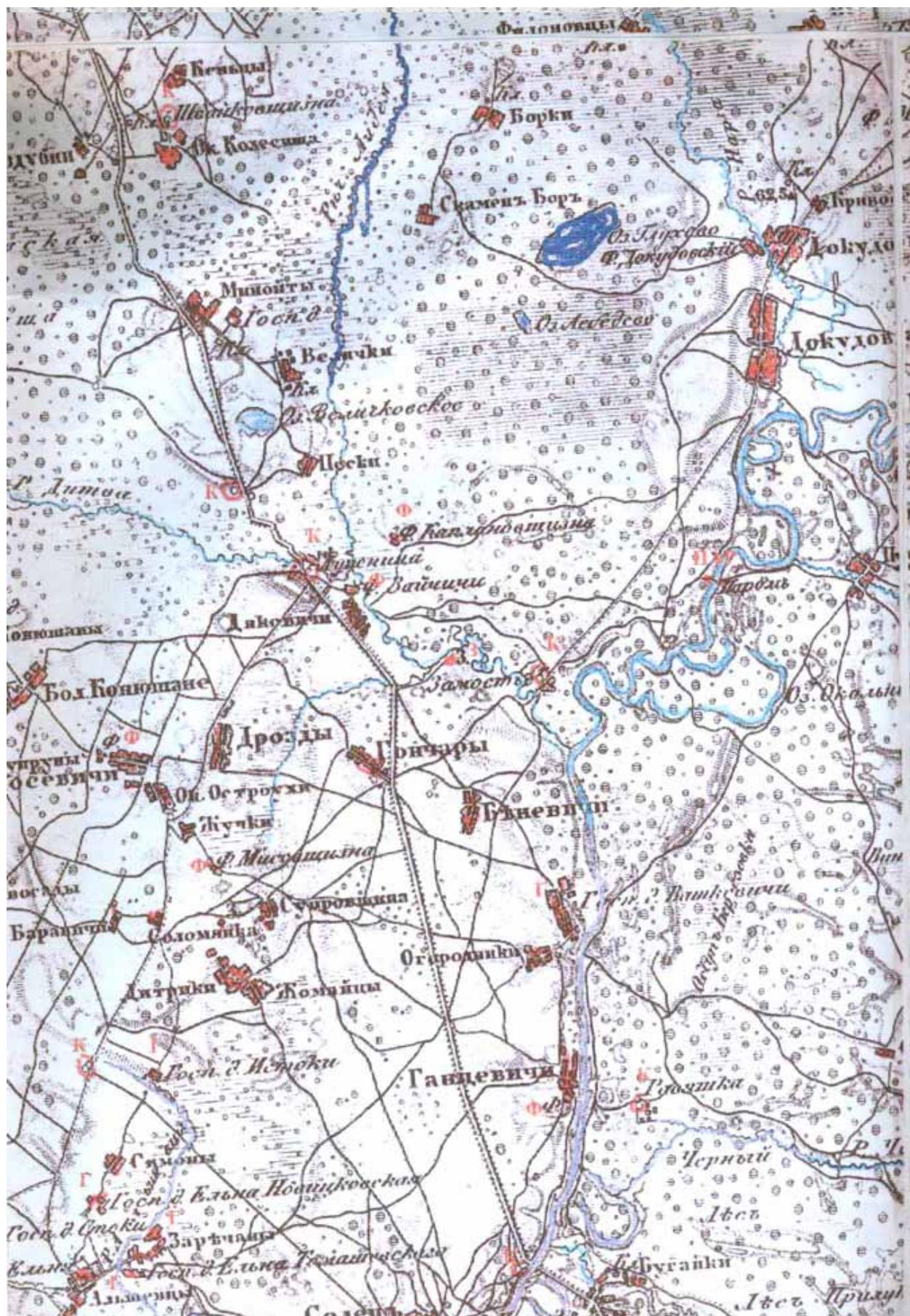
*Naszkiewicze przenośny do rodzin Lęskich
w dziedzictwie od rodzin Trabiciów
Sotłogubów, którzy wzniesli kościół
odrestaurowany i zbudowany pod
Lęskich w XVIII wieku pożarze.*

*W 1932 roku folwark Nadz-
kiewicze gdzie był ratusz należał
do p. Wolffa Czulskiego, który zeznał
w rodzinie Lęskich i Trabiciów Słodkowiskiem.*

Надпіс на адвароце копії карціны, зроблены пасля 1932-га года.

Агульная плошча маёнтка складала каля сямі з палова тысяч дзесяцін зямлі, у тым ліку каля 3100 - ворнай зямлі, каля 850 - сенакосу і каля 3000 - лесу. За выключэннем рэк і азёраў (Нёман, Дзітва, Ізва, Лідзейка, Рымніцкае, Крамяны, Ксяндзовае, Густое, Лычова), што займалі разам 168, 38 дзесяцін маёнтка, і лясоў, якія належалі толькі Ленскай, землі маёнтка размяркоўваліся наступным чынам. Сяляні мелі: зямлі прысадзібнай - 100,04 дзесяціны, ворнай - 2191,20 дзесяціны, сенакосу - 515,42 дзесяціны, пашы - 200 дзесяцін, коней - 94, валоў - 306, кароў - 376, козаў, авечак - 776, і 106 калодаў пчол. Сяродні сялянскі на-

дзел складаў каля 19 дзесяцін зямлі. Пяць фальваркаў эканоміі мелі зямлі прысадзібнай 13,28 дзесяціны, ворнай - 836,12 дзесяціны, сенакосу - 291,15 дзесяціны, пашы - 63,23 дзесяціны. Паколькі адведзенай пашы відавочна не хапала, дазвалялася пасвіць жывёлу на траціне палёў, што ляжалі пералогам кожны год, і па сенакосах пасля касьбы. Каля 190 дзесяцін ворнай зямлі па стану на 1848 г. былі "пустошчызнай" (трэба разумець, сялянскія сем'і, якія іх абраблялі раней, вымерлі) і здаваліся ў арэнду старонім (вольным?) асобам за чынш.

Фрагмент карты 1850-ых годов

У маёнтку былі вадзяны млын, 2 бровары, што выраблялі да 3000 вёдзера "віна", якое рэалізоўвалася ў тым ліку і праз" 8 карчомак і дамоў піцейных" (па Ленскай, усе сядзельцы ў корчмах - хрысціяне, у што цяжка верыцца...). Корчмы належалі маёнтку і знаходзіліся пры дарогах: паштовай з Ліды на Наваградак і "камерцыйнай" з Ліды да мястэчка Беліца, а таксама пры прасёлках. Гэта прыносіла да 1000 рублёў даходу Ленскай. Для пароўнання: гадавы даход ад млына складаў 200 рублёў, чынш з сялян і вольных 366 рублёў, даход ад продажу зерня, бульбы і г.д. - 1540 рублёў. Дзень вольнай працы ў маёнтку прыносіў селяніну 7,5 капеекі срэбрам аднаму, з упражкаю валоў - 15 капеек, чвэрць бульбы каштавала 50 кап., аўсу - 1 рубель, ячменю - 2 рублі, жыта - 2 рублі, 25 капеек.

Петранэля Ленская памерла ў 1857 годзе, мяркуеца, да 1864-га года маёнтак перайшоў яе дачэ Вераніцы Аборскай. Заўважу аднак, што ў архіўных матэрыялах Вільні (7) давялося сустрэць запіс аб тым, што рэвізскую сказку 1850-га года за сваю састарэлую маці па яе даверанасці падаваў Аляксандар Паўлавіч Ленскі, "Віленский уездный предводитель дворянства".

У 1860-ым у Вашкевічы пераведзена паштовая станцыя з Лупеніц.

Пасля смерці Веранікі Аборской з Ленскіх у гісторыі Вашкевіч цмяны правал. Як лічыць В.В. Сліўкін, маёнтак перайшоў сыну Паўлу Ленскага ад першага шлюбу, Антону Ленскому (1797- 1873), а потым частка - яго сыну Зянону (1864-1927), якога ён лічыць заснавальнікам першага ў Лідскім павеце шклянога завода. Працытую частку артыкула:

"Зенон Антонович Ленский (1864-1927) - легендарный для Лидского уезда помещик. По его инициативе и на его средства был построен первый в Лидском уезде стекольный завод, ставший со временем крупнейшим в Виленской губернии."

Закончил Віленскую гімназію и Горны институт в Санкт-Петербурге. Будучи еще студентом, 19 сентября 1883 г. Зенон Ленский обратился в Лидское уездное полицейское управление с письмом: "Прошу тель желает устроить в лесной даче имение моего Заенчицы стеклянный завод или "Гуту" для выделки стекла и стеклянных посуд, для чего желало получить разрешение надлежащей власти. А потому имея в виду, что законных препятствий к устройству этого стеклянного завода или фабрики встретится не может, осмеливаюсь покорно просить Лидское уездное полицейское управление разрешить мне устройство и открытие стеклянной фабрики или "Гуту" в лесной даче имения моего Заенчицы, в чем и выдать мне надлежащее удостоверение".

9 октября 1883 года пристав первого стана Лидского уезда после обследования предполагаемого места строительства стеклозавода отписал, "что к открытию в означенном лесном уроцішце стеклянного завода ... никаких препятствий не имеется". Віленское губернское правление разрешило постройку "стеклянного завода". В 1885 г. на заводе Зенона Антоновича Ленского работали 28 человек: 16 муж-

чин, 6 женщин и 6 подростков. Было произведено 200 ящиков оконного стекла и 50000 пивных бутылок на сумму в 2000 руб.

В 1891 г. З.А. Ленский сдал стеклозавод в аренду инженеру Дядьковского стеклозавода Вильгельму Краевскому и руководителю художественной мастерской завода Юлиусу Августиновичу Столле, восемь лет спустя продал завод арендаторам. Он определился, что для него важнее, стекольное производство или живопись. Стекольный завод мешал заниматься живописью, поэтому так легко он от него избавился. Некоторое время учился в Академии Художеств, закончил Петербургскую школу Юзефа Брандта и художественную школу в Мюнхене. В начале XX века выставлял свои живописные работы в Петербурге, Krakove, Варшаве, Минске. Усадебный дом родителей в Суле украсил фресками. В Национальном художественном музее Беларуси хранится одна его работа - портрет младшей сестры Эльжбеты (Василевской, 1903 г.)"

Аднак пагадзіцца з версіяй паважанага Валерыя Васільевіча катэгарычна не магу. З дапамогаю Інтэрнэту, які ўсё ведае, даволі лёгка пераканацца, што Зянон Ленскі - мастак ніякага дачынення не меў да Вашкевіча, Заенчыцаў, Устроні і будучага шклозавода "Нёман". Нарадзіўся ён у вялікай сям'і (шэсць сыноў і дачка Эльжбета) Аляксандра і Сабіны Ленскіх у маёнтку Сула Менскай губерні, і Антону Паўлавічу Ленскому даводзіўся ўнукам. Сапраўды вучыўся ў Віленскай гімназіі і Горным інстытуце С. Пецярбурга. Але не давучыўся, перайшоў у Акадэмію мастацтваў (*Асабістая справа Зянона Аляксандравіча Ленскага, за 1885 год, № 92 у воліце 11, фонд 789, Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў у Санкт-Пецярбургу*). Сапраўды, выбітны мастак-партрэтыст, шмат вучыўся і працаваў за мяжою, прысылаў дадому, у Сулу мастацкія каштоўнасці, уласнаручныя партрэты. Распісваў будынкі ў Суле фрэскамі. Выдатны аповед пра мастака Зянона Ленскага, жыццё і творчасць надрукаваны ў часопісе "Наша вера" № 3 за 1999 год аўтарства Надзеі Усавай з Нацыянальнага Мастацкага музея ў Менску. Нямала на гэту тэму пісала і карэспандэнт "СБ" Людміла Сяліцкая ў 2003-2013 гг. У "павуціне" Сеціва ёсць таксама караценъская звестка, што на выставе мясцовай старасветчыны, арганізаванай Іванам Луцкевічам з дапамогаю нямецкіх гісторыкаў у Менску ў 1918-ым годзе, сярод пяці літых слуцкіх паясоў быў адзін, прысланы з Варшавы мастаком Зянонам Аляксандравічам Ленскім. Памёр З.А. Ленскі ў 1927 г. у Варшаве, але пахаваны быў, верагодна, у радавой усыпальні Ленскіх у Суле. На жаль, пахавальны храм-ратонда разрабаваны сучаснымі вандаламі, паракіданыя парэшткі гаспадароў маёнтка мясцовых жыхаряў перазахавалі пазней на мясцовых могілках.

Ну а што ж Зянон Антонавіч Ленскі? Есць упамінанне Зянона і Канстанціна Ленскіх на сайце rosgenea.ru - "дворянин Минского уезда Минской губернии, участник польского восстания 1863 г., в 1864-ом как политический преступник по суду лишён прав состояния, имущество конфисковано, на посе-

ление в мене отдалённые места Сибири"), адолькавыя запісы пра абодвух. Заўважым, што сваіх сыноў, народжаных у 60-ых гадах 19-га стагоддзя, Аляксандр Антонавіч Ленскі (1836 г. нар.), адзін з буйнейшых землеўладальнікаў Менскай губерні, назваў таксама Зянонам і Канстанцінам. Вядомы партрэт Канстанціна Ленскага (1841 г. нар.), дзядзькі мастака, работы Людаміра Яноўскага (1888 г., Менскі Нацыянальны мастацкі музей). Магчыма таксама, што на адным з партрэтаў работы самога З.А. Ленскага 1897 г. выяўлены другі яго родны дзядзька-паўстанец, З.А. Ленскі. Пакуль не падцверджана дакументальна, але больш чым верагодна, што Зянон Антонавіч Ленскі, гаспадар фальварка Заёнчыцы, які падае прашэнне 19-га верасня 1883-га года пра заснаванне гуты, і ёсьць паўстанец 1863 г. Зянон Ленскі, малодшы брат Аляксандра, амністраваны ў 70-ыя гады. У такім разе ў 1899 г., калі ён прадае гуту Краеўскуму і Столе, яму каля 60 гадоў - сілы пасля ссылкі (а магчыма, і раненняў?) ужо не тыя. Канешне, у гэтай версіі застаюцца многія пытанні. Напрыклад, чаму амністраваны паўстанец вярнуўся не на Меншчыну, дзе яго бацьку Антону Ленскому належалі вялікія зямельныя ўладанні і дзе жыве вялікая (і багатая) радня. Якім чынам яму мог перайсці кавалак маёнтка Вашкевічы - адзін з пяці фальваркаў, калі ён толькі ўнук Паўла Ленскага, але не Петранэлі Ленскай? Дарэчы, у прашэнні 1883-га года на заснаванне гуты пазначана, што маёнтак Вашкевічы належыць Ледухоўскуму. Калі, якім чынам, пры якіх абставінах перайшоў - пакуль невядома...

У 1904 годзе ў маёнтку Вашкевічы пражывала 36 жыхароў (16 мужчын, 20 жанчын), маёнтку належала 800 дзесяцін, тут жа быў фальварак Вашкевічы - 10 жыхароў, (6/4), 347 дзесяцін і вартоўня Вашкевічы. Усё гэта належыць графу Ігнацу, сыну Іосіфа, Ледухоўскуму.

Яму ж належала Алхойка, 14 жыхароў (6/8), 90 дзесяцін. 13.10.1907 г. "Віленскія губернскія ведомості", № 81- Ігнацы Ледухоўскі выстаўляе маёнтак Вашкевічы, 995 дзесяцін, на продаж, цалкам ці па частках. Але поруч з Вашкевічамі ў той жа час выстаўляецца на продаж маёнтак Масявічы - Бячкі Лідскага павета памерам 957 дзесяцін, уладальнік - Анж'ян Якаў Андрэевіч. (Таксама ў спісе - княгіня Трубяцкая, маёнтак Беліца,

Фрагмент нямецкай карты часоў Першай сусветнай вайны

10500 дзесяцін; Шукевіч Ганна, маёнтак Нача, 407 дзесяцін і яшчэ з дзесятак землеўладальнікаў Лідскага павета, але гэта тэма асобнага даследвання, значна шырэйшага за гісторыю маёнтка Вашкевічы.) Хто такі Якаў Анж'ян, як да яго трапіў фальварак Масявічы, які відавочна з'яўляецца часткаю былых Вашкевічаў часоў Ленскіх і Салагубаў?

1 снежня 1931 г. спадчыннікі графа Ледухоўскага прадалі маёнтак на аўкцыёне праз Віленскі банк па частках. Каля 100 га выкупіў Адольф Чылек.

Капліца Св. Яўхіма і Ганны. Здымак 1939 г.

Герб Ледухоўскіх
"Шалава"

Касцёл пры сядзібе ў Вашкевічах доўгі час быў філіяй дамініканскага касцёла ў Ельні, пасля 1924 г. стаў бярозаўскай капліцай. Пры касцёле паступова сфармаваліся могілкі. Па логіцы, першым тут павінен быў легчы Павел Ленскі, але яго магіла невядомая. Затое магіла Петранэлі Ленскай і яе дачкі Веранікі Аборской, якія памерлі паўстагоддзем пазней, апісаныя ў літаратуры. Потым да іх далучаліся мясцовыя жыхары каталіцкага веравызнання з бліжэйшых вёсак (Бяякі, Германовічы, Забелы, Чылекі, Міцюковічы). Вылучаецца на могілках чорнага мармуру помнік на агульной магіле Краеўскіх: у 1905 г. патануў у Нёмане Вільгельм Краеўскі (09.04.1860), сувладальнік шклозавода "Нёман", за ім адышла яго жонка Казіміра з

Магіла Краеускіх

Дамакоўскіх (03.1864-1.11.1921), потым - іх сын Уладзімір (18.11.1888 - 24.10.1931).

Палац Салагубаў сёння не існуе, знішчаны пажарам. Калі і пры якіх абставінах - дакладна невядома. Асноўная версія - ад выпадковай цыгарэты аднаго з Ледухоўскіх, які вызначаўся разгульным норавам: карты, даўгі, папойкі... Другая версія - падпал мясцовымі жыхарамі ў вясені 1939 г.

Капліца ў пасляваенны савецкі час была ператворана ў магазін і нешта каля 1974-га ці 1975 года моцна пацярпела ад пажару. Рэшткі будынка паступова прыйходзілі ў занядбад, і сталі абектамі цікавасці мясцовых вісусаў піянерскага ўзросту, які натхнёна капаліся на тэрыторыі, шукаючы скарбы.

Конрад Пызель піша, што касцёл быў рэстаўраваны намаганнямі бярозаўскага ксендза Андрэя Стапыры.

Але, не адмаўляючы чынны ўдзел кс. А. Стапыры, трэба сказаць пра Андрэя Сямёновіча Лысёнка, які выконваючы запавет сваёй маці, у дзявоцтве - Чылек, фінансава падтрымаў праект рэстаўрацыі.

Касцёл сёння дзеянічае як філіял бярозаўскага. Прыкасцельныя могілкі выцягнуліся на поўнач, у бок былога палаца, ад якога засталіся асобныя валуны ды яшчэ легенды пра падземныя хады, схаваныя скарбы, дзвівацтвы і непахвальнае жыццё апошняга яго гаспадара графа Ледухоўскага.

*Руіны касцёла ў 90-ыя гады 20 ст.**Касцёл у Вацкевічах. Сучасны выгляд***Спіс выкарыстаных крыніц:**

1. "Лідскі летапісец", № 2 (58), 2012 г, стар. 26.
2. "Лідскі летапісец", № 1(61), 2013 г, стар.30.
3. Літоўскі Дзяржаўны гістарычны архіў у Вільні (ЛДГА), ф. 515, воп.15, спр.155.
4. ЛДГА, ф. 515, воп. 15, спр. 239, стар. 306.
5. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Гродня, ф. 1, воп. 2, спр. 473.
6. ЛДГА, ф. 394, воп. 4, спр. 319.
7. ЛДГА, ф. 515, воп. 15, спр. 960.

Адміністрацыйная прыналежнасьць тэрыторый на мяжы Лідскага, Наваградскага і Слонімскага паветаў (Лідскага, Наваградскага і Дзятлаўскага раёнаў) або Чаму Бярозаўка адносіцца да Лідскага раёна?

На этапах стаўлення краёў, тэрыторый, краін, дзяржаў і г.д. мяжы паміж імі праходзілі па натуральных прыродных рубяжах, якімі бывалі моры, горы, ракі, балоты, лясы. Такая вялікая рака як Нёман не магла не стаць такім рубяжом. Мы памятаем пра пераход Напалеона цераз Нёман, гзн. цераз дзяржаўную мяжу паміж Прусіяй і Расейскай Імперыяй.

У пачатку Вялікага Княства Літоўскага Нёман стаў мяжой паміж новаутвораным ВКЛ і Дайнавой (яцвяжскім землямі). Дайнава ўвайшла ў ВКЛ пры Трайдзені. Нёман стаў унутранай ракой ВКЛ, але застаўся мяжой паміж раннімі землямі ВКЛ і крыху

больш познімі, а пры ўзікненні такіх адміністрацыйных адзінак як паветы стаў мяжой паміж левабярэжнымі паветамі: Наваградскім і Слонімскім ды правабярэжным Лідскім (мяжа паміж Наваградскім і Слонімскім паветамі ў значайнай частцы праходзіла па Мойчадзі). Мяжа па Нёмане была грунтоўнай і доўгі час непарушнай. Парушылася яна, калі Радзівілы атрымалі Беліцу, і калі быў утвораны Беліцкі павет, які ляжаў па абодва бакі Нёмана. Але існаваў ён не доўга, і пасля яго ліквідацыі статус-кво Нёмана як памежнай ракі быў вернуты. На картах ВКЛ мяжа па Нёмане існуе да самага 3-га падзелу Рэчы Паспалітай.

На карце Расейскай Імперыі адміністрацыйныя мяжы паміж Наваградскім і Лідскім паветамі або ўездамі выглядаюць ужо цалкам інакш. Тры лідскія воласці Да-кудаўская, Ганчарская і Беліцкая далёка перайшлі за Нёман, і па іх мяжах утварылася не толькі новая мяжой паміж ўездамі, але і паміж губернямі. Нёман стаў унутранай ракой Лідскага ўезда.

Пасправуем разабрацца, чаму гэта адбылося.

Агулам гэта гучыць, як большая цывілізаванасць правага берага. Хай гэта нікога не крываўці. Але склалася так, што шляхта з правага берага пачала набываць землі за Нёманам, на левым беразе, ствараючы ўнікальную лідскую з'яву - устроні. "Устронь" - слова польскае і абазначае "куток, закутак, зацішнае месца". Польскасць слова ўскосна сведчыць пра тое, што з'ява гэтая ўзікла ў часы позніяй 1-й Рэчы Паспалітай, калі ўжо моцнай была паланізацыя, або ў пачатку панавання Расейскай імперыі, калі пратэстная паланізацыя шляхты была яшчэ мацнейшая. Цяпер бы гэтыя закуткі назвалі хутарамі, але на той момант слова "хутар" яшчэ ў нас не ўжывалася. Слова "хутар" нямецкае, ад слова *Gut*, якое цалкам адпавядае стара беларускаму слову "добра" ў значэнні *уладанні*. Пакуль хутар да нас не дабраўся, з'явіліся ўстроні. Слова "устронь" у нас выступае і простым назоўнікам і ўласным, пішацца, дзе з малой, дзе з вялікай літары.

У пачатку 20-га стагоддзя ў Ганчарскай воласці было вядома 20 устроняў: 2 фальваркі Ленскага і 18 засценкаў - Куцкеля, Беняша, Кушняка, Мурына, Дзевятовіча, Дудзіча (2), Канановіча, Рымкевіча, Даҳа-

Мяжою паміж Лідскім і Наваградскім паветамі ў канцы 16-га стагоддзя праходзіць строга па Нёману

вецкага, Шута, Урбановіча (3), Буяка (2), Уласава, Піятроўскага. У засценках жыло ад 4 да 18 чалавек і абдымалі яны ад 3 да 20 дзесяцін. У фальварках Ленскага жыло 44 чалавекі на 503 дзесяцінах. Ва ўсіх гэтых выпадках слова “*ўстронь*” пісалі з вялікай літары: “*Устронь*”. Некаторыя з Устроняў мелі другія назвы: Лапа, Паскі, Боркі, Чорны Лес. Як бачым, усе ўстроні мелі статус фальварка або засценка. Гэта не былі сялянскія вёскі, гэта былі большыя ці меншыя ўладанні шляхты. І нават у Расейскай Імперыі ўся гэтая шляхта была каталіцкая.

Адсюль мы пераходзім да другога фактару

Мяжса паміж Лідскім і Наваградскім паветамі ў сярэдзіне 19-га стагоддзя зайшла далёка за Нёман

большай цывілізаванасці правага берага. Уесь правы бераг уздоўж Нёмана застаўлены касцёламі і цэрквамі, чаго нельга было сказаць пра левы. Таму насельніцтва левага берага адносілася да правабярэжных парафій.

Вось як выглядала Беліцкая каталіцкая парафія ў 1784 годзе яшчэ ў часы Рэчы Паспалітай:

Парафіяльны касцёл знаходзіцца ў мястэчку Беліца, у Лідскім павеце і дэканаце. Вёскі і мястэчкі, прыналежныя да парафіі, выкладзены ніжэй па алфавіту.

Абрамаўшчына (Abramowszczyzna), фальварак яснявальможнага пана Тамашэўскага, у кірунку на летні ўсход, палова малой мілі.

Агароднікі (Ogrodniki), вёска васпана Пузыны, у кірунку на летні ўсход, паўтары мерныя мілі.

Альшэўцы (Olszewscy), вёска, карчма і млын ксяндзоў дамініканцаў, у кірунку на летні ўсход, палова малой мілі.

Астравухі (Ojhowy), шляхецкая ваколіца, у кірунку на поўнач адна мерная міля.

Баравічы (Barwicze), вёска Найяснейшага князя ваяводы Віленскага ў дзяржанні Найяснейшай княжны экс-падкаморавай, у кірунку паміж поўначчу і летнім усходам, адна мерная міля.

Беліца (Bielica), двор тых жа, над ракой Нёманам, у кірунку на поўдзень, 600 альбо больш кроکаў ад касцёла парафіяльнага.

Бандары (Bondnarze), вёска за Нёманам, таго ж князя, у дзяржанні ў васпана Статкевіча, генерал - маёра войск ВКЛ, у кірунку паміж летнім і зімовым усходам, палова вялікай мілі.

Вашкевічы (Waszkiewicze), двор, касцёл філіяльны і карчма над Нёманам васпана Пузыны, у кірунку на летні ўсход паўтары мерныя мілі.

Ганцавічы (Hanczwicze), фальварак і вёска над Нёманам васпана Пузыны, у кірунку на летні ўсход, адна вялікай міля.

Ганчары (Hanczary), вёска і карчма васпана Пузыны, у кірунку на летні ўсход,

паўтары вялікія мілі.

Гезгалы (Giezgaly), вёска за Нёманам, таго ж князя, у дзяржанні ў васпана Мараўскага, у кірунку паміж зімовым усходам і поўднем, адна мерная міля.

Дзітрыкі (Dzitryki), вёска Найяснейшага князя ваяводы Віленскага, у дзяржанні ў васпана Статкевіча, у кірунку паміж поўначчу і летнім усходам, адна мерная міля.

Дзякавічы (Dziakowicze), засценак Найяснейшага князя ваяводы Віленскага, у дзяржанні ў васпана Статкевіча, у кірунку на поўнач, паўтары малая міля.

Дроздава (Drozdowo), вёска васпана Пузыны, старасты Дзевянішскага, у кірунку на поўнач, адна вялікая міля.

Ельня (Jelna), кляштар, касцёл і фальварак ксяндзоў дамініканоў, у кірунку на летні ўсход, чвэрць вялікай мілі.

Ельня (Jelna), двор васпана Бароўскага, у кірунку на летні ўсход, палова малой мілі.

Жомайдзі (Zomojdz), вёска Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Статкевіча, у кірунку на летні ўсход, адна вялікая міля.

Жучкі (Zuczki), засценак Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні Найяснейшай княжны экспадкаморавай, у кірунку на поўнач адна малая міля.

Зарачаны (Zarzeczany), вёска васпана Статкевіча, васпана Бароўскага і васпана Тамашэўскага, там жа, недалёка дзве карчмы, у кірунку на летні ўсход палова мерной мілі.

Зачэпічы (Zaczepicze), за Нёманам, вёска і карчма Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Мараўскага, у кірунку паміж зімовымі поўднем і заходам, адна вялікая міля.

Збліны (Zblany), двор Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні Найяснейшага князя Радзівіла, палкоўніка, у кірунку на зімовы заход, адна вялікая міля.

Збліны (Zblany), вёска і царква Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Мараўскага, у кірунку паміж зімовым поўднем і заходам, адна мерная міля.

Істакі (Istoki), двор васпана Статкевіча, у кірунку на летні ўсход, палова вялікай мілі.

Канюшаны Малыя (Koniuszany Maly), фальварак і вёска Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Мараўскага, у кірунку паміж летнім заходам і поўначчу, паўтары мерных мілі.

Канюшаны Вялікія (Koniuszany Wielkie), вёска васпана Статкевіча, у кірунку паміж поўначчу і летнім усходам, паўтары малая міля.

Каршакі (Korszaki), засценак за Нёманам Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Мараўскага, у кірунку паміж поўднем і зімовым заходам, палова вялікай мілі.

Крывічы (Krzywicze), двор, царква і вёска, за некалькі кроکаў ад двара васпана Будкевіча, у кірунку паміж зімовым і летнім заходам, чвэрць мерной мілі.

Красная (Krasna), вёска Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Мараўскага, у кірунку на зімовы заход, палова малой мілі.

Лазяны (Loziany), фальварак і вёска за некалькі кроکаў ад двара таго ж Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Мараўскага, частка вёскі Лазяны належыць да беліцкіх кальвіністаў, у кірунку на зімовы заход, адна малая міля.

Лайкоўшчына (Lojkowszczyzna), засценак Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Мараўскага, у кірунку на зімовы заход, адна вялікая міля.

Масявічы (Mosiewicze), вёска васпана Пузыны, у кірунку паміж поўначчу і летнім усходам, палова мерной мілі.

Няслалаўцы (Niesilowce), вёска за Нёманам, вёска, карчма і млын таго ж маёнтка Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Мараўскага, у кірунку паміж зімовым усходам і поўднем, чвэрць мерной мілі.

Парэчча (Porzecze), вёска Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні Найяснейшага князя Радзівіла, палкоўніка, у кірунку на зімовы заход, адна мерная міля.

Руда (Ruda), вёска, карчма і млын за Нёманам Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Статкевіча, у кірунку паміж летнім і зімовым усходам, адна вялікая міля.

Саламянка (Slominka), карчма і засценак васпана Статкевіча, у кірунку на поўнач, адна мерная міля.

Сіманы (Szymany), вёска, частка - ксяндзоў дамініканоў, частка - васпана Статкевіча і васпана Бароўскага, у кірунку на летні ўсход, палова малой мілі.

Стокі (Stokî), двор, каля яго карчма Найяснейшага князя ваяводы, у дзяржанні Найяснейшай княжны экспадкаморавай, у кірунку на поўнач, чвэрць малой мілі.

Сялец (Sielec), фальварак на Нёмане Найяснейшага князя ваяводы ў дзяржанні васпана Статкевіча, у кірунку паміж летнім і зімовым усходам, адна малая міля.

Сялец (Sielec), вёска і карчма каля фальварка, таго ж ягамосці, там жа.

Чаплеўшчына (Czapłowszczyzna), фальварак васпана Соўкі, ротмістра Лідскага і вёска таго ж ягамосці, у кірунку паміж летнім заходам і поўначчу, палова мерной мілі.

З Лідской парафіі нас цікавіць у асноўным **Дакудава**, дзе быў філіяльны касцёл і ўніяцкая царква.

З занёманскамі землямі Беліцкай і Ганчарскай валасцей як бы ясна. Яны адносіліся да Беліцкай католіцкай парафіі. Але нідзе ніякіх Устроняў мы не ўбачылі. Чаму? Магчыма пакупка гэтых зямель ішла ўжо пасля 1784 года, або адносілі іх яшчэ некуды. Святло пралье вывучэнне метрычных кніг перш за ўсё Дакудаўскай і Ганчарскай цэрквой. Вось адзін з кірункаў краязнаўчай дзеянасці бярозаўскіх краязнаўцаў, ну і канешне бліжніх касцёлаў. Нажаль не ўсё проста з тымі кнігамі.

Стар. 44

У 1843 годзе Наваградскі павет быў выдзелены з Гарадзенскай губерні і перададзены ў Менскую. Такім чынам мяжа паміж Лідскім і Наваградскім паветамі стала яшчэ і губернскай мяжой, што катэгатычна падкрэсліла прыналежнасць левабярэжных земель да Лідчыны.

У гэтым жа 1843 годзе Лідскі павет з Гарадзенскай губерні адышоў да Віленскай губерні, што на некаторы час вярнула геаграфічную справядлівасць, бо Лідскі павет традыцыйна адносіўся да Віленскага ваяводства ВКЛ.

Адам Мальдзіс у 1970 годзе ў моры рукапісаў Ягелонскай (універсітэтскай) бібліятэцы ў Кракаве знайшоў невялікую, напісаную лацінкай паэму на беларускай мове "Мачыха". У канцы твору значылася імя аўтаркі - Адэля, яе радзіма - Устронь і дата напісання твору - 1850. Адам Мальдзіс пераканаўча паказаў што Адэліна Устронь - гэта засценак у Ганчарскай былой воласці Лідскага павета. Прозвішча ж аўтаркі верша пакуль што выявіць не ўдалося. На момант напісання верша Адэлі было каля 25 гадоў, таму можам мы сцвярджаць, што ў 1821 годзе ўстроні ўжо існавалі.

Таму зразумела, што на 1875 год - год заснавання першай гуты ў Устроні Боркі - гэтыя землі былі ў складзе Лідскага павета (уезда) і заставаліся ў Лідскім павеце да моманту заснавання гуты ў Бярозавым Гаі, якую мы лічым пачаткам Бярозаўкі.

У Лідскім павеце Гута "Нёман", як фактычна называлася Бярозаўка, была да рэвалюцыі і заставалася пры Польшчы. Такім чынам ад моманту заснавання Бярозаўка была лідскай.

Усё змянілася, калі прыйшлі бальшавікі ў 1939 годзе.

15 студзеня 1940 г. Указам Прэзідыта УССР быў утвораны Лідскі раён. Тады ён быў у складзе Баранавіцкай вобласці.

У тым жа 1940-м годзе горад Ліда і Лідскі раён падзелены на самастойныя адміністрацыйныя адзінкі: горад і раён.

На тэрыторыі былога Лідскага павета былі створаны 7 маленькіх раёнаў: Васілевіцкі, Воранаўскі, Жалудоцкі, Лідскі, Радунскі, Шчучынскі і Іёеўскі. Бярозаўка і лідскія землі на ўсход ад яе на левым беразе Нёмана з вёскамі Пудзіна, Васілевічы і Альхоўку былі перададзены ў Наваградскі раён. Левабярэжныя вёскі Беліцкай гміны Гезгалы, Нясілавічы, Нагародзічы, Каўпінскія і інш. былі перададзены ў Дзяялаўскі раён.

20 верасня 1944 года Лідскі раён быў выведзены з Баранавіцкай вобласці і ўключаны ў Гарадзенскую.

16 ліпеня 1954 года правялі ўзбуйненне сельсаветаў. Нёманскі сельсавет расфармавалі і падзялілі яго тэрыторию паміж Беліцкім і Ганчарскім. Мейраўскі далучылі да Ваверскага. Лідскі, Дубровенскі і Цвермскі сельсаветы аўтэнталі ў Дубровенскі; Апольскі і Запольскі - у Крупаўскі; Ольжаўскі і Мыцкі -

Лідскі Летапісец № 1 (73)

у Белагрудскі. Фалькаўскі сельсавет пераназвалі ў Канюшанскі.

3 красавіка 1959 года - Тракельскі сельскі савет перададзены з Лідскага ў склад Воранаўскага раёна.

З 1959 года Бярозаўка атрымала статус рабочага пасёлка Наваградскага раёна.

17 красавіка 1962 года да Лідскага раёна далучылі Голдаўскі, Гасцілаўскі і Парачанскі сельсаветы з расфармаванага Жалудоцкага раёна. А 25 снежня 1962 года былі далучаны Пескаўскі і Ходараўскі сельсаветы Шчучынскага раёна, а таксама Новагародзіцкі і Стрэльскі сельсаветы Дзяялаўскага раёна і р.п. Бярозаўка.

У сакавіку 1965 года Новагародзіцкі і Стрэльскі сельсаветы вярнулі ў Дзяялаўскі раён.

Такім чынам 22 няпростыя гады Бярозаўка знаходзілася ў Наваградскім раёне.

У Лідскім раёне Бярозаўка разам з Лідай інтэнсіўна развівалася. Ліда расла як на дражджах. Бярозаўка таксама падрастала і з 1968 года стала гарадскім пасёлкам, а яшчэ праз 22 гады, з 1990 — горадам.

9 лютага 2004 года горад Ліду і Лідскі раён, паводле Указу Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь № 56 аўтэнталі ў адну адміністрацыйна-тэрытарыяльную адзінку - Лідскі раён.

Апошні раз межы Лідскага раёна былі зменены ўказам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 12.02.2009 № 95 "Аб змяненні межаў Лідскага і Наваградскага раёнаў". Гэтым указам у склад Лідскага раёна ўключаны зямельныя участкі ў раёне г. Бярозаўкі агульной плошчай 301,8658 га, у тым ліку: 255,4897 га - землі юрыдычных асоб і індывідуальных прадпрымальнікаў; 0,8173 га - землі грамадзян; 45,5588 га - землі Бярозаўскага гарвыканкама.

Але вёскі Пудзіна, Васілевічы і Альхоўку не аддаюць, а таму і хутар Вайцюшкі знаходзіцца ў Наваградскім раёне.

Такім чынам абазначыліся кірункі наступных даследванняў:

1. Вывучэнне метрычных кніг:
  - Вашкевіцкага філіяльнага касцёла і Беліцкага касцёла, дзе яны павінны быті дублявацца;
  - Ганчарскай царквы;
  - Дакудаўскай царквы.
2. Складанне поўнага спісу тапонімаў (спісу месцаў) Ганчарскай і Дакудаўскай валасцей.
3. Складанне спісу прозвішчаў.

Тут мы можам знайсці ту самую Адэлю з Устроні і даведацца яе сапраўднае прозвішча, а гэта будзе не менш як навуковае адкрыццё.

Крыніцы:

1. Памяць. Навагрудскі раён. Мінск. "Беларусь", 1996.
2. Вопісы парафій Лідскага дэканату ў 1784 г. (З магістэрскай працы Андрэя Рыбака пад кірауніцтвам прафесара, доктара габілітаванага Юзафа Марошка), "Лідскі летапісец", № 2 (58), 2012 г., стар. 26-27.

МІХАЛ ШЫМЯЛЕВІЧ

Крэскі да біяграфіі найлепшага гісторыка горада Ліды

"Прыйдзе час - і ўсе мы ... вернемся да сваёй любімай старонкі .... да Ліды".

Міхал Шымялевіч.

Мой цесць асабіста ведаў героя гэтага артыкула і чуў ягоныя расказы з гісторыі нашага горада. У 1930-я, адносна ціхамірных гады, рэгулярна ў дому Сегеняў па вуліцы Вызвалення збиралася "колка" сяброў-выпускнікоў Лідской павятовай вучэльні: Міхал Шымялевіч, Сегені, Хрулі, Кароль Ёдка і г. д.¹ Мой цесць, Іосіф Хруль, дзіцем удзельнічаў у гэтых "клубных" зборах разам з сваім бацькам, таксама Іосіфам Хрулём, і сваім стрыечным братам Адамам Хрулём. Бог даў майму цесцю, шляхціцу старажытнага лідскага роду, 84 гады жыцця, і я меў магчымасць на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў пад добры кілішак весці бясконцыя размовы, падчас якіх часта ўзгадавалася гісторыя нашага горада. Праз нейкі час я таксама пачаў пісаць, бо нармальная для інжынера 1980-х гадоў цягая да гуманітарных наўук вылілася ў галоўнае хобі майго жыцця - вывучэнне гісторыі Лідчыны. Да гэтага часу ў нашым горадзе ўжо адрадзілася супольнасць людзей, замілаваных гісторыяй Ліды, мне было дзе друкавацца, з кім кансультавацца і весці бясконцыя размовы на вузкаспецыяльныя тэмы. Як кажуць, на пустым месцы нічога не нараджаеца - супольнасць даследчыкаў гісторыі Лідчыны мае ўжо больш чым 200-гадовую гісторыю.

Для мяне (беларуса з КПЗБ-шынімі каранямі) найвышэйшай адзнакай як краязнаўцы былі слова майго цесця, які за святочным сталом, жартуючы пасля перакуленага кілішка, неаднаразова казаў: "Ведаў у жыцці двух самых добрых знаўцаў нашай гісторыі - Шымялевіча і свайго зяця".

Таму я не мог не пачаць збіраць звесткі пра найлепшага ў ХХ ст. знаўцу лідской гісторыі Міхала Шымялевіча і ў выніку напісаць пра яго.

Міхал Шымялевіч (18.10.1879-11.01.1969, Michal Szymielewicz (Szymilewicz)). Пра Міхала Іванавіча Шымялевіча напісана зусім мала, першы артыкул пра яго надрукаваны Станілавам Суднікам ў "Лідскім летапісцы"², другім з'яўляецца мой артыкул у

"Нашым слове"³.

У адным са сваіх артыкулаў - "Borcie i wlosc Borcianska" - Міхал Шымялевіч паведаміў, што, згодна з інвентаром Барцянскага староства 1765 г., барцяк вёскі Паўлока Міхал Шымялевіч меў 3/4 валокі зямлі і плаціў штогод 30 злотых, а, згодна з інвентаром 1798 г., ягоны сын Марцін Шымялевіч меў 1 дым (яго сям'я: 2 мужчынскія душы і 3 жаночыя) і 1 вала, 4/8 "osiadlych" валокі і 4/8 "pryjemnych" валокі, штогод адбываў паншчыну 2 дні ў тыдзень на дворнай зямлі і плаціў 40 злотых падатку. Другі сын Міхала, Ян, перасяліўся ў Падзітву. Сын Марціна і ўнук Міхала, таксама Міхал Шымялевіч, нарадзіўся ў Паўлоцы ў 1801 г. (маці Мар'яна з Вішнеўскіх) і жыў на адной валоцы зямлі сям'і сваёй жонкі ў вёсцы Пеляса. Згодна з інвентаром 1832 г., ён адбываў на дворнай зямлі ў Палашках ужо 3 дні паншчыны акрамя іншых абавязкаў і выплат. Тут, у Пелясе, 6 жніўня 1830 г. нарадзіўся бацька гісторыка - Ян Шымялевіч, сын Міхала.

Аўтар кнігі "Гербоўнік літоўскіх татар" Станіслав Дзядулевіч пісаў, што продкам татар Яблонскіх герба "Ясенчык" быў татарын знакамітага роду Кураша, які ў 1511 г. атрымаў пацвярджэнне прывілеі вялікага князя Аляксандра на пустошчыну Станкоўшчыну ў Троцкім павеце, пра род Шумялевічаў гісторык тлумачыў, што яны мелі адзінага з Яблонскімі карані і дапускаў, што адзін з іх "приняў прозвіча, скажона пад уздзеяннем беларускай мовы на "Шымялевіч""⁴, і, акрамя гэтага, дадаваў, што: "Наишчадкам яго быў Міхал Шымялевіч, аўтар брашуры, выдадзенай у 1896 г., (памылка, насамрэч у 1906 г.) "Szkice etnograficzne o Tatarach litewskich" і каштоўных нататак пра татараў Лідской павета, шматкроць у гэтай кнізе цытаваных"⁵.

Шымялевіч не пагаджаўся з "татарскай" версіяй паходжання свайго роду і лічыў, што Шымялевічы - род сялянскі і паходзіць з прускіх барцякоў⁶.

Міхал Шымялевіч пачаў адукцыю ў Лідской павятовай вучэльні⁶. Каля 1890 г., падчас яго вучобы, у Лідскім двухкласным павятовым вучылішчы выкладалі: штатны наглядчык (дырэктар), выкладчык матэматыкі і геаграфіі, надворны дарадца Сцяпан Сямё-

¹ Сегені, бацька і сын, пакінулі два надрукаваныя ўспаміны, Хруль Іосіф і Караль Ёдка - па адным.

² Станілаў Суднік. Міхал Шымялевіч // Лідскі летапісец. 2008. № 2 (42). С. 18-20.

³ Лаўрэш Леанід. Сябар ТБШ Міхал Шымялевіч // Наша слова. № 38 (1137). 18 верасня 2013 г.

⁴ Szymielewicz Michal. Borcie i wlosc Borcianska // Ziemia Lidzka. 1939. № 6. S. 167-168.

⁵ Таксама.

⁶ Памятная книжка Віленскай губерні на 1902 г. Вільно, 1901. С. 271.

навіч Свідэрскі, пратаіерэй Каяловіч Іосіф Восіпавіч - настаўнік праваслаўнага веравызнання, ксёндз Іосіф Дэксніс - настаўнік каталіцкага веравызнання, настаўнік рускай мовы і гісторыі Уладзімір Паўлавіч Юзафоўіч, настаўнік чыстапісання, чарчэння і малявання Мікалай Канстанцінавіч Кастанцінаў⁷.

З памятнай кніжкі Віленскай губерні за 1901 г. бачна, што на пачатку стагоддзя малады Шымялевіч ужо працаўаў у Лідскай судова-міравой акрузе, канцыляры ёзду міравых суддзяў, памочнікам сакратара ("на пасадзе з 12 сакавіка 1898 г., каталіцкага веравызнання")⁸.

Пры канцы 1903 г. Шымялевіч выводзіцца "за штат": "Па Лідскім з'ездзе міравых суддзяў. Загадам старшыні гэтага з'езду ад 30 лістапада 1903 г. пастаноўлена: памочніка сакратара з'езду Міхала Шымялевіча і судовых прыстываў пры з'ездзе Льва Вісманта і Мікалая Пашкевіча, згодна з 15 і 17 арт. Правілаў прывядзення ў дзеянне Пала жэння аб земскіх участковых начальніках, пакінуць за штатам з 1 снежня 1903 г. на агульных умовах"⁹. Знаходжанне па-за штатам - стан чыноўніка, які быў звольнены ў суязі з рэарганізацыяй дзяржаўнай структуры (у сучаснай тэрміналогіі - па скарачэнні). Пакінутым па-за штатам выплачвалася "заштатнае" жалаванне да атрымання новай працы, але звычайна не больш за год.

У снежні 1906 г. у Лідзе было створана сельска-гаспадарчае таварыства (Kolko rolnicze), заснавальнікамі яго сталі: Міхал Шымялевіч, Адольф Сегень, Ян Грышэль і інш.¹⁰

У 1908 г.¹¹ Шымялевіч часова займаў пасаду выкананіцца абавязкаў сакратара павятовага з'езду¹². У гэты час чыноўнік Шымялевіч працаўаў у двухпавярховым цагляным будынку на 12 вокнаў з двумя балконамі на другім паверсе, мезанінам з балкончыкам на трэцім, ляпнымі барэльефамі пад карнізамі, які быў пабудаваны ў XIX ст. у старасвецкім стылі і належаў Камянецкім. Акрамя павятовага суда, павятовой паліцыі, карчмы з півам Мейлаха Носелевіча Пупко, у гэтым жа будынку знаходзіўся павятовы з'езд, якім кіравалі прадвадзіцелі лідскага дваранства.

Верагодна, першай надрукаванай працай Шы-

мялевіча была кніга "Горад Ліда і Лідскі замак"¹³. Кніга выйшла ў 1905 г., праз год перавыдадзена ў штогодніку "Віленскі календар". Гэтая праца не страціла сваёй навуковай каштоўнасці да нашага часу (на прыклад, на яе спасылаецца Алег Трусаў у кнізе "Стараўніх муроў адраджэнне. Мінулае і сучаснасць Лідскага замка"¹⁴) і стала падмуркам усяго сучаснага лідскага краязнаўства. Гэта праца выдадзена, калі аўтару было 26 гадоў, і колькасць выкарыстанага аўтара матэрыялу не можа не ўражваць. Са спасылак бачна, што Шымялевіч ужо паспеў грунтоўна падрэзваць у Віленскі архіве. Але, верагодна, самым важным з'яўляецца тое, што ў гэтай працы, як і ва ўсіх яго наступных працах, цытуюцца дакументы з асабістага архіву Шымялевіча, што яшчэ больш падвышае каштоўнасць яго тэкстаў.

З вялікай бібліографіі крыніц па ісламскай тэматыцы даведваемся пра кнігу "Шимелевич М. Литовские татары. Вильно, 1906"¹⁵. Станіслаў Дзядулевіч у кнізе па генеалогіі літоўскіх татараў піша пра кнігі Шымялевіча: "Szymbielewicz Michal. Szkice etnograficzne o Tatarach litewskich. 1906."¹⁶ і "Szymbielewicz Michal. O tatarach w powiecie lidzkim. Lida. 1914"¹⁷ (верагодна, абедзве кнігі ўсё ж на рускай мове). Апошняя кніга - рукапіс, які не быў надрукаваны, сам Міхал Шымялевіч пісаў ў рэцэнзіі на кнігу Станіслава Кручынскага "Татары - літоўцы"¹⁸: "З бібліографіі гэтай кнігі, даведаўся, што мае рукапісныя нататкі "Аб татарах літоўскіх у Лідскім павеце" не загінулі, а знаходзяцца ў добрых руках - у зборах сп. Леана Кручынскага ажно ў Гдыні"¹⁹.

Праз шмат гадоў даследчык успамінаў, як ён збіраў матэрыял для гэтых кніг: "Болей за трывіцаць гадоў тamu (тэкст напісаны ў 1930-я гг. - Л.Л.), будучы маладым, рухомы адзіна ўласнай цікавасцю, калі на возе, а часцей пешшу абышоў дзясяткі татарскіх ваколіц і фальваркаў і некалькі мусульманскіх мячэцяў у паветах Лідскім, Віленскім, Ашмянскім і Наваградскім, пабываў у дабрадушных і гасцінных татарскіх сем'ях і ў выніку сваіх краязнаўчых вандровак напісаў такую невялікую працу пра літоўскіх татараў - этнографічныя нарысы. Гэтая кніжка, пасля таго, як рэдактары прыбрали некалькі вельмі небяспечных, на

⁷ Памятная книжка Виленской губернии на 1890 г. Вильно, 1889. С. 240-241.

⁸ Памятная книжка Виленской губернии на 1902 г. Вильно, 1901. С. 271.

⁹ Виленские губернские ведомости. № 2. 7 января 1904.

¹⁰ Kuryer Litewski. № 276. 5 (18) grudnia 1906.

¹¹ Памятная книжка Виленской губернии на 1908 г. Вильно, 1908. С. 142.

¹² Орган па сялянскіх спраўах у Расійскай імперыі, адміністрацыйна-судовая ўстанова, вышэйшая для земскіх начальнікаў і гарадскіх суддзяў.

¹³ Шимелевич М. Город Ліда и Лідскі замак: исторический очерк. Вильна: Типография "Русский Печинъ", 1905.

¹⁴ Трусаў А. Стараўніх муроў адраджэнне. Мінулае і сучаснасць Лідскага замка. Мінск, 1990.

¹⁵ Marcinkowski Christoph. The Islamic World and the West: Managing Religious and Cultural Identities in the Age of Globalisation. LIT Verlag Munster, 2009. S. 107.

¹⁶ Stanislaw Dziadulewicz. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce. S. 329.

¹⁷ Stanislaw Dziadulewicz. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce. S. XI.

¹⁸ Stanislaw Kryczynski. Tatarzy Litewscy. Warszawa, 1938.

¹⁹ Szymbielewicz Michal. Na marginesie "Tatarow litewskich" // Ziemia Lidzka № 3 - 1938. S. 37.

тыя часы, старонак (напрыклад, пра ахвяраванне чорнага барана, супольныя з праваслаўнымі пілігрымкі на мусульманскія могілкі), пры канцы 1905 г. надрукаваная ў Вільні на 12 старонках"²⁰.

З 1905 да 1908 г. прозвішча Шымялевіча знікае з даведнікаў Віленскай губерні.

З успамінаў Яна Сегеня²¹ (гл. дадаткі) вядома, што малады гісторык-аматар атрымаў грант ад нейкага польскага гістарычнага таварыства для вучобы ў Кракаве, верагодна, у знакамітым Ягелонскім універсітэце. Як вядома, Кракаў у той час знаходзіўся ў Аўстра-Венгрыі, і можна выказаць здагадку, што вучыўся таленавіты лідзянін за гроши нейкага польскага таварыства ў Кракаве. Атрымаўшы вышэйшую гістарычную адукцыю ў єўрапейскім універсітэце, даследчык вяртаецца ў Ліду.

24 лютага 1910 г., пастановай Лідскага павятавага з'езду, "лідскому месцічу Mихailu Iванавічу Шымялевічу дазволена вядзенне чужых спраў, якія разбіраюцца земскім начальнікам Лідскага павета, гарадскім суддзёй г. Ліды, у Лідскім павятовым з'ездзе і ў Віленскім губернскім "присутствіи"²². Як раз пра гэты перыяд ягонай дзейнасці пісаў Ян Сегень: "...ён працаваў прысяжным павераным²³ (здаў нейкія дзяржаўныя экзамены ў Расійскай імперыі), вёў справы большасці маёнткаў вакол Ліды і меў вялікія магчымасці вывучаць дакументы продкаў шматлікіх сем'яў" (гл. дадаткі).

Пра вывучэнне радавых папераў аднаго з лідскіх старажылаў - Казіміра Вісманта - і працяглыя размовы з ім напісаў і сам Шымялевіч ва ўспамінах: "50 гадоў таму (успаміны надрукаваны ў 1937 г. - Л.Л.) быў гэты чалавек у росквіце сіл, трохі сіаваты, трохі лысаваты, але шыракаплечы, румяны і да жансчын цікаўны. Яго белая хатка пад саламянym дахам, стаяла на Вісмантах пад Лідай, пры абсанжаным бярозамі наваградскім гасцінцы... У старога ўхатцы пад столлю стаяла скрынка, поўная старых пажоўкіх папер, пісаных і па-славянску, і па-польску, памятаючых часы караля Аляксандра Ягелончыка... Стары Вісмант ведаў на памяць свой вялікі шматаркушовы радавод з усімі датамі і ведаў шмат цікавых гісторый"²⁴. Вось у такі час пачынаў праца-

ваць Шымялевіч, у час, калі ў скрыніх шараковай беларускай шляхты старанна захоўваліся дакументы XV-XVI стст. на старабеларускай мове!

Казімір Вісмант меў сына, якога ён вучыў на арганіста і ажно чатыры дачкі. "...Да пана Казіміра вечарамі хадзіла на пасядзелкі і размовы лідская прыгарадная моладзь, вядома, у доме трох дарослыя дачкі і чацвёртая, Броня, ужо ўбіваецца ў пёры". Моладзь гуляла ў гульні, часам распавядала ўсялякія цікавыя гісторыі, анекдоты, байкі, жахі альбо пра чары і незвычайнія з'явы. "Часам дэкламавалі "Kiwona mecenika bozego"²⁵, "Uchwale gromady zydowskiej o oddaniu syna Chaski w soldaty" за тое, што не хадзіў у лазню... альбо такія вершы, як "Панскае ігрышча" ці "Адказ на панскае ігрышча" і іншыя, якія праз нейкі час былі надрукаваныя ў Кракаве ў кніжачках Мацея Бурачка"²⁶. З гэтых некалькіх радкоў бачна, што вершы Францішка Багушэвіча на Лідчыне мелі папулярнасць яшчэ да выдання ягоных кніжак, перапісваліся і чыталіся падчас вячорак, што само па сабе з'яўляецца цікавым навуковым фактам. Вось так у Шымялевіча заўжды: у кожнай сваёй працы ён акрамя галоўнай тэмы часта ў некалькіх радках дае цікавую інфармацыю, якая шмат каштуе.

Вядома, што ў 1914 г. Міхал Шымялевіч працаў ві Віленскай публічнай бібліятэцы і, верагодна, ён быў апошнім, хто бачыў рукапісы і архівы Тодара Нарбута якія ў свой час былі прывезены сюды з Шаўрово пасля смерці гісторыка па камандзе Мураўёва-вешальніка²⁷.

Улетку 1914 г. началася Першая сусветная вайна. Праз шмат гадоў Міхал Шымялевіч напіша найцікавейшыя успаміны пра пачатак Першай сусветнай вайны ў нашым горадзе²⁸.

У 1914 г. у "Віленскіх губернскіх ведамасцях" з'яўляецца інфармацыя пра Івана Іванавіча Шымялевіча²⁹, роднага брата гісторыка.

У 1915 г. Шымялевіч пакінуў родны горад, стаў бежанцам. Стары лідзянін Іосіф Хруль, мой цесць, успамінаў: "Калі Шымялевіч уцякаў ад немца ў Першую сусветную вайну, ён свае рэчы адвёў на захаванне ў Ёдкі (вёска пад Лідай. - Л.Л.), дык у яго толькі кніг быў поўны воз!"³⁰. Пэўна ж, у гэтым возе

²⁰ Szymielewicz Michal. Na marginesie "Tatarow Litewskich" // Ziemia Lidzka. 1938. № 3. S. 37.

²¹ Сын Яна Сегеня - сябра Шымялевіча, таксама Ян Сегень, інжынер, аўтар успамінаў "Lida (1938-1939). 5-tym Pulk Lotniczy, szkoła rzemieślnicza" (<http://pawet.net>).

²² Віленскія губернскія ведомосты. № 18. 3 марта 1910.

²³ Присяжны павераны - адвакат у Расійскай імперыі пры акруговыム судзе або судовай палаце. На пасадзе патрабавалася вышэйшая адукцыя.

²⁴ Szymielewicz Michal. Z tamtego swiata // Ziemia Lidzka. 1937. № 11. S. 125.

²⁵ Легенда пра Ківона, божага пакутніка. Гл.: Kiwon: Pociech, zywot i smierc Kiwona bozego, meczennika zydowskiego. Bracia Worzallowie, 1913.

²⁶ Szymielewicz Michal. Z tamtego Swiata. S. 126.

²⁷ Sniezko Aleksander. Dziejopisarz narodu litewskiego // Ziemia Lidzka. 1036. № 9. S. 10.

²⁸ Szymielewicz Michal. Lida w latach wielkiej wojny // Ziemia Lidzka. 1938. № 7-8. S. 185-198.

²⁹ Віленскія губернскія ведомосты. № 73. 13 сенцября 1914.; Віленскія губернскія ведомосты. № 43. 6 іюня 1915.

³⁰ Хруль Іосіф. Размова са старымі шляхціцамі // Лідскі летапісец. 2012. № 3 (59). С. 59.

быў і архіў даследчыка.

Пасля 1918 г. Шымялевіч вярнуўся ў Ліду і пе-
ражыў усе навальніцы, якія прыйшлі праз наш горад.
Пішучы ў 1937 г. аб расстрэле Тухачэўскім у жніўні -
верасні 1920 г. пад Лідай 40 бязвінных закладнікаў, ён
заўважыў: "Мой Божа! Ці ж гэты малады і хцівы да
славы і ўлады, інтэлігентны афіцэр Тухачэўскі, якога
бачыў я на вуліцах Ліды ў аўтамабілі, пакрытым чыр-
вонай палярынай з залатымі махрамі, калі зацвер-
джваў выракі асобага аддзела, ці думаў ён пра тое,
што калісьці і сам ён будзе расстраляны ў патыліцу
з браунінга? Забіты так, як і няячасных ахвяр забівалі
на яго камандзе"³¹.

9 лістапада 1922 г. была абрана першае польскае
лідскае павятовае самакіраванне ў складзе: Павятовы
аддзел і Павятовы соймік. Сярод 6 членаў Павятовага
аддзела быў і Міхал Шымялевіч³². Гэта значыць, што
гісторык адразу патрапіў у "вярхі" польскай павятовай
улады. Але пасля стварэння ў каstryчніку 1926 г. у
Лідзе гуртка "Таварыства беларускай школы"³³ Міхал
Шымялевіч стаў сябрам гэтай арганізацыі. ТБШ была
створаная ў 1921 г. у Вільні і імкнулася распаўсюдж-
ваць веды і дапамагаць асвеце сярод беларусаў, пашы-
раць беларускія школы і беларускую асвету, у статуте
арганізацыі было напісаны: "Пашыраць і памагаць
асвеце ў беларускім нацыянальным, людскім і хрыс-
ціянскім духу".

У 1927 г. сябар ТБШ Міхал Шымялевіч
удзельнічаў у выбарах у Раду г. Ліды. На гэтых выбарах
беларусы выставілі свой асобыны спіс і правялі свайго
кандыдата. Цікава, што ў Лідзе падчас гэтых выбараў
польская хадэцыя прапанавала беларусам трох месцы
з умовай зблакавацца з імі супраць яўрэяў. Але бела-
русы на гэта не пагадзіліся³⁴. Беларуская газета "Наша
праўда" пісала пра гэту падзею: "Услед за Вільняй і
у Лідзе зроблены першы крок да заваявання места -
17.VII адбыліся выбары ў мясцовую Раду і па сьпісу
Беларусаў і тутэйшага працоўнага жыхарства
прайшоў у Раду адзін беларус - Сябра Нагляднае Рады
Лідзкае Акр. Упр. Т-ва Бел. Школы Міхал Шымялевіч...
Самастойнае выступленыне беларусаў мае вялізарнае
значэнне: 1) гэта - першая спроба ў больш шырокай
меры, што паказала абуджэнне нацыянальнай
свядомасці ў тутэйшага жыхарства; 2) беларусы
усё-ж такі маюць аднаго прадстаўніка ў Радзе
(сабралі галасоў на 1,5 раднага); 3) выявіліся ўсе
прадажныя і падлізныцкія элементы нашага грама-
дзянства, якія аканчальна скампрамітаваліся ў вачох
грамадзян месты Ліды. Рэзультаты выбараў на-
ступныя: № 1. (выбары спіс № 1. - Л.Л.) Дэмакра-

Lista Nr. 4

Nazwisko i imię	W	Zawód	Adres dokładny
1 Szymielewicz Michał	47	biuralista	Wyzwolenie 82
2 Makarewicz Aleksander	39	chem. abs. uniw. Mos	Slobódka I, 38
3 Grusza Jan	51	państwuc.	Poleńska 13
4 Soroka Mikołaj	37	rolnik	Zakasanka 28-a
5 Bińkowicz Piotr	35	fokatrz metalowy	Suwalska 40
6 Wasilowski Michał	60	właśc. drob. nier.	Legionowa 1-b
7 Cholewiński Konstanty	33	cieśla	Slobódka II 35
8 Lipiński Józef	34	rolnik	Slobódka II 39
9 Żukowski Konstanty	60	właśc. drob. nier.	Dworcowa 11
10 Grajcew-Drewic Włodzimierz	39	rolnik	Morgi 9
11 Wysocki Borys	43	pracownik	Wyzwolenie 27
12 Wiergiejczyk Piotr	39	mechanik	Suwalska 112

*Białorusiów i tutejszej ludności pracujących.
Pełnomocnik listy Mikołaj Korotki zamieszkały w Li-
dale pesz ul. Dworcowa 1 Nr 11.

*Лідскі выбарчы спіс № 4 1927 г. Віленская газета
"Slowa" № 161-1927.*

тычныя хрысьціянскія мяшчане, урадоўцы і ўмы-
словыя працаўнікі (Група бурмістра Бэрмана), 3 ман-
даты; № 2. Прафэс. Саюзы, працоўная інтэлігенцыя,
дробныя дамаўласнікі і неарганіз. работ (P. P. S.), 3
манд.; Блён Хрысьц. (N. D. i Ch. D.) 6 манд.; № 4.
Беларусы і тутэйшас працоўнае жыхарства, 1 ман-
дат; № 5. Земляробы і дамаўласнікі - жыды (Група
заступніка бурмістра Вінцукоўскага), 1 мандат; №
6. Жыдоўскі нац. блён, 9 манд.; № 7. Жыдоўскі Работ.
блён, 1 манд."³⁵.

Газета "Сялянская ніва" таксама пісала, што "на
беларускаму съпіску ў м. Лідзе прайшоў у меставую
раду адзін Беларус"³⁶. З віленскай газеты "Слова"
даведваемся, што беларускі радны ў гэты час жыў па
аддрэсе: вуліца Вызвалення, 82³⁷. Радны Міхал Шымя-
левіч быў выбраны адным з трох членаў Ацэнкавай
камісіі пры Скарбовай управе³⁸.

З артыкулаў гісторыка бачна, што ён добра ве-
даў беларускую мову і лічыў найлепшым узорам для
пераймання старабеларускую мову Метрык ВКЛ: "...

³¹ Szymielewicz Michał. Z tamtego swiata // Ziemia Lidzka. 1937. № 11. S. 120.

³² Zycie Nowogrodzkie. № 265 (299). 30 pazdziernika 1928.

³³ Горны Аляксандар. Беларуская сялянска-работніцкая грамада ў Лідзе (Частка 1) // Лідскі летапісец. 2014. № 3 (67). С. 84.

³⁴ Наша праўда. № 32. 23 ліпеня 1927 г.

³⁵ Наша праўда. № 34. 30 ліпеня 1927 г.

³⁶ Сялянская ніва. № 57 (108). 23 ліпеня 1927.

³⁷ Slowo. № 166 (1479). 24 lipca 1927.

³⁸ Zycie Nowogrodzkie. № 293 (650). 24 pazdziernika 1929.

санраўднай скарбніцы фанетыкі, марфалогіі і слоўніка беларускай мовы"³⁹. З ягоных жа этнографічных артыкулаў мы даведваемся, на якой мове гаварылі, спявалі, святкавалі вяселлі лідзяне ў 1930-х гг.

З 1928 г. лідскім старастам прызначаецца Генрык Багаткоўскі (1893-1967), праз год ён жэніцца з сярэдняй дачкой гісторыка - Зоф'яй Шымялевіч (1907-1996), і ў 1930 г. нараджаецца першы ўнук - Земавіт (1930-2011). Генрык Багаткоўскі нарадзіўся ў горадзе Ловіч (каля Лодзі) і зрабіў хуткую кар'еру чыноўніка: у 1926 г. ён абіраецца ў павятовую раду касы хворых⁴⁰ Ловіча⁴¹, ужо ў 1927 г. ён працуе інспектарам па са-макіраванні Наваградскай ваяводской управы⁴², а з траўня 1928 г. - лідскім старастам⁴³. Пры канцы 1933 г. Багаткоўская перавялі на раўнацэннае месца ў Беражаны Цярнопальская ваяводства⁴⁴. У сярэдзіне 1930-х гг. яго пераводзяць у Варшаву на пасаду інспектара Міністэрства ўнутраных спраў⁴⁵.

У 1929 г. ад сухотаў памірае муж старэйшай дачкі Юзаф. Вось ён пахаваны на старых лідскіх могілках⁴⁶.

24 лістапада 1929 г. адбылося паседжанне бацькоўскага камітэта Дзяржаўнай гімназіі імя Карала Хадкевіча. Ва ўправу бацькоўскага камітэта гімназіі сярод іншых быў абраны і Міхал Шымялевіч, відавочна, на-вучэнкай гэтай установы тады была малодшая з трох дачок гісторыка⁴⁷.

У 1930 г. Міхал Шымялевіч быў сябрам Акруговай выбарчай камісіі № 62 у Лідзе на выбарах у Сойм⁴⁸. 25 сакавіка адбылося першае паседжанне Акруговай выбарчай камісіі. Узначаліў камісію судзя Шчасновіч, чальцамі камісіі сталі камісар Касы хворых у Лідзе Яўген Галембіёўскі (прызначаны ваяводам), Міхал Шымялевіч і Марак Карчмар (абраныя Лідскай гарадской радай), Міхал Шыманскі і Юзаф Задурскі (абраныя соймікам Лідскага павета).

Да 1930-х гг. беларускі рух у горадзе у значанай ступені быў разгромлены, і на выбарах у гарадскую раду 1930 г. Міхал Шымялевіч абіраўся па спісу Хрысціянскага гаспадарчага аб'яднання. Наваградскае

жыццё" паведамляла пра арганізацыю паседжанне выбарчага камітэта гэтага аб'яднання: "У сувязі з выбарамі ў гарадскую раду 27 чэрвеня ў Дзяржсаўнай гімназіі сабраліся 200 прадстаўнікоў розных груп хрысціянскай грамады горада, каб утварыць выбарчы блок. Перад прадстаўнікамі выступіў кс. Баярунец. Старшынём схода браны прафесар Казлоўскі. Пасля працяглай дыскусіі быў абраны камітэт, у які ўваішли Шымялевіч, Радзевіч, кс. Баярунец, Пеляк, Раішкоўскі, Казлоўскі, Мейлун, Баркоўская, Балевіч, Вярсоўскі, Пашук, Васілоўскі, Садоха, Ёдка, Селужынскі, Міхнеўскі і Грэбаба"⁵⁰. У выніку выбараў з 24 мандатаў, выбарчы спіс № 4 (Гаспадарчае аб'яднанне хрысціян г. Ліды) атрымаў толькі адзін мандат (Міхнеўскі)⁵¹. І таму з 1929 па 1935 г. Шымялевіча няма ў спісах радных г. Ліды⁵².

Аднак у 1935 г. ён зноў абіраецца ў Гарадскую раду⁵³. У Гарадской радзе, абрацай у красавіку 1939 г., Міхала Шымялевіча няма⁵⁴.

У 1936-1939 гг. Шымялевіч быў сябрам рэдакцыйна-выдавецкага камітэта часопіса "Лідская зямля" ("Ziemia Lidzka"), дзе ён апублікаваў каля 30 краязнаўчых артыкулаў, яго матэрыялы друкаваліся ў кожным нумары. Гэтыя артыкулы былі розныя па тэматыцы: гістарычныя, геаграфічныя, этнографічныя, усе яны грунтаваліся на велізарным фактычным матэрыяле. Ягоныя артыкулы вызначаліся найвышэйшым навуковым узроўнем у спалученні з бытавымі ведамі з жыцця Лідчыны, бачна, што аўтар запісваў шматлікія размовы са старымі лідзянамі. Наогул, у "Лідской зямлі" былі надрукаваны дзясяткі арыгінальных, цікавых артыкуалаў па гісторыі Ліды і яе наваколля, па гісторыі вызвольных і палітычных рухаў, аб асаблівасцях укладу мясцовага жыцця, народных звычаях, эканамічным становішчам і іншых пытаннях. З артыкуалаў часопіса пайставала гісторыя вёсак, маёнткаў, мясцічак, кульгавых установаў усіх канфесій, распавядалася пра даследаванні курганоў і іншых археалагічных і архітэктурных помнікаў, трагічныя падзеі падстання 1863-1864 гг., ваенныя дзеянні 1918-1921 гг., асвятыя-

³⁹ Szymielewicz Michal. Bibliografia. Zapisy Biellaruska Naukowaha Tawarystwa. Wydanne nieperuya-dycznae. Wilnia, 1938 h. Zeczyt I. Str. 69. ndc. 3 // Ziemia Lidzka №7-8-1938. S.99-100.

⁴⁰ Каса хворых - грамадская страхавая арганізацыя, якая забяспечвала фінансаванне аховы здароўя яе членаў, кіраўніцтва арганізацыі выбіраліся падчас мясцовых выбараў.

⁴¹ Lowiczanin. № 39. 24 wresnia 1926.

⁴² Zycie Nowogrodzkie. № 1. 14 maja 1927

⁴³ Slowo. № 118 (1729). 25 maja 1928.

⁴⁴ Kurier Nowogrodzki № 352 (769). 29 grudnia 1933.

⁴⁵ Dziennik Urzadowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. 1936. № 34.

⁴⁶ Szymielewicz Michal. Z tamtego swiata // Ziemia Lidzka. 1937. № 11. S. 120.

⁴⁷ Zycie Nowogrodzkie. № 327 (684). 26 listopada 1929.

⁴⁸ Wilenski Dziennik Wojewódzki. № 5. 21 marca 1930.

⁴⁹ Slowo №71 (2281). 26 marca 1930.

⁵⁰ Zycie Nowogrodzkie № 149 (863). 1 lipca 1930.

⁵¹ Slowo № 173 (2383). 31 lipca 1930.; Zycie Nowogrodzkie № 179 (863). 5 sierpnia 1930.

⁵² Ogniwa. 1932. № 11. S. 21.

⁵³ Szymielewicz Michal. Miasto Lida w 1938 roku // Ziemia Lidzka. 1938. № 11. S. 146.

⁵⁴ Kurjer Wilenski. № 116 (4792). 28 kwietnia 1939.

лася самае шырокое кола сучасных проблем: стан сельской гаспадаркі, эканамічнага жыцця горада, культуры. Напрыклад, у артыкуле М. Шымялевіча "Горад Ліда ў 1938 годзе" пададзена найпадрабязнейшая хараўтарыстыка эканомікі, бюджету горада, адміністрацыйнай сістэмы, этнічнага, сацыяльнага, прафесійнага і канфесійнага складу яго жыхароў. Пра значэнне "Лідскай зямлі" напісаў вядомы спецыяліст па краязнаўстве прафесар Віленскага юніверсітэта М. Ліманоўскі, ён адзначаў, што часопіс "спрабуе адваліць магільную пліту забыцца з Лідчыны і на свято дзённае дастанца багацці гэтай зямлі"⁵⁵.

У той час тэксты Міхала Шымялевіча атрымалі агульнае прызнанне. Віленская прэса пры канцы 1930-х гг. адзначыла вылучала Шымялевіча сярод аўтараў "Лідскай зямлі" і называла "найлепшым знаўцам лідскай гісторыі і нястомнім збіральнікам мясцовых народных звычаяў"⁵⁶. (Усе артыкулы Міхала Шымялевіча, надрукаваныя ў даваеннай "Лідскай зямлі", можна прачытаць на сایце "Павет". - Л.Л.) А лідскія гімназісты па ягоных матэрыялах нават праводзілі краязнаўчыя вечарыны, напрыклад, у суботу 26 лістапада 1938 г. у Дзяржакунай гімназіі імя Караля Хадкевіча прайшла краязнаўчая вечарына, якую арганізавалі вучні другога класа: "Рэшту тэмаў для вечарыны моладзь узяла ў артыкулах наўвібітнайшага лідскага краязнаўца Міхала Шымялевіча з газеты "Лідская зямля""⁵⁷.

Менавіта ў тыя гады лідскі гісторык здабыў, збярог і надрукаваў у другой палове 1930-х гг. цікавыя мемуары Мірана Браніслава Нарбута пра Лідчыну, гісторык пісаў: "Мемуары я атрымаў у 1913 г. з рук пана Мацея Марачэўскага, ганаровага суддзі Лідскага павета, якому тут за дазвол апублікаўць мемуары сардэчна дзякую. Божа адуздзяч! Мемуары напісаны на 107 старонках фармату чвэрці звыклага аркуша паперы рукоj аўтара... Сам тэкст мемуараў у некалькіх месцах не чытаецца..."⁵⁸.

Цікавую інфармацыю пра гісторыка ў 1930-я гг. у свой час расказаў старожыл горада, мой цесць, Хруль Іосіф Іосіфавіч: "Я ведаю, што ён быў з Пелясы і быў адукаваны. Прыхільна ставіўся да левых партый і таму меў праблемы з уладай. Потым ягоная дачка

выйшла замуж за лідскага старасту... і тады Шымялевічу стала лягчэй жыць, аднак і перастаў быць левым. Мой стрыечны брат, Адам Хруль⁵⁹, з ім сябраваў... Яны нярэдка ў Яна Сегеня⁶⁰ сустракаліся, тут на Зарэччы⁶¹ ... Адам Хруль расказваў... што адзін раз сядзелі... пілі гарбату ў Януша Сегеня, сын Сегеня (той самы, які напісаў успаміны пра гісторыка, гл. дадаткі. - Л.Л.) быў яшчэ падлеткам, і разгаварыліся пра шляхту, пра гербы, сын Сегеня запытаў у Шымялевіча: "А якога пан гербу?", стала ціха-ціха... Шымялевіч трохі памаўчаў і кажа: "А я герба вэнджсанага селядца! Пеляскі мужык!"⁶² ... Дом яго ў Лідзе да апошняга часу стаяў. Вось як падыходзіш да мосціка па Энгельса⁶³, па левым баку... бокам да вуліцы, ён ужо ўрос у зямлю..."⁶⁴.

Дом, дзе жыў Міхал Шымялевіч, захаваўся да нашага часу, лідзянка Е. Ярмант успамінала што пры канцы 1930-х гг.: "На скрыжаванні вуліц Гражыны⁶⁵ і Гарыстай⁶⁶ стаяў дом Шымялевічаў. Дом быў драўляны, дагледжсаны, адгароджсаны ад вуліцы прыгожым плотам". Цікавым было нацыянальнае самавызначэнне гісторыка пры канцы 1930-х гг., Ярмант пісала: "Я ніколі не бачыла ўладальніка гэтага дома, але добра ведала яго па расказах бацькоў. Калі пана Шымялевіча пыталіся пра яго нацыянальнасць, той заўсёды адказваў, што ён "тутэйшы". Гэта быў, на нашу думку арыгінальны, але досыць поўны адказ. Ён побытам тутэйшы, здаўна жыве ў гэтым горадзе, і яго не цікавілі нацыянальнасці іншых жыхароў"⁶⁷.

Тутэйшы гэта такое вызначэнне краёвасці⁶⁸ для простага чалавека, каб ён цябе зразумеў, але як бачым не надта адукаваныя бацькі мемуарысткі зразумелі што кажа гэты высокаадукванны чалавек, але такое самавызначэнне пры канцы 1930 гг. было ўжо дзіўнаватым. Можна з дастаковай упэўненасцю казаць, што Шымялевіч да канца 1930-х гг. заставаўся краёўцам - прадастаўніком самай папулярнай палітычнай плыні ў нашым краі да 1917 г., калі нацыянальныя рухі канчаткова разышліся, але шмат хто нават з лідараў беларускага руху (напрыклад Луцкевічы) заставаўся верным краёвай ідэалогіі.

Іосіф Хруль успамінаў пра гэтыя часы жыцця гісторыка: "...Шымялевіч трymаў натарыяльную

⁵⁵ Саітава Валянціна. Лідскія краязнаўцы ў 20-30-я гг. // Бібліятэчны свет. 1999. № 3. С. 31.

⁵⁶ Slowo. № 70 (6352). 12 марта 1939.

⁵⁷ Kurjer Wilenski. № 328 (4646). 29 listopada 1938.

⁵⁸ Ziemia Lidzka. 1936. № 5.

⁵⁹ Адам Хруль (1892-1950), войт Радунскай гміны ў 1930-я гг.

⁶⁰ Ян Сегень (1875-1973), сусед і сябар Шымялевіча, сваяк Адама Хруля, аўтар "Успамінаў пра Ліду канца XIX стагоддзя", гл.: Лідскі летапісец. 2002. № 4 (20). С. 26.

⁶¹ Раён горада, цяпер каля вуліцы Калініна.

⁶² Хрулі з лідскай шляхты герба "Праудзіц", Сегені з лідскай шляхты герба "Сыракомля".

⁶³ Цяпер вуліца Грунвальдская.

⁶⁴ Хруль Іосіф. Успаміны старога шляхціца // Лідскі летапісец. 2012. № 2 (58). С. 57.

⁶⁵ Цяпер вуліца Грунвальдская.

⁶⁶ Цяпер вуліца Стралкоўская

⁶⁷ Ярмонт Е. В тени замка Гедеміна. Ліда, 1995. С. 46.

⁶⁸ Краёўцы (Krajowcy) - палітычная плынь першага дзесяцігоддзя XX ст. у Беларусі і Літве, дзеячы якой сумяшчалі ў сваёй праграме аўтанамісцкія ("краёвые"), ліберальныя і інтэрнацыянальныя лозунгі

Дом Шымялевіча ў Лідзе, 2010 г.

кантору ў Лідзе, яна была яго, але зарэгістравана была на іншае імя. Канешне, ведалі ўсе, што кантора яго. Адам рассказваў, што ён быў такі прафіўны чалавек. Але казаў, што не давалі яму тут разгуляцца"⁶⁹. У спісе лідскіх радных, як у 1928 г., так і ў 1935 г. пра прафесійную дзейнасць Шымялевіча было напісаны "biuralista"⁷⁰, такім тэрмінам можа называцца як шаргавы клерк, так і начальнік нейкага бюро, верагодна, якраз нейкай натарыяльнай ці юрыдычнай канторы.

Тым не менш у газетах яго таксама называлі і адвакатам. Напрыклад, летам 1935 г. падчас земляных работ па рэгуляцыі Лідзейкі, каля замка Гедзіміна ў Лідзе былі знайдзены "масіўныя валы, якія згодна з тлумачэннямі знаўцы гісторыі адваката Шымялевіча, праўдападобна з'яўляюцца рэшткамі гістарычнай дамбы, якая служыла для ўтримання ці пуску вады ў рабы вакол замка"⁷¹.

З прэсы бачна, што гісторык чытаў публічныя лекцыі для гараджан. Напрыклад, увесну 1932 г. ён прачытаў цыкл лекций аб лідскай гісторыі, прэса абвясціла: "У суботу 23 красавіка, а 18-й гадзіне у зале лідскага староства Міхал Шымялевіч прачытае працяг свайго дакладу "З гісторыі Ліды". Даклад будзе вельмі цікавы"⁷². Аб'явы пра пачатак цыклу лекций я не знайшоў, але з тэксту зразумела, што гісторык рабіў некалькі дакладаў.

На пачатку 1939 г. газеты "Кур'ер Віленскі" і "Лідская зямля" друкуюць паведамленні пра шлюб малодшай дачкі Шымялевіча: "13 лютага а 16-й

гадзіне ў Фарным касцёле адбыўся шлюб панны Анны Шымялевіч (дачка знанага лідскага гісторыка) з панам паручнікам Адамам Махніцам"⁷³, "у шлюбе ўзялі ўдзел ксёндз-капелан мясцовага гарнізона, група афіцэраў на чале з камандзірам палкоў, знаёмыя і сябры маладых"⁷⁴.

13 красавіка 1940 года сем'я "ворагаў народа" з Заходняй Беларусі, каля 130 тысяч чалавек, у асноўным жанчыны і дзеці, былі дэпартаваныя ў неабжытыя раёны паўночнага ўсходу СССР. Гэта была не першая і не апошняя высылка - вывозіць людзей пачалі яшчэ восенню 1939 г. Тады ж Міхал Шымялевіч быў вывезены ў Казахстан, а ягоны дом плошчай 71,41 м² у Лідзе быў канфіскаваны⁷⁵. У дому жылі настаўнікі, якія прыехалі з СССР⁷⁶.

13 красавіка 1940 г. 60-гадовы даследчык разам з сваёй жонкай і малодшай дачкой, жонкай польскага афіцэра, быў кінуты ў вагоны для быдла і разам з іншымі тысячамі лідзян вывезены паміраць у казахстанскі стэп, сям'ю пасялілі ў Палудзінскім раёне Паўночна-Казахстанскай вобласці, за 40 кіламетраў ад Петрапаўлаўска.

У 1950-я гг. Міхал Шымялевіч апісваў высылку і сваім лісце да былога суседа па Лідзе Вітольда Драмовіча. Інфармацыя з гэтага ліста дадае шмат важкага да вышэй надрукаванай працы, і таму я дазволю сабе працытаваць вялікі кавалак:

"Я 13 красавіка 1940 года быў вывезены разам

⁶⁹ Хруль Іосіф. Успаміны старога шляхціца. С. 57.

⁷⁰ Słowo. № 166 (1479). 24 lipca 1927.; Szymielewicz Michal. Miasto Lida w 1938 roku. S. 146.

⁷¹ Słowo № 216 (4065). 9 sierpnia 1935.

⁷² Kurier Nowogrodzki № 92 (178). 22 kwietnia 1932.

⁷³ Kurjer Wilenski. № 46 (4722). 15 lutego 1939.

⁷⁴ Ziemia Lidzka. 1939. № 2.

⁷⁵ <http://news.tut.by/society/152184.html>

⁷⁶ Ярмонт Е. В тени замка Гедеміна. С. 111.

са сваёй жонкай і малодшай дачкой, жонкай польскага афіцэра на ўсход.

Разам з намі было вывезена з Ліды і павета некалькі тысяч душ. Вывезеных раскідалі па некалькіх раёнах Паўночнага Казахстана. Каля тысячы нашых людзей яны пасялілі ў Палудзінскім раёне Паўночна-Казахстанскай вобласці, за 40 кіламетраў ад Петрапаўлауска. Тут няячанская людзі рассяліліся па вёсках у жабрацкіх хатках, збудаваных з вялікіх неабпаленых цаглін з гліны, гною і саломы. Тыя бедныя хаткі мелі дахі з плеценых лазовых матоў, змазаных глінай. У хатках крайняя беднасць, і мы, колькі там жылі, жылі толькі з таго, што прадавалі сваю воторатку за бульбу, малако і вельмі рэдка за нейкі кілаграм муки. Наши людзі, а гэта былі практична ўсе жанчыны з дзецьмі, жонкі паліцывянятую, афіцэраў, сяржантаў, урадоўцаў, якія на вайне з Гітлерам былі забітыя, забраныя да няволі немецкай або забраныя Саветамі, сядзелі ў вязніцах ці лагерах у Катыні, Казельску, Стараўельску і іншых месцах. Мужчын было вельмі мала і то адны дзяды. Хто мог, пайшоў на працу. Хто рабіў у гразі і вадзе цэглу, хто запісаўся ў калгасы або саўгасы. Я атрымаў працу пры інжынерах, якія шукалі нафту ў стэнах Казахстана. Хадзіў з усёй партыяй па стэнах, начаваў у палатках. Што чалавек зарабляў, тое з'ядаў і не наядаваўся. Лета было гарачае. 40 гр. цяпля.

Прышла зіма, снежная, марозная і доўгая. Мароз трываўся 30-40 гр. Наши людзі вымушаны былі разам з усімі ісці на цяжкія работы - ачышчэнне снегу з чыгуначнай каляі, на будоўлі нафтавых вышак, і ўсё гэта ў холадзе, у голадзе, у голадзе і практична задарма. Прышла вясна 1941 г., толькі распачаўся летнія работы, як выбухнула вайна Сталіна з Гітлерам. Рускіх людзей набралі ў войска, а нас, не пытаючыся, ці хочам, ці жадаем, запакавалі на цяжкі і вывезлі за паўтары тысячы кіламетраў у Кустанайскую вобласць і пасялілі ў палатках над рэчкай Таболам ды пагналі на работы - капаць і ўкладваць баласт на будоўлі новай чыгункі. Там зноў у гразі, у голадзе, у вошах правялі некалькі месяцаў.

Напалі на нас розныя азіяцкія хваробы, язвы, сверб і ліха ведае што. Ледзь восенню вырваліся з таго пекла і па вялікіх мухах жменька нас вярнулася ў Паўночны Казахстан. Там мы пагінулі б, бо за першы год толькі з нашай групы палякаў памерла 50 чалавек, пераважна з голаду. Але Пан Бог усё-ткі выказаў сваю міласэрнасць. Генерал Сікорскі дамовіўся са Сталіным, выпусцілі польскіх вязняў, генерал Андерс пачаў фармаваць там польскую армію, а нас, палякаў, Амерыка і Англія ўзялі пад сваю апеку. Далі нам сякую-такую дапамогу, і мы началі аджываць. Але калі наша польскае войска аказалася выпраўленым у Іран за Каспійскае мора, то Саветы ўсіх тых, хто не пайшоў у войска (жанчын, дзяцей, старых) затрымалі ў сябе

ў якасці закладнікаў. Абвяzcілі сваімі падданымі і загадалі выдаць нам савецкія пашарты, як іх падданым. Плач, енк, што ўжо ніколі не вернемся да сваёй Айчыны. Сам я проста не хацеў гэтага прымата і падгаворваў іншых, каб супраціўляліся і не бралі. Цвердзіў усім, што над намі апякуеца Англія, і Амерыка, і наш урад у Лондане. І нам не дадуць згінуць у Саветах. Суяшаў, што ўсе вернемся ў Польшчу. За гэта мяне пасадзілі ў вязніцу на дзесяць гадоў. Цягали мяне па вязніцах і следствах практична ўвесі 1943 год і ў канцы вывезлі ў лагер на поўдзень ад Караганды. Зімой, пры 30 гр. марозу, вязлі нас пяць сутаку на вагонах для жывёлы на кавалку сухога хлеба і вядры халоднай вады з лёдам. У тым падарожжы адмарозіў сабе ногі. Потым сядзеў пару месяцаў на раздзельным пункце ў Карабасе, адкуль мяне з чорнымі гнілымі пальцамі на нагах перавезлі ў шпіталь у Далінцы. Там мне ампутавалі вялікія пальцы на нагах, а астатнія палячылі, але і цяпер заўсёды мне баляць ногі, асабліва на халоднае надвор'е. Пяць гадоў ганялі мяне там з лагера ў лагер, жыў тыя пяць гадоў без кашулі, у падранай, смярдзючай ватоўцы і ў такіх жа портках. У канцы 20 сакавіка 1948 г., роўна праз пяць гадоў вывезлі мяне разам з іншымі, не здольнымі да працы (на амністыі), у Польшчу⁷⁷.

Калі гісторык знайшоў сваю сям'ю ў Сопаце, дык жонка і дачка не пазналі ў гэтым напаўжывым старым свайго мужа і бацьку. Трэба заўважыць змены ў самаідэнтыфікацыі былога сябра Таварыства беларускай школы і лідскага раднага ад беларуса Міхала Шымялевіча. Пад уздзеяннем "рэальнага сацыялізму" ў сваіх яшчэ ненадрукаваных рукапісах ён вызначае сваю сям'ю як палякаў - рыма-католікаў.

Трэба сказаць некалькі слоў пра архіў лідсага гісторыка. Калі для ягоных папер і кніг у 1915 г. неабходны быў цэлы воз, дык, зразумела, да 1939 г. колькасць матэрыялаў значна павялічылася, бо ўсё жыццё Шымялевіч збіраў дакументы з гісторыі Лідчыны, меў вялікія асабістыя архівы. Ян Сегень пісаў, што даследчык "сабраў бясцэнныя зборы дакументаў вялікай гісторычнай вартасці і вялікую бібліятэку стародрукаў і рукапісаў-мемуараў" (гл. дадаткі). Напрыклад, у сваім артыкуле, напісаным на пачатку XX ст. "Горад Ліда і Лідскі замак" даследчык цытуе дакумент: "Купчая крэпасць, выдадзеная лідскім мешчанінам Лаўрынам Паўлавічам Казюковічам на пляцы, зямлю і хату, прададзеныя ім Мацею Вайчаховічу і жонцы яго Парасе Фёдаравне 7 красавіка 1630 г." з свайго прыватнага архіва⁷⁸. Аўтар кнігі па генеалогіі літоўскіх татараў Станіслава Дзядулевіча ў сваёй кнізе шматкроць спасылаецца на "Рукапіс М. Шымялевіча" ці на "Дакументы са збораў М. Шымялевіча". У сваіх працах ён шматкроць спасылецца на дакументы і копіі дакументаў са свайго архіва.

⁷⁷ Лайрэш Леанід. Пра Міхала Шымялевіча: Крэскі да біяграфіі найлепшага гісторыка горада Ліды // АСОБА І ЧАС. Беларускі біяграфічны альманах. Выпуск 6. Укладальнікі: Леанід Лайрэш, Аляксандр Фядута. Мінск, 2015. С. 144-145.

⁷⁸ Шимелевич М. Город Ліда и Лідскі замок // Віленскі календарь. Вільно, 1906. С. 37-57.

Бядотным аказаўся лёс архіва гісторыка. У 1939 г. новую ўладу абсалютна не цікалі архіўныя каштоўнасці Заходняй Беларусі, а архіўныя матэрыялы, якія засталіся ў будынках польскай дзяржайной адміністрацыі мэтанакіравана знішчаліся. Так, у Наваградку на тэрыторыі настаўніцкай семінары было спалена шмат дакументаў (цяпер немагчыма дакладна ўстанавіць іх колькасць), а значная частка збору фотаздымкаў палітычных вязняў была раскрадзеная. У падвале Наваградскага раённага выканаўчага камітэта польскія архіўныя матэрыялы выкарыстоўваліся для распальвання печаў, а ў будынку мясцовага суда ў россыпі знаходзіліся дакументы і стужкі фільмаў. У Дзяржаве архіўныя матэрыялы нікто не ахоўваў, яны паступова раскрадаліся мясцовым насельніцтвам. У Лідзе абутковая фабрыка "Ардаль" здала ў макулатуру 5 тон дакументальных матэрыялаў⁷⁹.

Але ў гэты ж час адмыслова дасланыя ў Ліду выкладчыкі БДУ пачынаюць займацца апрацоўкай архіваў Шымялевіча! Нават толькі гэта адзінае кажа пра вялікую каштоўнасць архіва лідскага гісторыка. Ян Сегень пісаў (гл. дадаткі): *"Усе яго зборы пасля арышту і вывазу разам з сям'ёй у Казахстан у 1940-м г. былі апячатаны і потым каталагізаваныя выкладчыкамі ўніверсітэта з Менска. Аднак не былі вывезены з горада (работы з імі працягваліся) і згарэлі разам з цэнтрам горада ў часе ваеных дзеянняў перад уступленнем гітлераўскіх войскаў у Ліду".* У доме гісторыка пасяліліся настаўнікі "з усходу", таму, канешне, архіў быў вывезены з хаткі Шымялевіча, верагодна, у гарадскі музей (знаходзіўся па адрасе: Сувальская, 3, на месцы сучаснага магазіна "Юблейны") ці ў памяшканне староства (Сувальская, 15), дзе захоўваліся архівы павета.

Як вядома, у архіве Лідскага староства ў той час мелася 30 фондаў, якія налічвалі 150 000 польскіх архіўных дакumentaў, і будынак архіва разам з усімі матэрыяламі быў спалены ў час баявых дзеянняў 23 чэрвеня 1941 г.⁸⁰. З аэрафотаздымка, зробленага ўлетку 1944 г., бачна, што на месцы музея наогул нічога не засталося, а спаленае староства стаіць без даху.

Ёсць яшчэ адзін варыянт гібелі архіва нашага гісторыка - калі б архіў Шымялевіча каталагізаваўся ў гарадскім музее. Лідскі музей быў падвойна адкрыты ў 22 студзеня 1941 г., і пасля пачатку вайны савецкі дырэктар музея Свірыдаў нават паспей эвакуяваць фонды, але каля Смаленска ў машыну патрапіла авіяцыйная бомба⁸¹. Такім чынам ці ў Лідзе, ці пад Смаленскам архівы даследчыка загінулі.

Уважліва чытаючы і перакладаючы артыкулы

⁷⁹ Польшча Беларусь: Агульная гістарычна спадчына: даведнік па архіўных матэрыялах 1918-1939 гг. Том 1. Дзяржаўны архіў Берасцейскай вобласці. Дзяржаўны архіў Гарадзенскай вобласці. Варшава, 2013. С. 8.

⁸⁰ Тамсама. С. 16.

⁸¹ Хацяновіч Наталя. Лідскі гістарычна-мастацкі музей // Лідскі летапісец. 2009. № 3-4 (47-48). С. 16.

⁸² Ziemia Lidzka. 1937. № 4. S. 40.

⁸³ Ziemia Lidzka. 1938. № 1. S. 8.

⁸⁴ Katalog rekopisow geograficznych Biblioteki Zakladu Narodowego imienia Ossolinskich we Wrocławiu. Warszawa - Wrocław, 1965. S. 89-90.

лідскага гісторыка, немагчыма не заўважыць, што шмат якія з іх не закончаны. Напрыклад, у 1937 г. Міхал Шымялевіч пісаў: *"Калісьці меў час і цярпенне вывучыць метрычныя кнігі хростаў Лідскай Фары за 1665-1795 г.". Грунтуючыся на выніках гэтай працы, ён паказаў, што ў той час на кожных 100 хлопцаў, прыходзілася 15 тых, хто меў імя Юры⁸², а ў адным са сваіх артыкулаў гісторык піша пра час, калі з лідскіх касцельных кніг знікае род Перхураў⁸³. Калі б аўтар меў магчымасць давесці гэтую справу да канцы, атрымалася б унікальная кніга пра наш горад і гараджан. Да таго ж надрукавана толькі першая частка этнографічнай працы "Вяселле", апублікаваны толькі накіды манаграфіі пра Жалудок. Маю упэўненасць, што найцікавейшая мемуарная праца пра пачатак Першай сусветнай вайны, гэта толькі першая частка ўжо напісаных успамінаў і г.д. Зразумела, што ў жніўні 1939 г. быў ужо гатовы 9-ты, вераснёўскі нумар "Лідскай зямлі", які так і не выйшаў. У гэтым нумары, як і заўжды, былі б надрукаваны 2 - 3 яго чарговыя бліскучыя артыкулы. Але гэтыя і іншыя тэксты мы ўжо ніколі не прачытаем. Наогул, я думаю што Міхал Шымялевіч паспей надрукаваць толькі невялікую частку з напісанага.*

У Польшчы, калі 1950 г., Шымялевіч піша працу пра Ішымскі стэп (Szymielewicz Michal: Step Iszymski), якую ў выглядзе рукапісу на 35 старонках дэпануе ў Бібліятэцы імя Асалінскіх ва Уроцлаве⁸⁴. У рукапісе разглядалася гісторыя Ішымскага краю, размяшчэнне, межы і плошча рэгіёна, геалогія, глебы, вада, клімат, навакольнае асяроддзе, насельніцтва і яго юрыдычны стан. У некаторых частках тэкст гэтай працы пераўтвараецца ў асабісты дзённік даследчыка.

Таксама ў "Асаленіюме" знайшліся і некалькі іншых дэпанаваных найцікавейших рукапісаў Шымялевіча, копіі якіх з дапамогай майго варшаўскага сябра Януша Сегеня (чый дзед быў найвялікшым сябрам і суседам Шымялевіча) мне ўдалося атрымаць, і яны будуць надрукаваны.

Нават у вельмі сталым узросце Міхал Шымялевіч меў выдатны інтэлект і не мог не пісаць. У гэты час ён ужо страсті свае архівы і бібліятэку, і таму яму было цяжка пісаць грунтоўную навуковую артыкулы. Але па спасылках у рукапісах з "Асаленіому" бачна, што на новым месцы Шымялевіч пачаў зноў збіраць сваю навуковую бібліятэку. Ці напісаў ён яшчэ нешта пра горад Ліду, які да смерці ў перапісцы з сябрамі заўжды называў "наша каханая Ліда", ці можа пакінуць нам свае успаміны недзе яшчэ?

14 студзеня 1969 г. газета "Балтыйскі дзённік"

надрукавала аб'яvu: "11 студзеня 1969 г. раптоўна памёр наш самы любы бацька, брат, цесць, дзед і прадзед, Святой Памяці Michał Shymalevich. Нарадзіўся 18.X.1879 г. у горадзе Ліда, былы міравы суддзя⁸⁵. Пахаванне адбудзеца 14.01 у 15-00 на камунальных могілках у Сопаце. Св. імія будзе адпраўлена 16.01 у 8-30 у касцёле Зорка Мора ў Сопаце. Смуткуем, дочки і сям'я"⁸⁶.

Улетку 2014 г. мой сябар Дзмітры Гамбург з сям'ёй адпачываў у Сопаце. Інтэлігентны, неабыякавы да гісторыі і культуры чалавек патраціў свой вольны час, каб знайсці магілу Michała Shymale-

Dnia 11 stycznia 1969 r. zmarł nagle nasz naj-ukochańszy ojciec, brat, teśc, dziadek i pradzia-dek

ś. t p.

MICHAŁ SZYMIĘLEWICZ

ur. 18. X. 1879 r. w mieście Lidzie
быły sędzia pokój

Pogrzeb odbędzie się dnia 14. I. br. o godz. 15.00 na cmentarzu Komunalnym w Sopocie.

Mszka św. zostanie odprawiona 16. I. br. o godz. 8.30 w kościele „Gwiazda Morza” w Sopocie.

Pograżone w smutku
15475-G

čorki z rodziną

Аб'ява аб смерці ў газеце Dziennik Bałtycki № 11 (7621) - 1969

Z M A R E G O T					
Nr aktu	Imię i nazwisko	Dzień, miesiąc i rok zmierzenia albo wiek, zwróci	Miejsce zmierzenia	Wykonanie	Dzień, miesiąc, rok i godzina zgrom.
7	Michał Szymielewicz	18.I.1879 renista wedlowiec	Sopot, ul. Chopina 5 m/1	zgin. kat. gosp. 10 ³⁰	11.01.1969 ul. Chopina 5 m/1

Sopot, data 13 stycznia roku 1969

Proboszcz: V.G. Brzozowski

Imię i nazwiska, jewoł. rodziców zmarłego	Imię i nazwisko potencjalnego współmianunka	Rok i jakich obecnych Eukumentów przed zgrom.	Przychodnia imiona	Dzień, miesiąc i rok zgrom.	Miejsce zagrobu grób	Uwagi
Jan Lucja		Prz. szpitalne wys. 14.01.1969 Sobota godz. 15.00 Kam. 5. Sopot 1969.	Jan	14.01.1969 godz. 15.00	Sopot	Jan 14.00 Sopot 14.01.69

Proboszcz: V.G. Brzozowski

Запіс у касцёле аб адпяванні Michała Shymalewicza

⁸⁵ Міравы суддзя - у Другой Рэчы Паспалітай суддзя самага ніzkага ўзроўню. Пасада ўведзена ў 1920-я гг. Спачатку ў разборы спраў акрамя міравога суддзі ўдзельнічалі два прысяжныя. З 1927 г. суддзя разбіраў справы аднасобна. Суддзю выбіралі жыхары судовай акругі на пяцігадовы тэрмін. Кандыдат павінен мець узрост не меней за 30 гадоў, мець хоць бы сяроднюю адукацыю, карыстацца ўсімі грамадзянскімі правамі і мець добрую рэпутацыю.

⁸⁶ Dziennik Bałtycki. 1969. № 11 (7621).

Дом, у якім у Сопаце жыў гісторык (здымак Д. Гамбурга)

віча. Як высветлілася, акрамя камунальных могілак, гісторык мог быць пахаваны на каталіцкіх могілках касцёла Зорка Мора, бо пры канцы 1960-х гг. гэтыя каталіцкія могілкі таксама выконвалі ролю камунальных. Аднак на абодвух могілках пахавання гісторыка няма. Як патлумачыла адміністрацыя, гэта азначае толькі адно - магіла Шымялевіча ўтылізаваная, бо ніхто не ўносіў грошы за яе існаванне. Дэмітры сфатаграфаваў запіс у касцёле пра адпяванне лідзяніна. З запісу бачна, што ён жыў у дому № 5 па вуліцы Шапэна. Мой сябар таксама сфатаграфаваў дом, дзе Шымялевіч жыў апошнія дзесяцігоддзі свайго жыцця. Дарэчы, выветлілася, што жыў ён у Сопаце ў камунальной кватэры.

Два пакаленні сям'і Багаткоўскіх пахаваны ва Уроцлаве. Унук гісторыка Земавіт Багаткоўскі быў вядомым у Польшчы радыёматарам-кораткахвалевіком, аўтарам кніг па радыёсправе.

Трэба яшчэ дадаць, што ў 1992 г. Шымялевіч быў рэабілітаваны, вось тэкст кароткай даведкі пра яго рэабілітацыю:

"Шымялевіч Міхail Іванавіч. Нарадзіўся ў 1879 г., Польша, Наваградскае ваяводства, Ліда, паляк, аддукацыя сярэдняя;

Пражываў: Паўночна-Казахстанская вобл.,

Унук Міхала Шымялевіча, Земавіт Багаткоўскі

Бішкульскі р-н, в. Фурманаўка;

Арыштаваны 20 сакавіка 1943 г. Палудзінскім РА НКУС.

*Асуджаны: СК аблсуда 15 чэрвеня 1943 г.,
абвінавачване: 58-2 УК РСФСР.*

Прысуд: 10 гадоў ППЛ.

Рэабілітаваны 23 чэрвеня 1992 г. Генпрокуратурай РК. Указ Прэзідэнта СССР ад 13.08.1990.

Крыніца: Звесткі ДКНБ РК па Паўночна-Казахстанскай вобл⁸⁷.

Звестку пра сярэднюю аддукацыю гісторык мог

⁸⁷ <http://lists.memo.ru/d37/f41.htm>.

падаць пра сябе адмыслова - вышэйшая адукацыя змяншала шанец на выжыванне.

Міхал Шымялевіч - сапраўдны культурны герой Лідчыны. Ягоным імем трэба было б назваць адну з вуліц нашага горада, а магчыма, і адну з устаноў культуры і асветы, напрыклад музей ці гарадскую бібліятэку, гімназію ці ліцэй.

ДАДАТКІ ДА БІЯГРАФІІ МІХАЛА ШЫМЯЛЕВІЧА

Успаміны Яна Сегеня пра блізкага сябра свайго бацькі Міхала Шымялевіча⁸⁸

Памятаю, як у кнізе майго роду, якую захоўваў мой с. п. бацька (гэтая кніга згарэла разам з нашым домам, а дакладней, разам з усім раёнам горада падчас пажару ў часе ваеных дзеянняў у 1941 г.), на першай старонцы быў намаляваны герб "Сыракомля"⁸⁹ - на гербавай тарчы "дзве перавернутыя кроквы" і "зламаная страла", а над тарчай - шлем з "трыва стравысавымі пёрамі". Над гербам быў надпіс "Герб сям'і Сэгэнъ".

У кнізе змяшчаліся генеалагічныя табліцы, а таксама копіі і арыгіналы⁹⁰ метрык хростаў, шлюбоваў і смерцяў і іншыя сямейныя дакументы. Документы былі вельмі старыя, арыгіналы былі ўсе паклееныя. Некаторыя, нечытэльнай, мелі каля арыгінала старанна запісаныя копіі і каментары. Кніга была зробленая сябрам бацькі - Міхалам Шымялевічам, натарыюсам. Па адкуацыі і зацікаўленасці гісторыка Лідской зямлі. У маладосці ён з запалам збіраў розныя гістарычныя дакументы, пісаў і друкаў у рэгіональных выданнях артыкулы, звязаныя з гісторыяй Лідской зямлі, перапісваўся з гістарычнымі таварыствамі, словам, атрымаў вядомасць як аўтарытэтны даследчык-аматар. У выніку ён быў адпраўлены за кошт нейкага гістарычнага таварыства вучыцца ў Кракаў і атрымаў гістарычную адкуацыю ў Ягелонскім універсітэце да Першай светайскай вайны. Пасля вяртання ён працягнуў свою працу ўжо як спецыяліст з адпаведнай падрыхтоўкай. Тым не менш ён працаваў прысяжным павераным (здаў нейкія дзяржаўныя экзамены ў Расійскай імперыі), вёў справы большасці маёнткаў вакол Ліды і меў вялікія магчымасці вывучаць дакументы продкаў шматлікіх сем'яў.

Сабраў бяспечныя зборы дакументаў вялікай гістарычнай вартасці і вялікую бібліятэку старадрукаваў і рукапісаў-мемуараў. Усе яго зборы пасля арышту і вывазу разам з сям'ёй у Казахстан у 1940 г. былі апіячтаны і потым каталагізаваныя выкладчыкамі ўніверсітэта ў Менску. Аднак не былі вывезеныя з горада (работы з імі працягваліся) і згарэлі разам з цэнтрам горада ў часе ваеных дзеянняў перад уступленнем гітлераўскіх войскаў у Ліду.

Упарадкаванне сямейных дакументаў майго бацькі і апраўленне іх у "Кнігу Роду" была яго працай, каб зрабіць падарунак у знак дружбы.

Былі гэта, відочна, сардечныя сябры. Жылі па суседстве, бачылі адзін аднаго амаль кожны дзень, вялі доўгія размовы і традыцыйна разыгрывалі партню "66", якая часам цягнулася да позняй ночы. Гэта было свайго кшталту наркаманія. Але ва ўсякім выпадку гульня не замінала іх блесконым размовам, для якіх яны ніколі не адчуvalі недахоп тэмаў.

Гэта ён [Шымялевіч] уласнаручна намаляваў наш герб на нейкай адмысловай паперы і ўставіў ту кнігу.

Ён таксама ўсталяваў канчаткова дакладнасць арфаграфічнага напісання прозвіща: Sehen (Сэгэнъ).

**Ліст Міхала Шымялевіча Драмовічу,
дасланы ў рэдакцыю "Лідскай зямлі"
Вітольдам Драмовічам⁹¹**

3.01.1959 г.

Паважаны і дарагі пане.

Атрымаў ліст ад пані Кацярыны Кліжашэўскай, і я вельмі-вельмі абрэдаваўся, што ўратаваў сваё жыццё яшчэ адзін мой добры знаёмы пан Арэхва. Яшчэ віншую пана з Новым Годам і жадаю пану здароўя, доўгіх гадоў жыцця, шчасця, усемагчымай удачы і спаўнення ўсякіх і ўсіх пажаданняў.

Я 13 красавіка 1940 года быў вывезены разам з сваёй жонкай і малодшай дачкой, жонкай польскага афіцэра на ўсход.

Разам з намі было вывезена з Ліды і павета некалькі тысяч душ. Вывезеных раскідалі па некалькіх раёнах Паўночнага Казахстана. Каля тысяча наших людзей яны пасялілі ў Палудзінскім раёне Паўночна-Казахстанскай вобласці, за 40 кіламетраў ад Петрапаўлаўска. Тут нешчасныя людзі рассяліліся па вёсках у жабрацкіх хатках, збудаваных з вялікіх неабпаленых цаглін з гліны, гною і саломы. Тыя бедныя хаткі мелі дахі з плеценых лазовых матаў, змазаных глінай. У хатках крайняя беднасць, і мы, колькі там жылі, жылі толькі з того, што прадавалі свою вондратку за бульбу, малако і вельмі рэдка за нейкі кілаграм муکі. Нашы людзі, а гэта былі практична ўсе жанчыны з дзецьмі, жонкі паліцыянтаў, афіцэраў, сяржантаў, урадоўцаў, якія на вайне з Гітлерам былі забітыя, забраныя да няволі нямецкай або забраныя Саветамі, сядзелі ў вязніцах ці лагерах у Катыні, Казельску, Старабельску і іншых месцах. Мужчын было вельмі мала і то адны дзяды. Хто мог, пайшоў на працу. Хто рабіў у гразі і вадзе цэглу, хто запісаўся ў калгасы або саўгасы. Я атрымаў працу пры інжынерах, якія шукалі нафту ў стэпах Казахстана. Хадзіў з усёй партыяй па стэпах, начаваў у палатках. Што чалавек зарабляў, тое з'ядаў і не наядаваўся. Лета было гарачае. 40 гр. цяпла.

⁸⁸ З асабістага архіва сябра аўтара артыкула Януша Сегеня з Варшавы.

⁸⁹ Так званая 14-я разнавіднасць. Абданк з крыжападобнай стралой.

⁹⁰ Часцей копіі, арыгіналы - гэта выпіскі з метрыкальной парофіяльной кнігі.

⁹¹ Ліст надрукаваны ў газеце "Ziemia Lidzka". 1999. № 2 (37), пераклад Станіслава Судніка.

Прышла зіма, снежная, марозная і доўгая. Мароз трываўся 30-40 гр. Нашы людзі вымушаны былі разам з усімі ісці на цяжкія работы - ачышчэнне снегу з чыгуначнай каляі, на будоўлі нафтавых вышак, і ўсё гэта ў холадзе, у голадзе і практычна задарма. Прышла вясна 1941 г., толькі распачаліся летнія работы, як выбухнула вайна Сталіна з Гітлерам. Рускіх людзей пабралі ў войска, а нас, не пытаючыся, ці хочам, ці жадаем, запакавалі на цягнікі і вывезлі за паўтары тысячы кіламетраў у Кустанайскую вобласць і пасялілі ў палатках над рэчкай Таболам ды пагналі на работы - капаць і ўкладваць баласт на будоўлі новай чыгуункі. Там зноў у гразі, у голадзе, у вошах правялі некалькі месяцаў.

Напалі на нас розныя азіяцкія хваробы, язвы, сверб і ліха ведае што. Ледзь восенню вырваліся з того пекла і па вялікіх муках жменька нас вярнулася ў Паўночны Казахстан. Там мы пагінулі б, бо за першы год толькі з нашай групы палякаў памерла 50 чалавек, пераважна з голаду. Але Пан Бог усё-такі выказаў сваю міласэрнасць. Генерал Сікорскі дамовіўся са Сталіным, выпускілі польскіх вязняў, генерал Андэрс пачаў фармаваць там польскую армію, а нас, палякаў, Амерыка і Англія ўзялі пад сваю апеку. Далі нам сякуютакую дапамогу, і мы пачалі адъюваць. Але калі наша польская войска аказалася выпраўленым у Іран за Каспійскае мора, то Саветы ўсіх тых, хто не пайшоў у войска (жанчын, дзяцей, старых) затрымалі ў сябе ў якасці закладнікаў. Абвясцілі сваімі падданымі і загадалі выдаць нам савецкія пашпарты, як іх падданым. Плач, енк, што ўжо ніколі не вернемся да сваёй Айчыны. Сам я праста не хацеў гэтага прымачь і падгаворваў іншых, каб супраціўляліся і не бралі. Цвердзіў усім, што над намі апякуеца Англія і Амерыка і наш урад у Лондане. І нам не дадуць згінуць у Саветах. Суцяшаў, што ўсе вернемся ў Польшчу. За гэта мяне пасадзілі ў вязніцу на дзесяць гадоў. Цяглі мяне па вязніцах і следствах практычна ўвесь 1943 год і ў канцы вывезлі ў лагер на поўдзень ад Караганды. Зімой, пры 30 гр. марозу, вязлі нас пяць сутак у вагонах для жывёлы на кавалку сухога хлеба і вядры халоднай вады з лёдам. У тым падарожжы адмарозіў сабе ногі. Потым сядзеў пару месяцаў на раздзельным пункце ў Карабасе, адкуль мяне з чорнымі гнілымі пальцамі на нагах перавезлі ў шпіталь у Далянцы. Там мне ампутавалі вялікія пальцы на нагах, а астатнія палячылі, але і цяпер заўсёды мне баліць ногі, асабліва на халоднае надвор'е. Пяць гадоў ганялі мяне там з лагера ў лагер, жыў тыя пяць гадоў без кашулі, у падранай, смярдзючай ватоўцы і ў такіх жа портках. У канцы 20 сакавіка 1948 г., роўна праз пяць гадоў вывезлі мяне разам з іншымі, не здольнымі да працы (па амністыі), у Польшчу.

Мая жонка была прывезеная ў Польшчу разам з іншымі палякамі яшчэ ў 1946 г. Тут знайшла страйшую дачку настаўніцу Марыю Вось і пры ёй асела ў Сопаце. Я знайшоў адрас жонкі і дачкі і прыехаў да іх 20 траўня 1948 г. Жонка мая, будучы ў Казахстане на цяжкай працы, надарвалася, атрымала грыжу і хва-

рэла, аж пакуль не памерла ў 1955 г., маючы 75 гадоў, і была пахавана ў Сопаце.

Дачка мая, жонка афіцэра, жыла ў Казахстане з намі, а калі фармавалася там польская армія, быў выпушчаны з увянення на Беламорканале яе муж Адам Махніц, знайшоў нас у Казахстане, прыехаў да нас, трохі адпачаў і паехаў у польскую армію, куды забраў потым і сваю жонку, нашу дачку. Ён, як афіцэр, а яна, як сястра міласэрнасці, прыйшлі Іран, Сірыю, Палестыну, дзе спаткаліся з нашымі лідскімі габрэйчыкамі, потым прыйшлі праз Італію і былі ў тым страшным бай пад Монтэ-Касіна. Там зяць быў паранены. Цяпер яны жывуць у Англіі, або працуць, і ім там някепска жывеца, а мне дапамагаюць

Я атрымаў працу вахцёра пры музычнай школе, пільнью парадак паміж вучнямі і атрымоўваю штomesiac 350 зл. і маю пенсію па старасці 548 злотых штomesiac. Жыву пры дачцэ-настаўніцы і неяк трymаюся. Маю ўжо 80 гадоў, галава і вусы белыя, як снег, але яшчэ хаджу дзёрзка і не горблюся. Ні на адну чынавенскую працу не пайшоў, бо пры сённяшніх парадках чалавек раз на возе і раз пад возам. А вахцёру ні пра што галава не баліць, глядзі, каб падлога была чистая, каб вучні не сваволілі, каб хто чаго не ўкрай або не сапсаваў.

Суцяшаў сваіх людзей у Казахстане. А цяпер і тут суцяшаю. Прыйдзе час - і ўсе і мы, хто дачакае, вернемся да сваёй любімай старонкі, хто да Ліды, хто да Качанова⁹². Будзь пан пэўны, што яшчэ прыляціш пяхотай з Ліды да сваёй зямлі, да свайго доміка і да свайго млына, абдымеш яго за вугал і будзеш плакаць слязамі з радасці, што па тых гадах і муках дабіўся, аднак, да свае мілай уласнасці.

Але толькі трymаіся і не падай духам. Так будзе, як пішу. Піши мне. Цікава, што стала з Бараноўскім і Янам Шаптуноўскім.

Сардечна абдымаш пана.

Міхал Шымялевіч.

Ліст напісаны ў 1963 г. Міхалам Шымялевічам сябру Яну Сегеню ў Варшаву

Цэлы месяц жнівень правёў ва Уроцлаве, у дачкі і зяця Багаткоўскіх (Bogatkowskich). Мая дачка Марыя Вось (Maria Wosiowa) таксама была ва Уроцлаве разам з намі два тыдні. У тым годзе, у палове ліпеня, прыезджалі да нас у Сопат з Лондана Махніцы - мая дачка Ніна з мужам. Бавілі ў нас у Сопаце 10 дзён, а потым паехалі ва Уроцлаву, былі там да паловы жніўня, прычым зяць ездзіў да сваіх крэўных, а дочкі ездзілі да сваіх крэўных па матцы. Калі былі ва Уроцлаве, спрэвілі вяселле. Мой унук Земавіт Багаткоўскі (33 гады) ажаніўся з ладнай паннай Марыяй Туроўч, якая паходзіць з Львова, а працуе ва Уроцлаве на агранаміі. Яна аднагодка з мужам, толькі выглядае на 20 гадоў. Пасагу не было. Нават, як казалі цёткі маладога (размаўляючы паміж сабой), маладая брала шлюб у пазычаным строі крэмавага колеру і нават пазычыла пекнія пантопфлі. Але затое вяселле было ладным. Шлюб адбываўся ў

⁹² Вёска пад Лідай, дзе Драмовіч мёў млын.

касцёле Св. Эльжбеты па вуліцы Грабішынскай. Касцёл гэты ўцалеў ад вайны, надта ладная старажытная готыка, з ладнымі вітражамі ў вокнах, ладная, у каляровую кафлю падлога, пекныя алтары. Падчас шлюбу, які працягваўся не так хутка, як раней у нашай каханай Лідзе, дзе бывала і па некалькі пар адразу і для ўсіх святой памяці арганіст пан Пухальскі іграў толькі адзін марш - тут цырыманіяльная служба працягвалася палову гадзіны. Перад гэтым шлюбам такі са-мюткі доўга і ладна падчас службы іграў арганіст з хорам, а фотограф, калега маладога, зрабіў дванаццаць фатаграфічных здымкаў з розных пунктаў і ў розных хвілях цырымоніі.

Потым было вяселле. Два сталы з моцнымі і слабейшымі напоямі, досьць усякіх далікатэсаў. Чатыры цёткі маладой, з іх адна прафесар музыкі, іграла на фартэпіяна і рабіла застолле прыемным, другая, эстрадная і оперная спявачка, добра спявала. Пасля стала распачаціся танцы пад радыёлу. Я з маці маладога, наша Золя і Маня ад'ехалі дадому, на іншы канец горада за 10 км, бо Золя спышалася на працу на наступны дзень, а маладзь танчыла новыя танцы да світанку.

Міхал Шымялевіч пра сваю ся'ю⁹³

Міхал Шымялевіч, сын Яна, 1879 г., уласнік ма-лой нерухомасці ў г. Лідзе, вул. Гражыны, 17, юрыст-натарыюс.

Жонка Гелена з Таўгіноў, 1880 г.

Дачка Анна Махніц, 1912 г.

Усе разам вывезены з Ліды 13 красавіка 1940 г. Прыбылі на станцыю Такушы 20 красавіка і першапачаткова былі адвезены ў Такушанцкі саўгас на ферму № 1, потым на ферму № 2 у Самрыне, адкуль перавезены ў вёску Мікалайчыкі, а ў канцы - у восень 1940 г. - у вёску Фурманаўку.

Міхал Шымялевіч і Анна Махніц у 1940 г. працавалі ў экспедыцыі, якая шукала нафту, а пры канцы года, у лістападзе і снежні на ... у Самрыне - на падрыхтоўцы вугля для каксання. У весну 1941 г. зноў з дачкой пачаў працаваць у экспедыцыі, якая шукала нафту - сейсмічная нафтаразведка. Толькі 24 чэрвеня разам з іншымі сем'ямі наша сям'я была вывезена на будоўлю коксацімі ў Акмолінск... над р. Табол, каля вёскі Аксуф'я за 156 км ад Кашараў. Працавалі тут на падрыхтоўцы баласту да вагонаў, капанніравоў. Пасля амністыі 1941 г. - 24 верасня быў вызвалены ад працы і, вытрымаўшы цяжкую дарогу, увечар 19 кастрычніка даехаў да ст. Такушоў, а на наступны дзень да Фурманаўкі.

Міхал Шымялевіч 16 сакавіка 1942 г. атрымаў ад дэлегата Польскай амбасады ў Петрапаўлаўску Ві-тольда Плоцкага намінацыю на пасаду прадстаўніка на Палудзенскі раён (?). Гэта намінацыя пацверджана Польскай амбасадай у г. Куйбышаве і прызнана Савецкім Міністэрствам замежных спраў - намеснікам Вышынскага. На гэтай пасадзе працаваў да свайго

арышту.

Міхал Шымялевіч быў арыштаваны 20 сакавіка 1943 г. у Такушах за адмову прыняць дакумент з савецкім грамадзянствам і за агітацыю - намаўленне іншых перасяленцаў не прымаць гэтыя дакументы. 15 чэрвеня 1943 г. абласным судом у Петрапаўлаўску, грунтуючыся на артыкулах 192 і 5810 К.К. прыгавораны да 10 гадоў пазбаўлення волі, 5 гадоў пазбаўлення грамадзянскіх правоў і канфіскацыю маёмаці. Адбываў тэрмін у КазЛагу Карагандзінскай вобласці на пунктах: Карабас, Далінка, Джастас, Каруспай, СПО, зноў Каруспай, зноў СПО, потым Каруспай, МПУ-Плаціна, "Новая Стройка", Кокс, зноў "Новая Стройка" і зноў Плаціна. Заўсёды прызнаваўся інвалідам 4 катэгорый. 20 сакавіка 1948 г. быў адасланы на СПО, потым на Карабас, потым у Берасце - заўжды пад аховай. 20 траўня 1948 г. прыбыў у Сопат да дачкі Марыі Вось і жонкі Гелены.

Пасля арышту мужа, яго жонка Гелена Шымялевіч у галечы і голадзе, хворая дачакалаася выезду ў Польшчу. 15 траўня 1946 г. прыбыла да дачкі Марыі Вось у Сопат.

Зяць Адам Махніц, сын Францішка (г. Копчыцы), кадравы паручнік 77 п.п. у Лідзе. Пасля катастрофы 1939 г., у кастрычніку, вярнуўся да жонкі ў Ліду і быў арыштаваны 14 снежня 1939 г., асуджаны на 10 гадоў у красавіку 1940 г., праз Менск, Віцебск і Печорбург засланы на Беламорканал, па адрасе: "Карело-Фінская ССР. Станция Май-Губа, Кировской жел. дор. Почтовый ящик 251/7. Лагерный пункт № 9. Уніжма. Квартал 29". Пасля амністыі 1941 г., 24 верасня прыбыў ў вёску Фурманаўку і 10 студзеня 1942 г. выехаў у Польскую армію па адрасе (месца фармавання дывізіі - Л.П.): "5 дывізія, 17 полк стральцоў. Узбекская ССР. Бухарская вобласць, горад Шахрысабз, пашт. скр. 210 Д" (каля горада Кітаб, на Афганскай мяжы). 16 сакавіка 1942 г. да яго прыехала жонка Анна Махніц. Ваяваў Сірыі, Палестыне, Егіпце, Італіі дзе быў паранены, застаўся з жонкай у Англіі.

Сярэдняя дачка Соф'я з мужам Генрыкам Багаткоўскім і сынам Земавітам у 1939 г. жылі ў Варшаве, а з 1941 г. - у Ловічы.

Старэйшая дачка Марыя Вось у першых днях лютага 1940 г. перайшла праз дэмаркацыйную лінію цераз Буг у Варшаву.

Брат Павел Шымялевіч, капітан на пенсіі Польскага войска, 10 лютага 1940 г. з жонкай Наталляй і цешчай Марыяй Коржыч быў вывезены з сваёй вайскоўскай хаты Стратлеч у Берасцейскім павеце у сібірскую тайгу: "Горад Тайшэт Іркуцкай вобласці, пасёлак Удачны", потым - у пасёлак Тапор'е. Павел Шымялевіч з жонкай Наталляй засталіся ў Англіі (служыў у арміі Андерса).

Брат Ян Шымялевіч загінуў пад акупацыяй на Крэсах Усходніх. Яго жонка Соф'я Шымялевіч з Макарэвічаў і сын Аляксандар Шымялевіч, студэнт Санітарнай школы падхарунжых загінулі ў паўстанні 1944 г. у Варшаве.

⁹³ Michal Szymielewicz. Wysiedlenie do Kazachstanu w r. 1940 znacznej części mieszkańców powiatu lidzkiego // Fundacja-Zakład narodowy im. Ossolinskich. Katalog Rekordów akcocyjnych Akc. 26/56. S. 87-89.

Успаміны Міколы Лазоўскага

(20.02.1926 - 2009)

Нарадзіўся ў в. Лазяны Беліцкай гміны, недалёка ад берага Нёмана.

*Я хлапец з маленькой вёски,
Што над Нёманам стаіць,
Дзе саломенные стрэхі,
А ў хаце печ дыміць.
Дзе ў каморы бацька жорны круціць,
Муку меле на бліны,
Дзе зусім яичэ недаўна:
- Chodz' tu chatie zbyntowanu, -
Мяне кілакі паны.*

Бацька Фёдар Фёдаравіч меў каля 9 га зямлі, трохі лесу, трохі балота, на краі вёскі. Асада. Лазяны ў 1927 г. згарэлі, вырашылі разнесці па хутарах. Бацька скончыў 2 класы царской школы, умеў чытаць. Адразу ўраджай на новых землях быў вельмі кепскі. Пачалі сеяць лубін, люцэрну, канюшына-лазоўка вырастала ў рост чалавека. Трымалі 3 кароў, каня, авечак. Лубін заворвалі, паднялі ўраджайнасць, па 40 коп жыта збіраць сталі. Сеялі галоўным чынам збожжавыя. Малако мы не здавалі - далёка было. Суседзі з іншых вёсак вазілі ў Беліцу на сепаратар. Масленку прывозілі назад. Бацька прадаваў збожжа, цэны тады дзяржаўныя былі ўсталяваны ("гелда збожова"). Дзякуючы збожжу можна было заплаціць падаткі. Мой брат вучыўся ў Бердаўскай земляробчай школе, скончыў яе. Бацька завёў кароў чырвонага колеру, давалі добра малако. У Беліцы была выставка, бацька павёў туды нашага бугая - атрымаў 20 злотых прэміі - гэта было 10 пудоў жыта, боты каштавалі 15, бутэлька гарэлкі - 2 злотыя, у прыпар улетку за дзень можна было зарабіць 5 злотых. Бык сваё адпрацоўваў, за асямяненне каровы плацілі 2 злотыя. У вёсцы як толькі пачаў хадзіць - пачынаў працаўца. Я да 15 гадоў пасвіў кароў. У нас былі ўрочышчы: Казечына, Цыган (балотца, цыган павесіўся), Гай, Малосава, Кадаўбы, Лужкі - алеціні рос, быў Акоп, пры Напалеоне там частка стаяла, у межах Лазян за 1,5 км, нікто там не жыве, зарасло.

Пясок - жаўтляк, кар'ер зрабілі. Наша балотца асушилі, торф бралі. Меліярацыю пры паляках зрабілі ўручную. Кожнаму з вёскі даручана было пракапаць участак. Дарога паміж Жалудком і Беліцай была выкладзена каменем. Гай - дарога на бярвенні (пад Беліцай). Дарогі - шарваркі - кожны адбываў - трэба было камяні вазіць. Кудла быў такі. Насіў камяні на дарогу ў дзярзузе. Страшны, абарваны. Курная хата. Другая курная хата была ў Лазоўскага (Паўлінка). Дарогу Беліца - Жалудок пабудавалі за 2-3 гады. У вёсцы былі велізарныя валуны - засадзілі на гэты камень, не мог злезці. Пры Польшчы рвалі гэтыя камяні. Было некалькі велізарных валуноў. Крушні - па краях лесу, перад пасевам канюшыны зносілі камяні.

Вайна скончылася - можаце браць пазыкі. Мае бацькі былі ў бежанцах у Наварасійску. У нас арфа была, малатарня. Бацька ўзяў пазыку, купіў манеж і

малатарню. На 40 гадоў расклалі. Падатак трэба было плаціць рэгулярна.

Скончыў 4 класы польскай школы. Вучылі рэлігію. Любілі сваю мову. Пры паляках ставілі "Паўлінку", "Саўка збунтаваны". Брат мой дапамагаў. Памятаю польскія выбары 1935 ці 1936 г., № 13 - бацька прывёз бюлётэні, нават бабаў прымусілі галасаваць. Газеты дарагія былі, бацька выпісаў "Рольнік", "Зялёны штандар" - апазіцыйная газета, некаторыя нумары прыходзілі з белымі палосамі. Да нас заходзілі суседзі - чыталі. Выпісвалі газеты па пошце, збиралі гроши. Прыйходзілі да верасня 1939 г.

Лазяны - 90 двароў было. На адны танцы не ўлазілі, двое рабілі. "Кола моладзевае". Зараз вось быў на пахаваннях, няма мужчын - няма каму труну несці. Усё зарасло. Сусед у нас быў Антон Шацюк, ён пры цары скончыў беларускую школу. Калі прыйшлі палякі адмовіўся вучыць на польскай, стаў настаўнікам пасля вызвалення. Ён музыку складаў: "У перастрэлцы каля Вільні мы паноў прыціснулі..."

У 1944 г. патрапіў у войска - завезлі нас пад Москву ў Альхавецкія лагеры. У лістападзе патрапіў на Віслінскі плацдарм (1-шы Украінскі фронт, 31 артылерыйская дывізія, 10 корпус прарыву РГК, 191 брыгада, 4 дывізіён, 5 батарэя, камандзір аддзялення радыё), вызваляў Кракаў, Браслаў. Браслаў (Уроцлаў) акружылі ў лютым, а ўзялі толькі ў траўні. Днём рускія войскі дзейнічалі, а ўначы немцы выходзілі з хованак. У Браслаў на кожнай вуліцы брацкая магіль. На аднаго забітага немца - 15 нашых. Патапілі ворага ў нашай уласнай крываі. Восем дзён удзельнічаў штурме Берліна. Служыў у 10 корпусе артылерыстам. Перад штурмам Берліна атрымалі новыя гарматы. Скончыў вайну за 12 км ад Прагі. За фарсіраванне Одара атрымаў медаль "За адвагу". Усяго ў мяне 15 медалёў і ордэн Айчыннай вайны. Служыў ў Аўстрый, Венгрыі, Чэхаславакіі, у Вене, Будапешце. Дэмабілізаваўся з Львоўскай вобласці.

Паступіў у Ліду на працу ў дыстанцыю шляху. У вячэрній школе скончыў 7 клас. У 1959 г. жаніўся.

Першыя мае малюнкі былі на бандарных клёпках, на воску ящэ. У Венгрыі афармляў з добрымі мастакамі. Паступіў у Маскоўскі народны ўніверсітэт. Скончыў на 4-5. Адначасова вучыўся ў вячэрній СШ № 2 - у 10-11 класах. Потым працаўваў на лакафарбавым заводзе. Удзельнічаў у выставах, у т.л. у абласцных. Пару дзясяткаў маіх карцін за мяжой, ёсць замовы. У будынку прафілакторыя праводжу ўжо 4 -ю выставу, спачатку алоўкавыя малюнкі, затым акварэль і дзве апошнія - работы алеем. Гэтыя месцы вельмі прыгожыя: дуб - дзядуля, дуб - абаронца. Вакол Дзітва. У Чылеках з аднаго месца можна чатыры карціны адразу маляваць.

Запісана ў снежні 1999 г.
Pawet.net.

ПАЎВЕКУ

Вайна*

(Працяг. Пачатак у папярэдніх нумарах.)

Прушынскі

Праз пару тыдняў пасля нашага прыезду Усіевіч паказала мне дэпешу. Крыкнула з радасцю: “Грэгари!”. Першы з віленцаў, які знайшоўся. Быў у нейкім свінасаўгасе над Волгай. Усіевіч пыталася, ці прыдасца? Закрычаў, што як найхутчэй.

Прыехаў праз пару дзён. Прывітаў яго шчаслівы - асклепак далёкай Вільні, ужо далёкай маладосці. Грэгари адказаваў на маю шматслоўнасць звыклай сваёй стрыманасцю. Пасяліўся са мной, у тым самым пакой. Адразу ўзяўся за работу.

З яго аповесці выглядала, што ў Вільні ўсё адбывалася значна горай, чым у Львове. Немцы прыйшли туды бадай што на другі дзень. Ён уцёк у першы дзень роварам. Шчасліва пазбягаў галоўных дарог, бо напэўна засеў бы. І так праз пару дзён быў на палову ў “катле”.

Ён не ведаў, ці хто яшчэ выбраўся з Вільні. Пра маіх віленскіх знаёмых таксама ведаў не шмат. Генрык працаўаў дырэктарам сярэдняй школы недзе на паўночным Палессі. Тэарэтычна мог адтуль выбрацца.

Прыехала ў Москву Яніна Бранеўская. Выбух вайны застаў яе ў Менску. Апавядала пра жудасную бамбёжку горада адразу ў першы дзень. Ёй удалося эвакуявацца. Ведала толькі, што і Максім Танк выбраўся.

Ужо было пасля падпісання ўмовы Сікорскі - Сталін і пасля амністыі. Аднаго дня, бадай у той жа “Маскве” сустрэў... Бранеўскага. не гаварыў пра тое, што прайшоў. Толькі пасля пары кілішкаў дэкламаваў свой некалькістрофавы верш па-расейску, які пачынаўся так:

*Человек это звучит гордо,
так говоривал Максим...*

Далей рыфмавалася нешта кшталту “*материи - Берии*”.

Бранеўская сустракалася з ім часцей. Потым пачала фармавацца армія Андэрса, і ён выехаў.

У той жа “Маскве”, у яе велізарнай рэстараннай зале мы сутыкнуліся са свежа прыбытым з Лондана аташэ па культуры амбасады Сікорскага. Быў гэта прыгожы, малады чалавек, трохі падобны да Станіслава Пентака. Гаварыў, што мы знаёмыя з Вільні, але

я яго адтуль не памятаў. Называўся Ксаверы Прушынскі.

Мы вячэралі ўтраіх з Грэгарам. Гаварылі доўга і на агульныя тэмы, не вельмі “вывучыўшы тэрыторыю”. Аж раптам Прушынскі:

- Мы тут сабе гады-гады, а я так гляджу на вас і думаю: сяджу вось за адным столом з будучым прэзідэнтам і прэм'ерам камуністычнай Польшчы!

Зрабілася мне прыемна і дурнавата. Прыемна, што ён бачыць тую Чырвоную Польшчу, якой я хацеў. Дурнавата - што гэта камплімент..

Не знайшоўшы лепшай рэплікі, я сказаў:

- Калі вашае прароцтва збудзеца, можаце быць пэўныя, што мы ў сваю чаргу выканаем усе вашыя пажаданні.

- О, дзякую! - адказаў досыць холадна Прушынскі. - Калі тое збудзеца, то я ўжо загадзя ведаю, пра што вас папрашу...

- А менавіта?

- Pra замежны пашпарт...

Святая наіўнасць! Так добра, што ў другі раз не хапіла мне слоў. Адказала за мяне гісторыя. Да статкові было мне паўтарыць тую размову праз восем гадоў у Парыжы тагачаснаму паслу Народнай Польшчы ў Амстэрдаме Ксаверулю Прушынскому. Тады ў сваю чаргу і ён не знайшоў, што сказаць...

Дадамо, што Прушынскі вельмі шукаў кантактага з усёй нашай групай і тады, і асабліва ў Куйбышаве. Толькі што напэўна лепей распазнаў асяродзе і галоўны націск скіраваў на жанчын - Бранеўскую і Усіевіч. Гэтай апошняй прысвяціў адно з чатырох эсэ, выдатна напісаны, хоць і не найтрапнейшых. Супрацьпаставіў у іх “адыходзячы” тып міжнароднага рэвалюцынера, г.зн. уласна Усіевіч і ... Эрэнбурга - тыпам “надыходзячым”, якія рэпрэзентавалі вялікарускі нацыяналізм, г.зн. графу Ігнацьеву і Аляксею Талстому.

І першая палова тээзы не трапнай, бо такі Эрэнбург значыць сёння больш, чым калі-небудзь - і другая - tym больш. “Надыходзячы” тыпы фармаваліся ў цалкам іншай плоскасці, на іншых супрацьпастаўленнях.

Эпізоды з карыфеямі

Эрэнбурга я якраз ведаў. Чытаў яго перад тым, хоць без захаплення. Гэта Юзік Маслінскі меў на стале

*Пераклад з польскай Станіслава Судніка паводле Jerzy Putrament. “POL WIEKU. Wojna.” (Том 2 тэтралогії), Czytelnik, Warszawa, 1962.

“Трынаццаць люлек”. Гэта ён разам са Шрэдарам яшчэ ў гімназіі, здаецца, праходзіў праз “Юлія Юраніта”. Першае мяне нудзіла, другое пададавалася наследваннем па Анатолю Франсу. І ўжо з агідай чытаў “Каханне Ёанны Нэй”.

Але пару месяцаў таму назад адзін з “тоўстых часопісаў”, г.зн. месячнікаў тыпу “Творчасці”, надрукаваў “Падзенне Парыжа”. Я быў захоплены. Падавалася мяне, што гэта нечувана цікава і трапна. Як быццам бы бачыў Францыю. Праз сем гадоў ўбачыў яе натуральна. Мушу сцвердзіць, што не абергla яна Эрэнбурга.

Быў напэўна жнівень, гарачы і пыльны. Весткі з фронту нядобрыя. У “Парку культуры і адпачынку” арганізавана аўтарская сустрэча. Запрасілі і нас. З савецкага боку былі аж два карыфеі. Выходзілі на сцэну такі “ракавіны”. На лаўках пару соцен слухачоў. Я кричаў ім па-польску свежа напісаны верш, у якім заклікаў Варшаву да паўстання. Адыграў ён дзіўную ролю праз тры гады. Слухачы пляскалі. З ветлівасці, гэта адчувалася. Зрэшты, што дзіўнага, мова...

Прадставілі мяне Эрэнбургу. Малы, нярвовы. нахмураны. Спрабаваў яго падкупіць нейкім кампліментам. Нешта няветліва буркнуў. Чытаю цяпер яго знакамітая дзённікі. Столікі сэрца ўкладае ў пісанне пра сваіх памерлых знаёмых, што яму канешне не хапае ўжо звычайнай далікатнасці для жывых незнёмых.

Другі карыфей - гэта быў Лявонаў. Ад паловы трыццатых гадоў падаваўся мне адным з узорных празаікаў. Захапляўся, напрыклад, яго “Дарогай на акеан”. Асаблівія ўзрушэнні будзілі ўва мне досыць частыя ў яго постаці інтэлігентаў, і нават людзі з кепскім сацыяльным паходжаннем, якія шчыра пераходзіць на бок рэвалюцыі, не гледзячы на тое, што дагматыкі і сектанты, у дадатак, зрэшты, замаскаваныя шпіёны і дыверсанты намагаюцца іх знішчыць. Пэўна я пачуваўся трохі ў падобнай сітуацыі.

Лявонаў быў невысокі, моцны, дзіўна малады, з акруглым вясковым тварам. Абмяняліся некалькімі словамі, ветлівымі і нязначнымі.

Да Фадзееva хадзілі афіцыйна. І той быў незвычайна малады, як на класіка. Малады, высокі, прыстойны, з чыстымі вачымі і прывабнай усмешкай. Вырашаў нам адным тэлефонам розныя справы, якія вымагалі без яго цэлых тыдняў напружанай бегатні. Часам быў няўлоўны. Гаворачы пра гэта сакратаркі падміргвалі. Значыла гэта: п’е...

Для мяне гэта быў аўтар адной з найлепшых савецкіх аповесцяў “Разгрому”, якую я перакладаў з нежывым ужо Пяхам. Самае дзіўнае - гэта яго біяграфія. Такая знакамітая кніжка напісана ва ўзросце дваццаці з нечым гадоў. И потым прайшло дваццаць гадоў, і нічога закончанага...

Зрэшты, і пазней нічога лепшага не напісаў. На “Маладой гвардыі” ляжыць груз вымушанага манументалізму. А гэтага не зрушиць і геній.

Думаю, што з’ела яго арганізацыйная праца

хутчэй, чым гарэлка, якая была больш вынікам, чым прычынай. Адразу групавая барацьба, потым значна цяжэйшая праца генеральнага сакратара Саюза савецкіх пісьменнікаў у 36-39 гадах.

Я гэтага тады не разумеў. Глядзеў на маладзенъкага гіганта з захапленнем, над яго заганай уздыхаў. Канешне, крошкі крыўды ўжо не засталося ад той плавінчатай дэпешы. Сам Фадзееў, калі нас убачыў, таксама ўжо слоўкам не ўспомніў, што прыехалі без запрашэння...

Недзе ў пераходзе, у цёмным калідоры Саюза, прадставілі мяне высокаму, прыстойнаму мужчыну. Якраз голасна смяяўся. Бліскalі здаровыя, белыя зубы. Меў дзіўны твар, моцна загарэлы, нешта ў тым твары з выгляду негрыцянскага карала. Гэта быў той прыяцель Маякоўскага, пра якога гаварылі па кутках, што ёсьць сёння найлепшым расейскім паэтам. Словам гэта быў Барыс Пастанак.

Смяяўся, паціснуў руку, знік. Гэта здаецца Усіевіч мяне яму прадставіла. Я зноў быў здзіўлены: яго натура так непадобная да вершаў, насычаных акампанементам паглыбленаму бачанню свету:

я знаю, ты не з вясталак,
убегла з крэслам,
як з паліцы жыццё маё дастала
і пыл абтрэсла...

І яшчэ адна сустрэча, ужо не з карыфеем. Усіевіч належала да рэдакцыйнай калегіі месячніка “Літаратурны крытык”. Гэтае выданне змясціла два апавяданні пісьменніка Андрэя Платонава, каб запратэставаць крытыкі яго, якая праводзілася ў выданнях ужо вузка літаратурных.

Я прачытаў тыя апавяданні. Былі яны вельмі цікавыя, прадвяшчалі вялікі талент. Асабліва адно, пра дзяўчыну, якая чакала на прыезд каханага, выключна выдатнае.

Платонава секлі за не досыць высокую “адданасць”. Быў ужо цалкам раскручаны. Пазнаёміўся з ім у Усіевіч: малады яшчэ, але зацюканы чалавек, здаецца, сухотнік. Памёр праз пару гадоў.

Маскоўскія ночы

Лета становілася што раз горшае. Дзень у дзень над горадам бясхмарнае неба. З раніцы кідаліся да штодзённікаў: зводка!

Былі вельмі нядобрыя. Хутка мы навучыліся іх расшыфруваць. Адносна найлепшымі былі тыя найкарацейшыя: на працягу дня такога і такога нашы войскі вялі бай на ўсіх франтах. Горш было, калі пачыналі называць кірунак. Нейкі час трываў Пскоўскі кірунак. А потым выскачыў Порхоўскі. Кінуліся да атласаў. Порхоў - нейкая дзірка, далёка на ўсход ад Пскова.

Таксама прыметнікі былі важныя. “Вялі бай” - кепска. “Зацяція бай” - горай. “Цяжкія” - яшчэ горай. Потым ужо было толькі “з пераважнымі сіламі непры-

яцеля” і - “пакінулі”.

Дзень у рэдакцыі пачынаўся з вывучэння карт. З ім было не лёгка, на тым грунце вынікла цэлая гісторыя, запісаная мной сяк-так (апавяданне пад назвай “Атлас” з тома “13 з Вясёлкі”). Чакалі з дня на дзень нейкага пералому. Бо нечаканасць ужо мусіла знікнуць. Але немцы перлі наперад. Часам прыязджалі з фронту людзі. Мы іх распыталі. Але яны былі вельмі стрыманымі. Думалі: вайсковая таямніца. Сёння думаю, што па-просту не хацелі нас карміць усёй порцыяй тагачаснай, горкай праўды.

Паўтаралі найчасцей аптымістычныя дэталі. Напрыклад пра “каюшы”. Недзе на пачатку жніўня, здаецца, у камюніке з’явілася нарэшце нешта лепшае: разбіты некалькі нямецкіх дывізій пад Ельняй. Надзеі ажылі: што нарэшце нашы перойдуць у контрнаступленне. Але якраз пасля паўдня немцы прарваліся ў тылы войскаў, якія баранілі Кіеў. Разгаралася цяжкая бітва пад Прылукамі, у якой столькі палегла з камандуючым фронтам генералам Кірпаносам на чале. Ельня аказалася толькі эпізодам.

Работы ў рэдакцыі было не шмат. Ішлі ў Саюз пісьменнікаў на абед. Наступаў вечар, некаторыя становіліся вельмі нярвовымя: надыходзіла пара налётай.

Былі яны цяпер ноч у ноч. Фронт наблізіўся, ночы падаўжэлі. Вечарам, калі пазней, калі раней ажывалі рэпродуктары ў цёмных вуліцах, урачысты, злёгку пануры голас гаварыў на ўсю Москву: “Грамадзяне, паветраная трывога!”

Прачыналіся з Грэгарам, нацягвалі порткі, ішлі ўніз. Гатэль налічваў паверхай з пятнаццаць, трэбала, каб была выключная няўдача, каб нешта дастала ўнізе. Але не бракавала нярвовых, якія чулі шум вентылятараў, і ў ім дашукваліся гуку нямецкіх самалётаў.

Бывала яшчэ дзіўней. Старая гаспадыня Усіевіч, напрыклад, чуючы жудасныя слова: “Грамадзяне, паветраная трывога!” - была перакананая, што Гітлер асабіста кідае гэтую пагрозы жыхарам.

На даху “Масквы” стаялі зеніткі. Адразу пачыналі лупіць магутнымі ямбамі. Унізе гэта чулася як лёгкае пастукванне. Часам даходзіла пару мацнейшых гукаў, ад якіх усё дрыжала. Якой жа палёгкай была чарговая абвестка рэпродуктараў: “Пагроза паветранага нападу мінула, адбой”.

Пэўнага дня мы засядзеліся ў Усіевіч. Трывога! Сышлі на паверх ніжэй, г. зн. у сутарэнні. Ледзве селі ў куце, як нехта з’явіўся: трэба дабраахвотніка наверх, на дах.

Не разумна было не адазвацца. Пайшлі. З ліфта вылазім на бляшаны, лёгка пахілы дах. Што за цудоўная нача!

Я ўжо пісаў пра яе. Не маю таго пад рукой, але можа гэта і лепей. Коратка паўтару тое, што перажыў у той момант.

Страх і захапленне, перамешаныя паміж сабой у пераменны прапорцыі. На пачатку болей страху, пазней таксама пару хваль яго прыплыву.

Усяnoch абраамавана частаколам хісткіх, белых слупоў святла. Гэта толькі ўступ. Даўжка на заходзе пачынаюць пырскаць чырвоныя зоркі, якія хутка гаснуць. Страх: яны абвяшчаюць набліжэнне гулкіх смерцяў.

Зорак более. Потым чэргі: чырвоныя, зялёныя. Так, як бы крэскі, выцягнутыя ў прямую лінію, якія выгінаеца, нарэшце тоне ў цёмнай сіняве ночы. Гэта трасуючыя чэргі кулямётаў. Уражвальнае ў іх адно: збліжаюцца павольна, над тобой мігаюць бліскавічна, як бы вырваліся з багністай, развесітай ночы - і ўжо зноў у ёй гразнуць, павольна, потым гаснуць.

Нараставае светлавая феерыя, перараджаеца ў жудасную какафонію. Усё вакол пачынае стукаць і грукаць: у справу пайшлі хуткастрэльныя, ямбічныя зяніткі з усіх суседніх дахаў.

У рэдкія секунды цішы зверху, ужо цяпер над тобой, далятае агіданае, двухтанальннае паенкванне нямецкага бамбавоза. Зноўку страх.

Стаю каля коміна, на лёгка пахілы даху. Трымаюся за той комін, як бы гэта магло мне нечым дапамагчы. Па блясе барабаніца нешта лёгкае і густое, як бы свавольнікі кідаюць па ёй камянімі. Неяк не разумею, што гэта, мабыць, найгразнейшае, асколкі зенітных снарадаў, якія цяпер сыплюцца зверху без перапынку.

Шум і свяцло страцілі сувязь паміж сабою, страпанне і ямбы - гэта адно, трасавальныя чэргі і чырвоныя зорачкі - нешта цалкам іншае. Усё разам нарастает. Дзіўна, што страх ужо не расце, як бы скурчыўся.

Наймацнейшы яго прыліў перажываў, калі над намі бліснуў раптам маленькі, белы месяц, не гасне, пльве павольна, аточаны воблачкамі выбухаў. Гэта “свечка”, скінутая з парашутам. Яе трупнае свяцло агаляе суседнія дахи. Цяпер пачываю сябе цалкам бездапаможным супраць чорнага неба. Затое ўсё кулямёты ўчапіліся ў той месяц. І раптам ён распалавіньяеца, падае, гасне.

Страх мае сваю пэўную крытычную тэмпературу, пасля якой пра яго забываецца. Я захоплены боем, упадаю ў эйфарыю.

На суседнім даху і на майм, але далей, сыпнула нешта радзейшае але цяжэйшае. Нейкія белыя бліскі. Крычаць мае таварыши, нябачныя ў цемнаце. Запальныя бомбы, перш чым паспелі выбухнуць, ляцяць на землю, на дзядзінец, дзе іх дабіваюць іншыя.

Потым агіданае выціц. Праз пару дамоў рудаваты сполах, гук, пятнаццаць паверхай пада мной захісталіся, як бы сядзеў на вутлай бярозцы.

Гэта апагей. Цяпер усё адступае, ціхне выціц над галавой, гаснуць чэргі, моўкнучы ямбы. Бой перасоўваеца на ўсход. Там, на гарызонце, светлавыя феномены: рудыя пробліскі, адзін за другім, можа з тузін. Потым яшчэ свяцло. Потым становіцца крывавым. Начны гарызонт распухаў, як язва - пачаўся пажар.

Сяджу на даху. Рудое свяцло пажару паволі гасне. За ім выплывае зеленаватае свяцло дасвецця.

Чакаю яго і ўяўляюцца мне ўспаміны з “Вія” Гогаля, адной з найстрашнейшых аповесцяў дзяцінства. Хвіліна цішыні. І раптам з блізкага Крамля далятае меладычны звон курантаў. Як крык пеўня, які звястуе ранку, адступленне кашмараў.

Фелікс Кон

Немцы спецыяльна стараліся нанесці шкоду цэнтру. Не ўдалося ім гэта. Ані адзін з гісторычных помнікаў Масквы не пацярпей. Але траплялі ў блізкіх суседзяў. На мосце каля “Дома ўраду” адным ранкам са здзіўленнем мы ўбачылі круглу дзірку. Здаецца, бомба прарабіла яго і ўпала ў раку. Наступным ранкам на tym мосце была толькі пляма новага асфальту. Згарэў адзін дом недзе насупраць Ленінскай бібліятэкі. Сцены засталіся, вокны заклалі цэглою. Было амаль не пазнаць. Аднойчы ідуучы ў Саюз са здзіўленнем убачылі на зямлі два або трох чорных, адпаліраваныя камені, бюст Ціміраззева, вывернуты выбухам. А наступным днём ён зноў стаяў сабе на цокалі, трохі падрапаны.

Але на фронце рабілася кепска. У горадзе ішла планавая эвакуацыя. У гэтых абставінах я сустрэўся з Феліксам Конам, апошнім з Вялікага Пралетарыяту і тройкі Беластоцкага ўраду.

Мы былі ў Усіевіч, калі ён неспадзівана ўвайшоў туды. Высокі, шчуплы, цалкам сівы, трохі а ля Прус, бо ў акулярах і з бародкай. Гаварыў выдатнай пальшчызнай, лепшай, чым дачка, якая не ўбераглася ад нейкіх “красовых” акцэнтаў. Быў вельмі вясёлы. гаваркі, расказваў анекдоты на тэму курэння тытуню.

Праз дзень ці два мы ехалі на рачны вакзал у Хімках. Эвакувалі розных заслужаных ветэранаў. Фелікс Кон падаўся мне раптам па старэлым на дзесяць гадоў. Усіевіч была вельмі неспакойная.

Аказалася, што на tym вакзале ён спаткаў чалавека, якога не бачыў звыш дваццаці двух гадоў. А пазнаёміліся яны пры драматычных акалічнасцях: абодва арганізоўвалі эвакуацыю Кіева перад Дзянікіным у 1919 годзе.

Гэтае спатканне размовы, успаміны плюс панурая рэчаінасць узрушылі старога бальшавіка. Карабель вечарам рушыў. Не выплыў яшчэ з ашараў Вялікай Масквы, калі сардэчны прыступ паразіў Фелікса Конана.

Яго жонка выгрузіла цела на першай прыстані. Да стала грузавік, каб прывезці яго ў Маскву. Але быў налёт, наймацнейшы якраз на прадмесцях. Знялі цела, паклалі ў прыдарожны роў. Цэлую ноч ляжала каля яго, чакаючы канца налёту.

Праз пару дзён у Саюзе пісьменнікаў адбылася грамадзянская паніхіда (“цывільная жалобная імша”). Афіцыйна гаварылі пра заслугі нябліжчыка. А потым на трыбуну выскачыла Усіевіч, худая, сівая. Высокім голасам, амаль крыкам, кідала рваныя фразы пра тое, што цяпер толькі адно: біць немца.

Потым паехалі на могілкі. Першы раз бачыў цырымонію з крематорыем. Белы аднапавярховы будынак, аточаны тумані. Труна на невялікім узвышэнні. Арган, як у ксцёле. Жалобная музика. Потым абрываецца, заміж яе парывістая, здаецца амаль танцавальная мелодыя “Інтэрнацыоналу”.

Гэта добра, гэта пераход ад жалобы да барацьбы. Але адначасова нейкія дзіўныя механічныя гукі - цік, цік, цік... Гляджу, аж труна павольненъка западае пад зямлю. Хвіля - і знікае, з двух бакоў выхіляюцца нейкія як бы дзверцы і засланяюць адтуліну.

Узрушаны, поўны неўсядомленых да канца страхаў, вярнуўся ў горад. Не ўмею абходзіцца са смерцю. У той вобласці з касцёлам ніколі не зраўняцца.

Тыя, хто сапраўды...

Ішла восень. Весткі з фронту што раз горшыя. Пасля доўгіх баёў узяты Кіеў, ахоплены ад Гомеля і Краменчука. Немцы прараваліся пад Ленінград. Вельмі кепска было ўсюды. Толькі на дарозе да Масквы немцы як бы тапталіся. Пэўна адчувалі яшчэ няўдачу пад Ельніем. А таксама галоўныя намаганні накіроўвалі ў той час на поўнач і асабліва на поўдзень. Таксама з налётамі ў верасні, напрыклад, зрабілася лягчэй.

У рэдакцыі мы мелі пару візітаў. Прыйшоў нейкі сівенькі таварыш у акулярах з маладой, чарнаволосай жонкай. Прозвішча яго мне нічога не гаварыла: нейкі Юльян Брун. Галан, які прыехаў “у міжчассі” з Уфы, пасяліўся таксама ў “Маскве” і, не вядома ўласна для чаго, круціўся пры “Новых гарызонтах”, аж за галаву схапіўся:

- Але, Брун, Брановіч. Яго кніжкі пра Жаромскага не чытаў?

Не чытаў. Даведаўся, што гэта адзін з найвыбітнейшых марксістскіх публіцыстаў і літаратурных крытыкаў.

Быў вельмі мілы. Прыйехаў эвакуацыйным цягніком савецкай амбасады, якая пакідала вішысцкую Францыю. Удалося яму патрапіць на той цягнік, іначай аказаўся б у канцэнтрацыйных лагерах у Алжыры, куды трапіла ў т.л. шмат дамброўшчыкаў. Распавядаў разам з жонкай пра Францыю. Ціснулі на іх: што з ёй сталася год назад? Моцна ў яе ўлюбёныя, гаварылі пра “drole de guerre”. Першы раз тады я пачаў тое слова. У суне перакрывалася гэта з “Падзеннем Парыжа”.

Выдалі першы, ваенны нумар, танчэйшы за папярэдня хіба на палову, але і так зроблены намі з найвязлікшай цяжкасцю. Пэўна, гэта сталася прычынаю, што заглянула да нас яшчэ пару чалавек. Бо перш за ўсё наша жменька не вычэрпвала асяродка “чырвоных” палікаў у Маскве. Прывітаўся з намі адзін, даўжэй размаўляў з Усіевіч. Потым сказаў мне яго прозвішча: Лямпэ, Альфрэд. І яно мне нічога не гаварыла. З атэстациі пані Гелены вынес толькі, што постаць выбітная.

Мы ведалі, што тут знаходзіцца яшчэ значная група палітычных дзеячаў, старых нелегалаў. Лімпэ прыехаў недзе з Паволжжа, прысягнуты якраз імі. Толькі недзе праз год сутыкнуўся з ім на даўжэй.

А ў гатэлі спаткаў дзяўчыну, маладую, невысокую, кволую. Пару разоў елі разам. Мела імя Сабіна. Канешне, я ні пра што не пыталаўся, але з паўсловаў даведаўся, што ляціць у Польшчу, што з парашутам.

У каstryчніку знікла. Не сустракаў яе больш, паняцця не маю, што з ёю сталася, не ведаю ні яе прозвішча, ані нават псеўданіма. Было гэта мімалётнае судакрананне з іншым светам, які быў вакол нас, дзеянічаў, змагаўся ўжо тады, калі мы яшчэ “гулялі ў літаратуру”.

Іншыя змагаліся цалкам непасрэдна. У той час заскочыла ў Москву наш наміナルны шэф: Ванда. Была з Карнейчуком. Прыйехалі на пару дзён, апавядалі кучу франтавых гісторый. На поўдні бai дайшлі да Харкава. Было вельмі кепска. Адступленне з Кіева было пеклам, паміж іншымі згінуў без следу Дзясняк. Вярнуўся потым праз пару месяцаў, барадаты, у цывільнай вопратцы. Наступнай вясной зноў палез у цэнтр агню, у памятным вясенім наступленні на Харкаў, якое закончылася вялікім разгромам, і ўжо не вярнуўся.

Ванда з Карнейчуком таксама за малым не згінула. На колькі добра памятаю, высадзіліся на “кукурузніку” на нейкім сваім тылавым аэрадроме. Аж тут да іх бягучы. Глядзяць - а гэта немцы. Лётчык даў газу, сарваўся ў паветра. Немцы палілі з усяго, з чаго можна, не патрапілі.

Не напужала гэта іх, былі ў нейкім прыўзнятym настроем. Ванда паставіла напівала старую, казацкую песеньку, якой навучыў яе Шолахаў. Выдатна. Рэфрын:

*Шкода толькі волюшку
на шырокім полюшку
сонейка на небе ды любові на зямлі.*

На фронце што раз горай

Восень. У “Дзяржлітвыдаце” ўсё што раз больш сурова. Ноччу дзяжурым. Аднаго дня прыйходзіць мая чарга. Якраз налёт. Блukaю па пакоях, выглядваю ў акно. Пачуваюся не ў сваёй талерцы. Неспадзянавана знайходжу выйсце: пачынаю складаць верш.

Выйшла толькі адна страфа:

*Масква і noch.
Бліскі чырвоныя і белыя.
Mіргae гарызонам
тысячамі слепячых павек.
Палюсы ўжо дрыжсаць,
шыбы аб штоны грымяць,
гром блізкага выбуху
і самомней пачуваеца чалавек.*

Тыповае апісальніцтва. Што ж рабіць? Не кожнаму давядзеца дасягнуць крэацыянізму. Затое досьць дакладна: якраз бамблі нейкі квартал цэнтра...

Наплыў людзей з фронту, франтавыя настроі

вельмі спецыфічныя. Велізарная рэстарацыйная зала ў “Маскве”. Аблугоўванне яшчэ амаль нармальнае, яшчэ грае аркестр. Пры століках поўна вайскоўцаў. Паварочваюся. Дзіўны від. Трое п’яных цывільных цягнуць чацвёртага кампаньёна, налітага па корак. Гэта жанчына. Цягнуць яе за рукі і галаву, ногі валакуцца па зямлі. Так неяк атрымоўваецца, што сукенка яе задралася пад грудзі, ніжэй цалкам голая... Зала нічога, як бы таго не было. Нават кельнер не рэагуе.

У “Дзяржлітвыдаце” арганізавалі курсы “усявобучу”, г.зн. вайсковага прыстасавання. Канешне, мы з Грэгарам запісаліся. Раз у тыдзень альбо і ў два адбываўся зборы. Была ўжо восень, калі мы пачалі выязджаць на стрэльбішча, недзе на поўнач ад Москвы. Усё было тое саме, трохкунік памылак, разборка замка карабіна. Праходзіў гэта ў чацвёрты раз: гуфец, Жэшаў, Ружан.

Потым нават стравялі. Падмаскоўныя ваколіцы, густыя, але досьць маладыя лясы, шмат елак, ужо пажоўкляя прыгожыя бярозкі. Хвілямі мне здавалася, што гэта Банева. Нават грыбы: страваватыя бабкі, чырвоныя падасінавікі.

Начныя налёты сталі радзейшымі, у пачатку каstryчніка наогул перапыніліся. Мы не здавалі сабе справы, што гэта ў цэлым не абазначае паляпшэння на фронце, а проста адваротнае...

Аднойчы я ішоў да некага ў бок Арбату. Быў хмурны, ранні, каstryчнікі вечар. Завулкі тут крутыя, поўна драўляных дамкоў за высокімі парканамі. У адным месцы камяніца вылезла на сярэдзіну завулка, трэба было яе абмінуць.

Адышоўся за некалькі паваротаў. Раптам з нізкіх хмар вырвалася выццё самалёта. Цёмны, злавесны сілуэт вынырнуў тут жа з-над дахаў, прамільгнуў над намі. Праз пару секунд грукат, аж забранчалі ўсе ваколічныя шыбы.

Вяртаюся. Няма дома-завалідорогі. Заміж яго куча дымнай цэглы і людзі, якія ў ёй грэбаюцца.

Такія пракрадванні пад самую Москву без выклікання трывогі - бо самалёты адзіночныя, сталі мажлівымі, паколькі ад 2 каstryчніка немцы зноў перайшлі ў вялікае наступленне на Цэнтральным фронце, узламалі савецкую абарону і рушылі проста на Москву. А гэта ўсё дзяякуючы іхнім поспехам на поўдні, дзе яны ўжо раней выйшлі на магістраль Москва-Арол-Курск-Харкаў, і цяпер танкі Гудэрыяна павярнулі на поўнач, на паўночны ўсход, атакуючы Москву з боку Тулы.

Афіцыйнае камюнікэ гаварыла пра тое завулявана. Ба ўсякім разе падалі, што ўзяты Вязьма і Курск. Мы не здавалі сабе толькі справы, што пачалася вялікая аперацыя, мэтай якой непасрэдна была ўжо Москва.

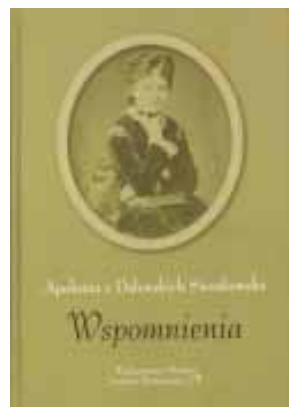
Эвакуацыя, якая ішла ад ліпеня, была прыспешана. Саюз пісьменнікаў выслаў пару транспартаў у Казань. Нехта ад нас выехаў. Слабоднікі ўжо раней вярнуліся ў Уфу.

(Працяг у наступным нумары.)

Найбольш значныя гістарычныя выданні апошняга часу

У выдавецтве Neriton
Гістарычнага інстытута Варшаўскага
універсітэта выйшла кніга
Апалоніі з Далеўскіх Серакоўскай
“Успаміны”, 264 ст.

У выдавецтве “Беларуская энцыклапедыя імя Петруся
Броўкі”, г. Менск, выйшаў 6-ты том энцыклапедыі
“Культура Беларусі”, 486 ст. Наклад 1500 асобнікаў.

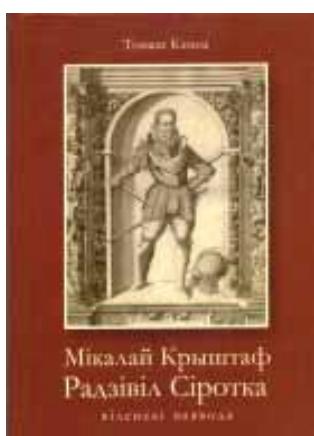
У Менску ў выдавецтве “Мастацкая літаратура”
выйшлі кнігі збору твораў Уладзіміра Каараткевіча:
т. 10, 384 ст., наклад 2000 асобнікаў; т. 11, 544 ст.,
наклад 2000 асобнікаў.

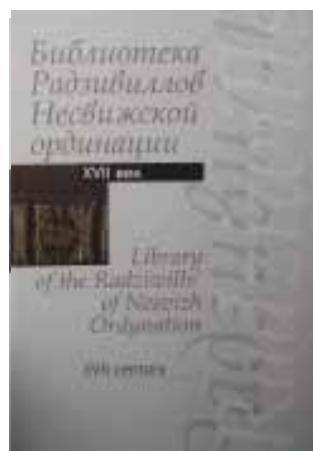
У Менску ў выдавецтве “Мастацкая літаратура”
выйшлі кнігі Людмілы Рублеўскай “Рыцары і
дамы Беларусі”, кн. 1, 248 ст., наклад 2000 ас.;
кн. 2, 256 ст., наклад 1200 ас.

У Менску ў выдавецтве “Беларуская
навука” выйшла кніга “Бібліятэка
Радзівілаў Нясвіжскай ардынацыі,
XVII ст.”, 628 ст. Наклад 500 асобнікаў.

У Міры ў Музей замковага комплекса “Мір” выйшла кніга
Томаша Кэмпа “Мікалай Крыштаф Радзівіл Сіротка (1549-1616).
Віленскі ваявода”, 508 ст. Наклад 500 асобнікаў.

Царква ў Дзікушках. 2013 г. Здымак С. Судніка.